

# Acta Politica Polonica

nr 1/2026 (61)

Rada Naukowa

Fulvio Attinà, University of Catania; Urszula Chęcińska, Uniwersytet Szczeciński; Ali Salih Hamdan, University of Zakho; Tengiz Iremadze, New Georgian University; Artur Kopka, Europa-Universität Viadrina; Agnieszka Łukasik-Turecka, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; Henri Menudier, Sorbonne Nouvelle; Partha Pratim Basu, Jadavpur University; Walter Rothholtz, Babeş-Bolyai-Universität Klausenburg; Janusz Ruszkowski, Uniwersytet Szczeciński; Bogdan Szajkowski, University of Exeter; Bogdan Szlachta, Uniwersytet Jagielloński; Andrzej Stelmach, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza; Konstanty Adam Wojtaszczyk, Uniwersytet Warszawski; Muzaffer Bimay, Batman University; Marek Górka, Politechnika Koszalińska; Šárka Waisová, University of West Bohemia in Pilsen; Ladislav Cabada, Metropolitan University Prague; Samara López Ruiz, University of Valladolid; José Carlos Hernández Gutiérrez, University of Granada

Redaktor naukowy

Małgorzata Kamola-Cieślik

Redaktor numeru

Małgorzata Kamola-Cieślik

Redaktorzy tematyczni

lista dostępna na stronie [www.wnus.usz.edu.pl/ap](http://www.wnus.usz.edu.pl/ap)

Redaktor statystyczny

Andrzej Dąbrowski

Redakcja językowa

Ewelina Piotrowska – język polski

Zuzanna Zawadka – język angielski

Korekta

Ewelina Piotrowska

Recenzenci

lista dostępna na stronie: [www.wnus.usz.edu.pl/ap](http://www.wnus.usz.edu.pl/ap)

Skład komputerowy

Karolina Janiak

Adres redakcji

71-004 Szczecin, ul. Krakowska 71–79; e-mail: [app@usz.edu.pl](mailto:app@usz.edu.pl)

Wersja papierowa czasopisma jest wersją pierwotną

Elektroniczna wersja czasopisma jest dostępna na stronach: [www.ap.whus.pl](http://www.ap.whus.pl), [www.wnus.usz.edu.pl/ap](http://www.wnus.usz.edu.pl/ap)

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne online w międzynarodowej bazie danych

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>

Pełne wersje opublikowanych artykułów dostępne są w bazach: CEEOL i Bazhum

© Uniwersytet Szczeciński 2025

ISSN (print): 2451-0432 | ISSN (online): 2719-4388

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersYTETU SZCZecińskiego

Wydanie I. Ark. wyd. 6,5. Ark. druk. 5,9. Format B5. Nakład 55 egz.

## Spis treści

**Marcin Adamczyk**

Przegląd współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa żywnościowego  
w kontekście globalnego problemu niedożywienia 5–21

**Tabouche Soufyane**

Community partnership as a mechanism for restoring political trust  
and achieving political stability in Algeria 23–33

**Samuel Chukwudi Agunyai, Ayomiposi Esther Oluwayori, Victor Ojakorotu**

Comparative analysis of the functionality of federalism in the promotion  
of unity in diversity in Nigeria and Ethiopia 35–55

**Marko Ačić, Miloš Grujić**

A review of challenges in the process of European integration  
in Bosnia and Herzegovina 57–69

**Kacper Jagielski**

Mavi Vatan jako instrument geopolitycznej ekspansji Turcji: morze jako przestrzeń  
roszczeń i militarnej projekcji siły 71–83

**Zuzanna Magdalena Jaksender**

Sora 2 jako fabryka fałszu: nowa era wojny informacyjnej 85–93



# Przegląd współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa żywnościowego w kontekście globalnego problemu niedożywienia

MARCIN ADAMCZYK

DR

ORCID: 0000-0002-3432-0358

Uniwersytet Wrocławski

e-mail: marcin.adamczyk@uwr.edu.pl

**Słowa kluczowe** bezpieczeństwo żywnościowe, niedożywienie ilościowe i jakościowe, zagrożenia środowiskowe, zagrożenia polityczno-prawne, zagrożenia społeczno-demograficzne, zagrożenia gospodarcze

## Abstrakt

W niniejszym artykule przeanalizowano oraz usystematyzowano współczesne zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa żywnościowego w kontekście globalnego problemu niedożywienia. Ukazano, że bezpieczeństwo żywnościowe należy postrzegać jako złożone zjawisko wielowymiarowe, uwarunkowane równolegle przez czynniki środowiskowe, polityczno-prawne, demograficzno-społeczne oraz ekonomiczne. W badaniach wykorzystano metodę analizy danych zastanych (*desk research*) oraz dokonano krytycznej selekcji, a także syntezy danych jakościowych i ilościowych zaczerpniętych ze źródeł pierwotnych i wtórnych. W toku badań wykazano, że głównymi czynnikami destabilizującymi bezpieczeństwo żywnościowe były: zmiany klimatyczne, degradacja środowiska, niestabilność polityczna i zbrojna, strukturalne ubóstwo, wzrost kosztów energii i surowców, a także problemy demograficzne i zdrowotne. Wskazano również, że produkcja i konsumpcja żywności coraz częściej ulegają presji globalizacji, zmian wzorców konsumpcyjnych oraz niedostosowania systemów dystrybucji do potrzeb lokalnych społeczności. Przedstawiając wnioski z badań, potwierdzono potrzebę całościowego podejścia do bezpieczeństwa żywnościowego, traktowanego jako kategoria strategiczna w debacie nad globalnym rozwojem. Zidentyfikowane zagrożenia powinny stanowić punkt wyjścia do budowy spójnych strategii politycznych i instytucjonalnych, uwzględniających specyfikę danego regionu oraz potrzebę przeciwdziałania długofalowym skutkom niedożywienia.

## Overview of contemporary threats to food security in the context of the global problem of malnutrition

### Keywords

food security, quantitative and qualitative malnutrition, environmental threats, political and legal threats, socio-demographic threats, economic threats

### Abstract

The aim of this article was to analyze and systematize contemporary threats to food security within the context of the global malnutrition crisis. The author sought to demonstrate that food security should be understood as a complex and multidimensional phenomenon, simultaneously shaped by environmental, politico-legal, socio-demographic, and economic determinants. The study employed the method of secondary data analysis (*desk research*). A critical selection and synthesis of both qualitative and quantitative data were conducted, drawing from primary and secondary sources. The research demonstrated that the primary factors undermining food security included climate change, environmental degradation,

political and armed instability, structural poverty, rising energy and raw material costs, as well as demographic and public health challenges. The analysis also indicated that food production and consumption are increasingly subject to pressures stemming from globalization, shifts in consumption patterns, and the misalignment of distribution systems with the needs of local communities. The study's findings confirmed the necessity of adopting a comprehensive and integrated approach to food security, treated as a strategic category within the broader discourse on global development. The identified threats should serve as a foundation for the formulation of coherent political and institutional strategies that are regionally tailored and aimed at mitigating the long-term effects of malnutrition.

## Wprowadzenie

Bezpieczeństwo zasadniczo stanowi jedną z fundamentalnych potrzeb człowieka, co znajduje odzwierciedlenie w słynnej teorii hierarchii potrzeb Abrahama Masłowa (gdzie potrzeba bezpieczeństwa znajduje się na drugim stopniu piramidy potrzeb). Jednocześnie uprawniona wydaje się konstatacja, że *de facto* również jej pierwszy poziom (tj. potrzeby fizjologiczne) obejmuje różnorakie obszary bezpieczeństwa. Swobodny dostęp do odpowiedniej ilości i jakości wody oraz żywności – czy to na poziomie jednostki czy państwa – można bowiem postrzegać jako kwintesencję szeroko pojętego bezpieczeństwa żywnościowego (Wiśniewska, Wyrwa, 2022, s. 10; Michalczyk, 2019, s. 19–20; Oleszak, Czajkowski, 2019, s. 195; Mikuła, 2012, s. 38; Jankowska, 2011, s. 35). Choć zainteresowanie samą problematyką datuje się na końcowe lata II wojny światowej (czego pokłosiem było m.in. utworzenie Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa – *Food and Agriculture Organization of the United Nations* – FAO, to wzrosło szczególnie po zakończeniu zimnej wojny (Pawlak, 2017, s. 543; Kowalczyk, 2016, s. 31; Gibson, 2012, s. 202; Sapa, 2012, s. 236, 240; Shaw, 2007, s. 3 i n.). Oczywiście jest, że ówczesne osłabło znaczenie tradycyjnych (twardych) aspektów bezpieczeństwa, a w dyskursie publicznym zaczęły dominować zagadnienia związane z tym, co obecnie zwykło się określać mianem miękkich elementów bezpieczeństwa (*soft security*). Po latach ewolucji pojęcia, współcześnie bezpieczeństwo żywnościowe oznacza stan, w którym wszyscy ludzie, na każdym poziomie organizacji społecznej, mają permanentny, fizyczny, ekonomiczny i społeczny dostęp do odpowiedniej ilości bezpiecznej i odpowiednio zbilansowanej żywności, spełniającej ich potrzeby oraz preferencje żywieniowe, w efekcie umożliwiającej zdrowe i aktywne życie. *Ergo* bezpieczeństwo żywnościowe opiera się na trzech filarach (wymiarach): fizycznej dostępności żywności (*food availability*), ekonomicznej dostępności do żywności (*food accessibility*) oraz jej społecznej i zdrowotnej adekwatności (*utilization*). Kluczową rolę odgrywa również względna stabilność tych elementów w czasie (Pawlak, 2017, s. 55; Obiedzińska, 2017, s. 128; Obiedzińska, 2016, s. 124; Hajdukiewicz, 2015, s. 94; Kasprzowicz, 2015, s. 85–86; Sapa, 2012, s. 233)<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Warto zaznaczyć, że stabilność jest często wymieniana w literaturze jako czwarty (chronologicznie pierwszy – obok fizycznej dostępności żywności) filar bezpieczeństwa żywnościowego. Niemniej ujęcie to nie oddaje w pełni znaczenia, jakie ma ona dla pozostałych trzech filarów – bez stabilności nie sposób bowiem mówić o fizycznym, ekonomicznym i społecznym oraz zdrowotnym dostępie do żywności (por. Upton, Cissé, Barrett, 2016, s. 136–137).

W ramach analizy tytułowej problematyki, najpierw zostaną syntetycznie zarysowane skutki braku bezpieczeństwa żywnościowego w postaci wciąż jeszcze aktualnego problemu chronicznego głodu, jak i pozostałych dwóch rodzajów niedożywienia. Następnie dokonane zostaną przegląd oraz krytyczna analiza kluczowych zagrożeń dla szeroko pojętego bezpieczeństwa żywnościowego – uwzględniając zatem także problematykę niezakłóconego dostępu do wody pitnej jako jego składowej<sup>2</sup>. Należy podkreślić, że praca niniejsza jest próbą systematyzacji wiedzy na temat zagrożeń dla bezpieczeństwa żywnościowego i ich następstw – zarówno tych oczywistych, jak problemu niedożywienia (ilościowego i jakościowego) oraz skutków długofalowych. Publikacja ta stanowi bowiem część szerszego cyklu prac naukowych, w których celem jest pogłębiona refleksja teoretyczna nad bezpieczeństwem żywnościowym. Jest to zarazem fundament dla dalszych badań, ukierunkowanych na stworzenie spójnej matrycy analitycznej. Nie ulega wątpliwości, że zagadnienie to nie stanowi nowego obszaru badawczego w polskim dyskursie naukowym (Krysztofiak, Pawlak, Kołodziejczak, 2020; Gulbicka, 2009), lecz zdaniem autora brakuje w nim kompleksowego, a zarazem syntetycznego ujęcia problematyki zagrożeń dla bezpieczeństwa żywnościowego. W świetle zidentyfikowanej luki badawczej należy postawić pytanie: Czy obniżenie globalnego poziomu bezpieczeństwa żywnościowego wynika wprost z oddziaływania pojedynczych, izolowanych kategorii zagrożeń, czy też jest ona raczej efektem synergii i wzajemnego wzmacniania się tych czynników w ramach złożonego, wielowymiarowego systemu? W odpowiedzi na tak sformułowany problem, w artykule przyjęto hipotezę, że współczesne bezpieczeństwo żywnościowe jest złożonym zjawiskiem wielowymiarowym, które jest determinowane nie przez jeden dominujący czynnik, ale przez równoległe i wzajemnie powiązane grupy zagrożeń: środowiskowe, polityczno-prawne, społeczno-demograficzne oraz ekonomiczne. Uzasadnienie tej hipotezy wymagało zatem nie tylko identyfikacji poszczególnych determinantów, ale przede wszystkim ukazania ich wzajemnych powiązań i współzależności. Celem realizacji rzeczonych założeń, przeprowadzona została analiza wtórnego materiału badawczego z wykorzystaniem metody *desk research* (analizy danych zastanych).

## Problem braku bezpieczeństwa żywnościowego – trzy wymiary niedożywienia

Warto mieć na uwadze, że brak bezpieczeństwa żywnościowego w zakresie fizycznego i ekonomicznego dostępu do żywności dotyka obecnie nawet 3 miliardy ludzi na Ziemi – z czego blisko 1/3 cierpi na chroniczny głód (*undernourishment chronic hunger*)<sup>3</sup>. W 2023 roku osób cierpiących z powodu niedożywienia ilościowego było nawet 750 milionów (ok. 9% populacji światowej).

<sup>2</sup> Bezpieczeństwo wodne *per se* to przede wszystkim brak zagrożeń „(...) dla zrównoważonych i bezpiecznych zastosowań wody, otrzymywanej z naturalnych i pozyskanych przez człowieka źródeł” (Goleński, 2020, s. 125). W innym ujęciu na bezpieczeństwo wodne składają się cztery elementy: 1) niezakłócona i permanentna dostępność do odpowiedniej jakości słodkiej wody; 2) brak konkurencji ze strony różnych sektorów gospodarki o ograniczone zasoby wody; 3) eliminacja międzypaństwowych konfliktów o dostęp do źródeł czystej, słodkiej wody; 4) powstrzymanie się od zanieczyszczania wody i dostarczania takowej odbiorcom (Pronińska, 2022, s. 146–147).

<sup>3</sup> Warto wspomnieć, że choć w dyskursie medialnym słowo „głód” jest traktowane jako synonim niedożywienia ilościowego, to co do zasady pojęcia te nie są tożsame – głód jest odczuciem, chwilowym stanem fizjologicznym organizmu. Dla lepszego zobrazowania owej dystynkcji, posłużyć można się wymownym przykładem – głód odczuwać mogą

Przyjmując wartość pośrednią (733 miliony), liczba osób dotkniętych głodem wzrosła o około 152 miliony w porównaniu z rokiem 2019. Najwięcej – bo aż około połowa niedożywionych – zamieszkuje Azję. Kolejnym kontynentem w tym zestawieniu jest Afryka z blisko 300 milionami permanentnie głodujących (jednocześnie z najwyższym odsetkiem populacji – blisko 20,5% Afrykańczyków pada ofiarą niedożywienia ilościowego), a daleko w tyle znajdują się Ameryka Południowa i Karaiby (ok. 41 milionów głodujących) i Oceania z przeszło 3 milionami. Choć przez lata liczba cierpiących z powodu chronicznego głodu systematycznie spadała, to jednak pandemia COVID-19 chwilowo odwróciła ten trend – w 2023 roku na świecie wciąż głodowało przeszło 150 milionów ludzi więcej niż w 2019 roku. Niemniej wciąż jeszcze szacuje się, że do 2030 roku uda się zmniejszyć liczbę ofiar niedożywienia do około 580 milionów – jednocześnie najbardziej dotkniętym głodem kontynentem stanie się Afryka. Obecnie w liczbach bezwzględnych najwięcej osób cierpiących z powodu chronicznego głodu zamieszkuje region Azji i Pacyfiku, zaś Afryka wiecie niechlubny prym, gdy mowa o odsetku populacji dotkniętej niedożywieniem ilościowym. Warto mieć na uwadze, że powyższe dane są co do zasady zbieżne ze statystykami dotyczącymi wielkości populacji permanentnie pozbawionej dostępu do odpowiedniej ilości i jakości słodkiej wody (FAO et al., 2024, s. XVIII–XIX; Pronińska, 2022, s. 140; Obiedzińska, 2017, s. 126–128; King et al., 2017, s. 161; Obiedzińska, 2016, s. 125; Leese, Meisch, 2015, s. 698; Sapa, 2010, s. 238).

Szczególnie interesujące jest to, że już dziś dzienna produkcja żywności na całym świecie *per capita* wynosi blisko 2800 kcal – znacznie powyżej uśrednionego przez FAO dziennego zapotrzebowania dla dorosłego człowieka na poziomie 2200 kcal – i wciąż rośnie. Inne źródła podają średnie zapotrzebowanie na poziomie 3000 kcal i minimum 45 gramów białka pochodzenia zwierzęcego. Z drugiej strony, o ile w USA i w niektórych państwach europejskich poziom konsumowanych kalorii na jednego mieszkańca przekracza nawet poziom 3800 kcal, o tyle w Afryce Subsaharyjskiej potrafi on oscylować w granicach 1500 kcal. Innym rodzajem niedożywienia – nie bez powodu nazywanego utajonym, gdyż jego bezpośrednie reperkusje nie są tak spektakularne jak skutki chronicznego głodu – jest niedożywienie jakościowe (*undernutrition micronutrient deficiency*), które dotyka nawet 2 miliardów ludzi na świecie, a objawia się konsumpcją niewystarczającej ilości mikro- i makroskładników, a szerzej niedopasowaniem diety do potrzeb konkretnych jednostek i ich preferencji czy stylu życia (Sphere Association 2018, s. 198–199; Obiedzińska, 2017, s. 127; Obiedzińska, 2016, s. 125; Krywult-Albańska, 2014, s. 161; Kwasek, 2012, s. 707; Jaremczuk, 2011, s. 91; Fotyma, 2010, s. 500; Górecki, 2010, s. 108–109; Świerczyńska, 2009, s. 33). Trzeci rodzaj niedożywienia to nadkonsumpcja żywności (*overnutrition*), którego ofiarą są kolejne 2 miliardy ludzi – z czego nawet 1/3 jest już otyła. Każdy z powyższych rodzajów niedożywienia może mieć charakter przewlekły (*chronic*) lub gwałtowny (*acute*) – zależnie od jego czasu trwania, jak i nagłości wystąpienia (Szymonik, 2023, s. 152; Obiedzińska, 2017, s. 127; Obiedzińska, 2016, s. 125; Gibson, 2012, s. 50 i n.). Niewątpliwie niedożywienie we wszystkich swoich odsłonach implikuje poważne skutki społeczne i gospodarcze w państwach nimi

---

nawet osoby cierpiące z powodu nadkonsumpcji żywności; stąd w przypadku niedożywienia ilościowego należałoby raczej mówić o zjawisku głodu chronicznego (zob. Gibson, 2012, s. 50 i n.).

dotkniętych. Choć bezpośrednie skutki zdrowotne generują roczne koszty przekraczające 30 miliardów dolarów, to już koszty pośrednie, związane między innymi z obniżeniem produktywności siły roboczej czy zwiększonym obciążeniem systemów opieki zdrowotnej, szacowane są na setki miliardów dolarów. Sam brak dostępu do czystej i słodkiej wody generuje w skali świata koszty przekraczającej ćwierć biliona dolarów. Jednocześnie podaje się, że tylko z powodu chronicznego głodu umiera na naszej planecie nawet ponad 5 milionów dzieci każdego roku, a drugie tyle ludzi traci życie w wyniku chorób spowodowanych nadkonsumpcją. Kolejne 800 tysięcy ofiar spowodowanych jest brakiem dostępu do zdutnej do spożycia wody. Warto jednocześnie podkreślić, że eliminacja niedożywienia ilościowego stanowi warunek konieczny dla przyspieszenia rozwoju gospodarczego i skutecznej walki z ubóstwem, przy czym jak podkreślają specjaliści, relacja ta ma charakter dwukierunkowy – głód jest zarówno skutkiem, jak i przyczyną biedy (Szymonik, 2023, s. 152; Modrzejewska-Leśniewska, 2020, s. 282 i n.; Górecki, 2010, s. 111–112; Sapa, 2010, s. 240; zob. więcej: Gibson, 2012, s. 50 i n.).

## Kluczowe zagrożenia dla bezpieczeństwa żywnościowego – próba systematyzacji

Można uznać, że żadna typologia naukowa nie jest w stanie w pełni wyczerpać wszystkich możliwych perspektyw analizy danego zagadnienia, a ponadto często może budzić zastrzeżenia ze względu na swoją arbitralność. Ostatecznie jednak klasyfikacja zjawisk stanowi *spiritus movens* naukowej działalności – dlatego też stosując kryterium źródła zagrożeń, autor artykułu wyróżnił 4 kategorie zagrożeń dla bezpieczeństwa żywności: środowiskowe, polityczno-prawne, społeczno-demograficzne oraz gospodarcze. W tym miejscu warto zaznaczyć, że inne potencjalne sposoby ich sklasyfikowania obejmowałyby między innymi kryterium skutków, zasięgu czy skali (zob. Roman, 2015, s. 217).

Zagrożenia środowiskowe związane są ze zmianami zachodzącymi w ekosystemie – zarówno tymi o naturalnej proveniencji, jak i sprokrowanymi przez człowieka. Abstrahując od sprawstwa, podkreślić należy, że na pierwszy plan współcześnie wysuwają się zmiany klimatyczne oraz – będące częstokroć ich najbardziej widoczną konsekwencją – wszelakie katastrofy zachodzące w przyrodzie: susze, powodzie, huragany i trąby powietrzne czy nagłe burze z gradem i/lub piorunami czy trzęsienia ziemi<sup>4</sup>. Szacuje się bowiem, że obecnie nawet 90% katastrof naturalnych jest choćby pośrednio związanych z zachodzącymi zmianami klimatu (Markov, 2024, s. 610–611; Krysztofiak, Pawlak, Kołodziejczak, 2020, s. 38; King et al., 2017, s. 162; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 143; Lorek, 2011, s. 41; Gulbicka, 2009, s. 39, 49 i n.; Wilk, 2008, s. 17). Niewątpliwie kluczowym następstwem nasilających się przeobrażeń klimatycznych jest podniesienie się średniej temperatury powierzchni Ziemi – stąd zwykło się mówić nie tyle o zmianie, co o ociepleniu klimatu. W efekcie rolnicy na całym świecie muszą mierzyć się ze zjawiskami ekstremalnymi w postaci długotrwałych susz i nagłych powodzi spowodowanych przez ulewne deszcze czy szybko topniejące

<sup>4</sup> Ostatnie badania wskazują, że zmiany klimatyczne mają również wpływ na aktywność sejsmiczną naszej planety (Hurtado, Gallen, 2025, s. 150–154).

lodowce górskie. Co do zasady w regionach, gdzie susze były naturalnym zjawiskiem jeszcze przed zmianami klimatycznymi, zjawisko to będzie się pogłębiać – podobnie rzecz się ma z tymi, gdzie uprzednio występowały liczne opady. Wreszcie topnienie czapy polarnej, przyczyniając się do wzrostu poziomu mórz i oceanów, może sprokurować zalanie niżej położonych terenów – w tym tych wykorzystywanych rolniczo – oraz zanieczyścić położone w strefie przybrzeżnej ujęcia słodkiej wody (Markov, 2024, s. 610–611; Wiśniewska, 2022, s. 68; Pronińska, 2022, s. 141; Gębska, 2020, s. 258; Krysztofiak, Pawlak, Kołodziejczak, 2020, s. 38; Michalczyk, 2019, s. 31; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 143–144; Wilk, 2008, s. 26–28). Problem z dostępem do dobrej jakości wody pitnej to niewątpliwie jedno z największych wyzwań stojących przed rolnictwem – nie tylko w państwach rozwijających się. Warto mieć na uwadze, że pochłaniania ono nawet 70% wykorzystywanych przez człowieka zasobów wody słodkiej, zaś bezpośrednia konsumpcja jedynie 10%. W efekcie, o ile człowiek potrzebuje na swoje bieżące potrzeby względnie niewiele wody, bo minimum 20 litrów dziennie (optymalnie 50–100 litrów), to na wyprodukowanie potrzebnej mu ilości żywności tej wody potrzeba już całkiem dużo (o czym dalej). Siłą rzeczy produkcja żywności konkuruje zarówno z bezpośrednią konsumpcją, jak i przemysłem (pochłaniającym ok. 20% łącznego zużycia słodkiej wody) – częstokroć czyniąc tym samym potencjalne próby zwiększenia produkcji żywności w obszarach o ograniczonej podaży słodkiej wody niezwykle problematycznymi. Warto zaznaczyć, że globalne zasoby odnawialne wody zdatnej do konsumpcji wynoszą około 65 litrów *per capita* dziennie, które jednocześnie są wyjątkowo nierównomiernie rozłożone. W państwach półwyspu arabskiego na jednego obywatela przypada znacznie mniej wody, a jednak tamtejsze bogate monarchie naftowe mogą posiłkować się dość kosztownym procesem odsalania wody morskiej (podobnie zresztą jak Izrael). Także średnie dzienne zużycie wody *per capita* jest geograficznie mocno zróżnicowane – podczas gdy statystyczny Japończyk i Amerykanin konsumują 350 litrów wody dziennie, Europejczyk 200 litrów, tak mieszkańcy obszarów na południe od Sahary poniżej 20 litrów, a nawet mniej i częstokroć wodę dość wątpliwej jakości. Jednocześnie szacuje się, że w przeciągu następnego ćwierćwiecza, nawet połowa ludności świata może mieć trudności z dostępem do słodkiej wody – obecnie nawet miliard ludzi na naszej planecie nie ma zapewnionego trwałego dostępu do słodkiej i czystej wody (Markov, 2024, s. 616; Pronińska, 2022, s. 142; Goleński, 2020, s. 127; Modrzejewska-Leśniewska, 2020, s. 281, 285 i n.; Wilczyński, 2019, s. 89; 97 i n.; Borek, 2018, s. 33; Leese, Meisch, 2015, s. 698; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 148 i n.; Kotasińska, 2014, s. 30 i n.; Kwasek, 2012, s. 708–709; Gwiazda, 2011, s. 38–39, 43; Lorek, 2011, s. 41; Gulbicka, 2009, s. 40, 57 i n.; zob. więcej: Ringler et. al., 2010, s. 4 i n.).

Wzrost średnich temperatur w regionach umiarkowanych może również sprzyjać pojawianiu się chorób typowych dla stref tropikalnych (m.in. malarii czy gorączki krwotocznej). Zmiany klimatyczne to także prawdopodobnie nasilenie się naturalnego zjawiska El Niño – mającego zauważalny wpływ na rolnictwo, ale i rybołówstwo, które pada ponadto ofiarą wzrostu temperatury wody oraz kwasowości światowego wszechoceanu. Wreszcie szczególnym wyzwaniem dla rolnictwa jest również pogarszająca się efektywność prognozowania warunków pogodowych na podstawie długoterminowych trendów historycznych (Markov, 2024, s. 610–611; Kassenberg, 2008, s. 8–9;

Wilk, 2008, s. 27–28). Wśród zagrożeń środowiskowych ważne znaczenie ma degradacja gleb – zjawisko naturalne, które w warunkach erozji przekraczającej zdolności regeneracyjne prowadzi do systematycznego spadku żyzności. Zjawisko to szczególnie intensyfikuje się na obszarach charakteryzujących się deficytem wody oraz wysokim zagęszczeniem ludności i/lub pogłowia zwierząt gospodarskich (Markov, 2024, s. 614; Wiśniewska, 2022, s. 68; Michalczyk, 2012, s. 18; Gulbicka, 2009, s. 40). Innym problemem jest zanikanie bioróżnorodności czy inwazja agresywnych gatunków zwierząt, roślin i patogenów. Ze względu na brak naturalnych mechanizmów, istniejący na danym obszarze system przyrodniczy może wykazywać się ograniczoną odpornością na tego rodzaju zaburzenia. Jednocześnie skutki zmian klimatycznych w postaci choćby wzrostu temperatury czy wilgotności powietrza przyczyniły się do przyspieszenia cykli rozwojowych organizmów chorobotwórczych, w tym grzybów, owadów oraz wirusów atakujących organizmy roślinne i zwierzęce, a także rozszerzyły zasięg ich występowania. Wspomniany proces zanikania bioróżnorodności również ma antropogeniczną naturę i polega na znacznym ograniczeniu zasobów genetycznych flory oraz fauny. Spowodowany jest on przede wszystkim postępującą urbanizacją, wylesianiem oraz adaptowaniem terenów podmokłych czy rosnącym poziomem zanieczyszczeń. Długotrwałe oddziaływanie człowieka doprowadziło do sytuacji, w której zaledwie kilkanaście gatunków zwierząt dostarcza około 90% spożywanego przez ludzi białka zwierzęcego, zaś cztery gatunki roślin odpowiadają za niemal połowę wartości energetycznej. Warto mieć na uwadze, że utrzymanie wysokiego poziomu bioróżnorodności uznawane jest za kluczowy element długofalowej strategii zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego. Znaczne zróżnicowanie biologiczne samo w sobie ogranicza ryzyko propagacji chorób i szkodników (Markov, 2024, s. 610–612, 617; Wiśniewska, 2022, s. 68; Krysztofiak, Pawlak, Kołodziejczak, 2020, s. 38; Michalczyk, 2019, s. 31; King et al., 2017, s. 162, 164; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 144; Kwasek, 2012, s. 707; Gulbicka, 2009, s. 55 i n.; Kassenberg, 2008, s. 8)<sup>5</sup>.

Zagrożenia zaliczone przez autora niniejszego artykułu do kategorii polityczno-prawnych, to w głównej mierze niestabilność polityczna w danym państwie czy regionie. Nie ulega wątpliwości, że wszelkie konflikty społeczne – przede wszystkim zbrojne – przyczyniają się do spadku produkcji żywności i/lub niszczenia jej zapasów. Od wieków bowiem pola uprawne, spichrze czy magazyny żywności były przedmiotem szczególnego zainteresowania walczących stron – zarówno celem wyżywienia własnych wojsk, jak i uniemożliwienia tego samego przeciwnikowi. Warto podkreślić, że działania zbrojne mają nie tylko bezpośredni destrukcyjny wpływ na infrastrukturę rolniczą. Spowodowane bowiem wojnami migracje ludności cywilnej często wiążą się z desperackim poszukiwaniem zasobów żywnościowych, co może skutkować przypadkowym niszczeniem istniejących upraw oraz pogłowia zwierząt gospodarskich. Ponadto wraz z osiedleniem się w nowych lokalizacjach uchodźcy stwarzają konkurencję dla lokalnej społeczności w dostępie do ziemi i wody, co rzutuje na poziom bezpieczeństwa żywnościowego w regionach i państwach w teorii wolnych od konfliktu. Pomoc żywnościowa dostarczana do państw i regionów

<sup>5</sup> W tym kontekście warto przypomnieć katastrofalne skutki zarazy ziemniaczanej w Irlandii w latach 1845–1852 czy zarazy winorośli w Europie w latach 1863–1897.

doświadczonych wojną bywa rozkradana i następnie sprzedawana na tzw. czarnym rynku – co dodatkowo pogłębia kryzys. Warto w tym miejscu przytoczyć dane z 2018 roku, które wskazywały, że nawet około 66% populacji dotkniętej głodem zamieszkiwało 21 państw doświadczających działań wojennych lub chronicznej niestabilności politycznej. Należy tutaj podkreślić, że głód może również służyć jako narzędzie walki czy wręcz czystek etnicznych – ludzie pozbawieni żywności stają przed koniecznością ucieczki z terenów objętych działaniami zbrojnymi. Zjawisko „weaponizacji żywności” może przyjmować również inne formy (*vide* wojna na Ukrainie (zob. więcej: Pobudzin, 2022, s. 154 i n.)) i co do zasady polega ono na wywieraniu presji politycznej na państwa i grupy społeczne przez ograniczenia w dostępie do żywności i wody pitnej (Markov, 2024, s. 613–614; Wiśniewska, 2022, s. 68; Pronińska, 2022, s. 141; Gębska, 2020, s. 259 i n.; Krysztofiak, Pawlak, Kołodziejczak, 2020, s. 39; Górecki, Halicka, 2013, s. 10–11; Gulbicka, 2009, s. 39, 60 i n.; zob. więcej: Münkler, 2004, s. 24 i n.).

Innym problemem jest nierówność wobec prawa – zarówno kobiet i mężczyzn, jak i różnych grup społecznych czy etnicznych w danym państwie. Nierówny dostęp do ziemi czy środków produkcji wpływa na produktywność rolnictwa, a jednocześnie może być natury bezpośredniej (w ekstremalnej formie, gdzie dyskryminowana grupa jest pozbawiona prawa do posiadania tychże), jak i pośredniej w postaci ograniczeń w dostępie do edukacji czy kapitału. Kwestią uboczną jest luka płacowa i związana z tym niechęć do podejmowania pracy za duże niższe niż rynkowe wynagrodzenie z powodu przynależności do wybranej grupy. Warto mieć na uwadze, że nierówność wobec prawa może nie być sankcjonowana prawnie, lecz kulturowo – w tradycyjnych i mocno zintegrowanych społecznościach zwyczaj bywa prawem zdecydowanie silniejszym od tego stanowionego przez władzę centralną (Kasprowicz, 2015, s. 87; Gulbicka, 2009, s. 69 i n.). Problem nieprzestrzegania prawa ma oczywiście dużo szerszy kontekst w postaci między innymi korupcji, jak i przestępstw polegających na fałszowaniu żywności. Korupcja to z jednej strony ograniczanie funkcjonalności państwa jako całości – uszczuplone w ten sposób dochody do budżetu skutkują większą jego indolencją we wszystkich obszarach, a więc i związanych z produkcją żywności. Dotyczyć to może zarówno zaniechań czy niewystarczających działań związanych z nią bezpośrednio – jak chociażby braku inwestycji w infrastrukturę produkcyjną oraz transportową czy zbyt niskiego importu żywności i środków jej produkcji – ale także pośrednio – na przykład z powodu niewystarczających nakładów na ochronę zdrowia i edukację. Korupcja to również sprzeniewierzenie międzynarodowej pomocy żywnościowej i humanitarnej (Wiśniewska, 2022, s. 68; Kasprowicz, 2015, s. 87; Gulbicka, 2009, s. 71 i n.).

Spółeczno-demograficzne zagrożenia to w głównej mierze nagłe i skokowe zwiększenie się liczby ludności. W czasach przedprzemysłowych wzrost populacji był kompensowany przyrostem produkcji rolnej (większa liczba rąk do pracy w teorii implikowała większą ogólną produkcję) lub ludność cierpiała głód czy emigrowała za granicę. Obecnie w państwach rozwiniętych odsetek osób pracujących w rolnictwie jest relatywnie niewielki, lecz ich produktywność częstokroć wystarcza nie tylko na zaspokojenie krajowego zapotrzebowania na żywność, ale również na eksport do państw, w których produkcja ta jest niewystarczająca. Stąd w państwach rozwijających się przyrost demograficzny (spowodowany np. poprawą warunków sanitarnych czy wyższym poziomem usług

medycznych) częstokroć nie jest współmierny do wzrostu produkcji rolnej i w efekcie państwa te stają się uzależnione od importu czy pomocy żywnościowej, a wzrost populacji niekoniecznie wyhamowuje – co tylko pogłębia kryzys żywnościowy. *Ergo* produkcja żywności musi nadążać za przyrostem ludności – szczególnie w państwach rozwijających się, gdzie możliwości zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego dzięki wymianie handlowej mogą być ograniczone z powodu niewystarczających zasobów finansowych państwa i jego obywateli (Wiśniewska, 2022, s. 68; Krysztofiak, Pawlak, Kołodziejczak, 2020, s. 38; Michalczyk, 2019, s. 30; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 168 i n.; Górecki, Halicka, 2013, s. 7; Kwasek, 2012, s. 703–704; Michalczyk, 2012, s. 16; Gulbicka, 2009, s. 33 i n.).

Niewątpliwie obok liczebności populacji znaczenie ma jej kondycja zdrowotna – zarówno związana z chorobami dietozależnymi (wynikającymi zarówno z nieodpowiedniej diety, jak i niedożywieniem lub spożywaniem żywności niskiej jakości), ale też tymi nie mającymi związku ze sposobem odżywiania (jak np. choroby tropikalne)<sup>6</sup>. Te ostatnie są niestety częstym udziałem państw rozwijających się – ze szczególnym uwzględnieniem kontynentu afrykańskiego, gdzie odsetek zachorowań na HIV/AIDS przekracza w niektórych państwach 25%. Oprócz tego problemem państw rozwijających się są choroby rzadko już spotykane w państwach rozwiniętych (jak np. gruźlica) czy te związane z ich położeniem geograficznym – np. malaria, żółta febra czy denga. Znaczący wzrost zachorowań – który z czasem może przerodzić się w epidemię – pośrednio również przyczynia się do obniżenia poziomu bezpieczeństwa żywnościowego, czego najlepszym przykładem jest pandemia COVID-19. Obostrzenia w transporcie i podróżowaniu czy liczne zachorowania wśród pracowników rolnych w państwach, w których produkcja rolna wciąż jeszcze zależna jest w dużej mierze od pracy rąk ludzkich, nie pozostały bez wpływu na globalny poziom bezpieczeństwa żywnościowego we wszystkich jego aspektach (Markov, 2024, s. 614; Wiśniewska, 2022, s. 68; Marzęda-Młynarska, 2022, s. 333 i n.; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 144; Gulbicka, 2009, s. 69 i n.). Jednocześnie na całym świecie rośnie spodziewana długość życia, ale też dochodzi do starzenia się społeczeństw w państwach rozwiniętych – co implikuje wzrost zapotrzebowania na żywność, ze szczególnym uwzględnieniem tej wysokiej jakości (Michalczyk, 2019, s. 30; King et al., 2017, s. 163; Michalczyk, 2012, s. 16).

Dla bezpieczeństwa żywnościowego kluczowym zagrożeniem ekonomicznym jest niewątpliwie ubóstwo – objawiające się w tym kontekście brakiem środków produkcji żywności lub zasobów finansowych wystarczających do jej zakupu (brak siły nabywczej społeczeństwa). W wielu państwach rozwijających się drobnotowarowe gospodarstwa rolne funkcjonują na marginesie rynku z powodu trwałego deficytu kapitału, co skutecznie uniemożliwia ich modernizację i zwiększenie skali produkcji (mechanizację czy chemizację, a także poszukiwanie nowych i wydajnych odmian). Skutkiem tego jest niska wydajność rolnictwa, która często nie pozwala na pokrycie nawet minimalnych potrzeb żywieniowych samych producentów. Równocześnie brak alternatywnych źródeł dochodu poza rolnictwem znacząco ogranicza możliwości

<sup>6</sup> Choć warto mieć świadomość, że zarówno niewłaściwa dieta, jak i niedożywienie przyczyniają się do spadku odporności, a w efekcie zwiększenia ryzyka zapadalności na inne niż dietozależne schorzenia.

ekonomiczne tych gospodarstw, uniemożliwiając zaspokojenie ich podstawowych potrzeb bytowych (Gębska, 2020, s. 261 i n.; Krysztofiak, Pawlak, Kołodziejczak, 2020, s. 41; Gulbicka, 2009, s. 39, 73 i n.). Zagadnieniem bezpośrednio związanym z ekonomiczną dostępnością żywności, a także jej środków produkcji, są rosnące koszty surowców energetycznych, jak i samej energii – ze szczególnym uwzględnieniem ropy naftowej i gazu, których ceny bezpośrednio rzutują na ceny paliw czy nawozów. Zjawisko to było widoczne zarówno podczas tzw. kryzysu naftowego lat siedemdziesiątych, kryzysu zadłużeniowego 2007–2009, oraz po wybuchu pełnoskalowej wojny na Ukrainie (Santeramo, Kang, 2022, s. 1; Gębska, 2020, s. 272 i n.; Leese, Meisch, 2015, s. 699; Szydło, 2013, s. 190–191; Lorek, 2011, s. 39–40; Świerczyńska, 2009, s. 39; zob. więcej: Dudziński, 2013, s. 19–32). Nie bez znaczenia w tym kontekście jest również rosnąca popularność biopaliw – od początku XXI wieku najpierw Unia Europejska, a potem Stany Zjednoczone nakazały producentom używania biododatków przy produkcji benzyny i oleju napędowego. Idea stojąca za tym rozwiązaniem była niewątpliwie szczytna – zakładano bowiem ograniczenie emisji gazów cieplarnianych w wyniku zmniejszonego wykorzystania ropy naftowej do produkcji paliw płynnych czy wreszcie recykling poprodukcyjnych odpadów roślinnych. Ostatecznie jednak produkcja żywności została ograniczona przez rosnące zapotrzebowanie na produkty rolne do produkcji biododatków – co niewątpliwie rzutuje na ceny samej żywności, jak i gruntów pod uprawę (Wiśniewska, 2022, s. 68; Michalczyk, 2019, s. 32; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 165–168; Michalczyk, 2012, s. 17; Lorek, 2011, s. 39–40; Świerczyńska, 2009, s. 39–40). Niemniej warto mieć na uwadze, że biopaliwa niekoniecznie muszą być produkowane bezpośrednio z produktów rolnych – bioestry nowej generacji mogą być wytwarzane na przykład z glonów czy mikroorganizmów, ograniczając w ten sposób konkurencję o zasoby pomiędzy przemysłem paliwowym a spożywczym (E100 Daily, 2022).

Niewątpliwie sam wzrost cen żywności, obserwowany w ostatnich latach, jest kluczowym zagrożeniem dla ekonomicznej dostępności żywności. Przyczynami tego procesu są nie tylko wspomniane wcześniej czynniki (jak chociażby wzrost zapotrzebowania na żywność, zmiany wzorców konsumpcji czy wzrost kosztów produkcji), ale także spekulacja na rynkach żywnościowych – która na dużą skalę jest zjawiskiem stosunkowo nowym (Michalczyk, 2019, s. 30; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 175 i n.; Kwasek, 2012, s. 706; Michalczyk, 2012, s. 11). W kontekście międzynarodowego handlu żywnością warto wspomnieć o potencjalnych zagrożeniach płynących z ewentualnych zakłóceń w tym rodzaju handlu. Częstokroć spowodowane przez protekcjonizm czy polityczne napięcia, stanowią one niewątpliwie poważne wyzwanie dla globalnego bezpieczeństwa żywnościowego, ponieważ rzutują na fizyczną i ekonomiczną dostępność produktów żywnościowych w państwach zależnych od importu. Wszelkie bariery w handlu przyczyniają się bowiem równocześnie do spadku podaży i wzrostu cen żywności na rynkach światowych. Bezpośrednie konsekwencje wspomnianych zakłóceń najczęściej ponoszą konsumenci, ale paradoksalnie również producenci żywności, którzy zmuszeni są do poszukiwania nowych rynków zbytu dla swoich (zazwyczaj) łatwo psujących się produktów. W efekcie, w krótkim czasie na lokalnych rynkach może nawet dojść do obniżenia cen żywności, ale finalnie spadek produkcji i wzrost cen są nieuniknione – co tylko pogłębia pauperyzację społeczeństwa, gdyż część producentów zostaje

wypchnięta z rynku. Paradoksalnie bowiem zbyt daleko idące obniżenie cen żywności, choć na krótko przyczynia się do poprawy sytuacji konsumentów, to jednak w dłuższej perspektywie również stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa żywnościowego, gdyż prowadzi ono do upadku małych i średnich producentów żywności, kosztem produkcji przemysłowej (Markov, 2024, s. 612; Michalczyk, 2019, s. 32–33; Michalczyk, 2012, s. 11; Weiss, 2011, s. 7).

Coraz więcej również mówi się o negatywnych skutkach globalizacji i liberalizacji handlu żywnością na światową skalę – między innymi oligopolizacji czy wręcz monopolizacji rynków żywnościowych przez korporacje transnarodowe. Wzmoczone uzależnienie od złożonych łańcuchów dostaw sprawia, że lokalne rynki żywnościowe są coraz bardziej podatne na zakłócenia wywołane zjawiskami kryzysowymi, które mogą wystąpić w dowolnym miejscu na świecie – takimi jak konflikty polityczne, zmiany klimatyczne czy przerwy w transporcie. Równocześnie dominacja międzynarodowych korporacji w sektorze żywnościowym – czego przejawem są między innymi koncentracja ziemi uprawnej czy monopol na niektóre odmiany nasion (np. modyfikowane genetycznie) – prowadzi często do wypierania lokalnych producentów i osłabienia różnorodności biologicznej upraw. Szeroko rozpowszechnione staje się przy tym zjawisko zawłaszczania ziemi (*land grabbing*) – zarówno ze strony podmiotów prywatnych, jak i państw rozwiniętych, które szukają dla siebie stabilnych źródeł żywności. W ten proceder o częstokroć neokolonialnym rysie, w głównej mierze zaangażowane są państwa bogate, ale jednocześnie dysponujące ograniczonymi możliwościami produkcji żywności na własnym terytorium – jak na przykład bliskowschodnie monarchie naftowe (Arabia Saudyjska, Katar oraz Zjednoczone Emiraty Arabskie) czy gospodarcze potęgi Dalekiego Wschodu (Chiny, Korea Południowa i Japonia). Liberalizacja międzynarodowego handlu żywnością negatywnie wpływa między innymi na te spośród państw rozwijających się, których struktura eksportowa oparta jest na niewielkiej liczbie towarów tropikalnych, takich jak kawa, herbata, kauczuk czy banany. Produkty te stosunkowo szybko osiągają pułap nasycenia rynkowego, zwłaszcza w porównaniu z takimi kategoriami jak zboża, nabiał czy mięso. Nawet w przypadku krajów rozwijających się o relatywnie konkurencyjnym sektorze rolnym, prognozowane korzyści z poszerzenia dostępu do rynków międzynarodowych i nowoczesnych technologii często okazały się przeszacowane. Zwiększenie produkcji żywności przeznaczonej na eksport nie przekłada się bowiem wprost na poprawę poziomu bezpieczeństwa żywnościowego. Wiele inwestycji koncentruje się na produkcji towarów żywnościowych przeznaczonych na eksport, marginalizując uprawy i hodowlę tańszych odmian, spożywanych lokalnie i kluczowych z punktu widzenia krajowej konsumpcji. Mali i średni lokalni producenci rolni w obliczu konkurencji ze strony korporacji transnarodowych, częstokroć są dotknięci skutkami zjawiska określanego jako „tyrania małych decyzji” – choć długoterminowo ich decyzja o produkcji głównie na eksport przyczynia się do spadku poziomu bezpieczeństwa żywnościowego we własnym kraju (co odbija się również na nich), to jednak w perspektywie krótkoterminowej ich zyski są dużo wyższe, niż gdyby produkowali w głównie na rynki lokalne. Jednocześnie rezygnacja z rozwijania krajowej infrastruktury przetwórczej i surowcowej, będąca skutkiem ograniczenia wsparcia dla rodzimego rolnictwa, sprawia, że wiele słabo rozwiniętych państw zostaje zmuszonych do zakupu żywności na rynkach międzynarodowych. W rezultacie niektóre kraje, wcześniej samowystarczalne w zakresie

produkcji rolnej, stają się importerami netto produktów żywnościowych. Jednocześnie państwa te niejednokrotnie muszą mierzyć się ze wzrostem kosztów nabycia produktów rolno-spożywczych na rynkach światowych. Zjawisko to wynika z ogólnoświatowego podniesienia cen niektórych rodzajów żywności, co jest konsekwencją redukcji określonych form subsydiowania w ramach wielostronnych porozumień handlowych. Producenci wielokrotnie stają w obliczu spadku konkurencyjności eksportu pochodzącego w wyniku erozji dotychczasowych preferencji handlowych. Wreszcie globalizacja to również ujednolicenie gustów kulinarnych na wzór zachodni – co często skutkuje spadkiem lokalnej produkcji i pauperyzacją rolników (których żywność nie znajduje nabywców na lokalnych rynkach), a ponadto uzależnieniem od importu niewytwarzanych lokalnie towarów żywnościowych (Szydło, 2016, s. 118; Hajdukiewicz, 2015, s. 101 i n.; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 155 i n.; Michalczyk, 2012, s. 10–11; Gulbicka, 2009, s. 91 i n.).

Co szczególnie interesujące, nie tylko niska siła nabywcza społeczeństwa może stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa żywnościowego w ujęciu globalnym. Bogacenie się społeczeństw przynosi nieuchronne zmiany we wzorcach konsumpcyjnych – często pierwszym przejawem jest wzrost zapotrzebowania na mięso i inne produkty odzwierzęce, które wcześniej były poza zasięgiem większości konsumentów. Choć z jednej strony ma to zdecydowanie pozytywne implikacje dla bezpieczeństwa żywieniowego – gdyż zapewnia bardziej zbilansowaną i bogatą we wszystkie niezbędne mikro- i makroskładniki dietę – przyczynia się jednak do ograniczenia podaży zbóż oraz słodkiej wody. Warto mieć na uwadze, że do wyprodukowania 1 kilograma mięsa potrzeba około 20 kilogramów paszy roślinnej, ale już od blisko 4 (mięso drobiowe) do nawet przeszło 15 tysięcy (wołowina) litrów wody – dla porównania do uzyskania 1 kilograma pszenicy potrzeba niewiele ponad 1 tysiąc litrów wody, a 1 kilograma ryżu wymaga jej już 3–5 razy więcej (Michalczyk, 2019, s. 31; King et al., 2017, s. 163; Śmiechowska, 2015, s. 93; Marzęda-Młynarska, 2014, s. 151–153, 178 i n.; Kwasek, 2012, s. 705, 709; Michalczyk, 2012, s. 16; Gwiazda, 2011, s. 42; Lorek, 2011, s. 40; Świerczyńska, 2009, s. 40–41; Aswathanarayana, 2008, s. 74). Ponadto zwierzęta hodowlane (w tym domowe) pośrednio przyczyniają się do dalszego ocieplania klimatu, gdyż odpowiadają za mniej więcej 19% światowej produkcji metanu i 15% podtlenku azotu (Troska, 2023). Inną kategorię zagrożeń – zarówno dla bezpieczeństwa żywności, jak i żywnościowego – stanowią nowe trendy w konsumpcji, jak na przykład diety wykluczeniowe, potrawy egzotyczne czy jedzenie żywności niepoddanej uprzednio obróbce termicznej (Wiśniewska, 2022, s. 68; King et al., 2017, s. 163; Michalczyk, 2012, s. 16). W dwóch pierwszych przypadkach problem stanowi już sam transport pożądanego przez konsumentów żywności – zwykle z odległych miejsc jej produkcji (np. będącej podstawą diet bezmięsnych soi, ale także egzotycznych owoców i warzyw, mięs czy ryb i owoców morza). Skutkuje to między innymi wzrostem emisji gazów cieplarnianych i w efekcie dalszym pogłębianiem skutków zmian klimatycznych, stratą żywności (np. z powodu niewłaściwych warunków jej przewożenia) czy ryzyko zawleczenia potencjalnie niebezpiecznych organizmów (od chorób i pasożytów poczynawszy, a na małych i średnich zwierzętach skończywszy).

Ekonomicznym – a częściowo również społecznym – zagrożeniem dla bezpieczeństwa żywnościowego jest szeroko rozpowszechnione zjawisko marnotrawstwa żywności. Pod tym pojęciem kryją się wszystkie produkty żywnościowe – niezależnie od stopnia ich przetworzenia –

przeznaczone do konsumpcji przez człowieka, ale ostatecznie skonsumowane przez niego nie zostały. Marnotrawstwo nie obejmuje bynajmniej naturalnych odpadków – jak na przykład kości, skórki czy pestki z owoców – ani tym bardziej surowców żywnościowych, które przeznaczone były na paszę dla zwierząt lub jako składnik biopaliw. Zależnie od etapu produkcji, na którym dochodzi do marnotrawstwa, można wyróżnić trzy jego rodzaje – ubytki naturalne (będące nieuniknioną konsekwencją procesu produkcji – np. zbioru płodów rolnych, które wysychając, tracą z czasem swoją pierwotną wagę czy objętość), straty (będące efektem zaniedbań na wszystkich etapach procesu produkcji i dystrybucji – od zbioru przez przetworzenie, transport, magazynowanie i sprzedaż) oraz właściwe marnotrawstwo (czyli utrata żywności w wyniku nieracjonalnego gospodarowania w punktach gastronomicznych i gospodarstwach domowych). Obecnie nawet blisko 40% wyprodukowanych na świecie produktów żywnościowych (przeszło 1,3 mld ton) jest bezpowrotnie traconych na różnych etapach łańcucha żywnościowego. Warto podkreślić, że najwięcej, bo około 60% żywności, marnowane jest w gospodarstwach domowych – niechlubny prym w tej kategorii wiodą państwa Azji Zachodniej i Afryki Subsaharyjskiej. W Unii Europejskiej, na wszystkich etapach produkcji i dystrybucji, najmniej marnuje się żywności na Słowacji (68 kg *per capita*), a najwięcej na Cyprze (aż 397 kg *per capita*) – średnia unijna wynosi zaś 127 kilogramów na osobę (wg innych danych już 179 kg). Polska w tym zestawieniu wypada nienajgorzej, ponieważ statystycznie Polak trwoni rocznie około 106 kilogramów żywności – choć niektóre źródła podają, że nawet przeszło 2 razy więcej, bo blisko 250 kilogramów. Wspomnieć należy, że oprócz bezpośrednich strat żywnościowych, zjawisko marnotrawstwa niesie ze sobą poważne konsekwencje środowiskowe – szacuje się, że od 8 do 10% globalnych emisji gazów cieplarnianych jest powiązanych z produkcją żywności, która ostatecznie nie zostaje spożyta (Kwasek, Kowalczyk, 2023, s. 24–25, 31–34; Gębska, 2020, s. 266; Michalczyk, 2019, s. 33–34; Biernat-Jarka, Trębska, 2017, s. 25–26; Wrzosek et al., 2017, s. 141–142; Śmiechowska, 2015, s. 90–91; Kołożyn-Krajewska et al., 2014, s. 5–8; Kwasek, 2012, s. 709).

## Wnioski

Współczesne bezpieczeństwo żywnościowe pozostaje jednym z kluczowych wyzwań globalnych, którego złożoność wynika z nakładania się licznych, wzajemnie powiązanych zagrożeń o charakterze środowiskowym, polityczno-prawnym, społeczno-demograficznym i ekonomicznym. Przeprowadzona analiza dowodzi, że żaden z tych wymiarów nie może być rozpatrywany w oderwaniu od pozostałych – przeciwnie, wzajemnie się one przenikają, warunkują i nierzadko wzmacniają, tworząc złożoną sieć zależności. Zagrożenia środowiskowe, takie jak: postępujące zmiany klimatyczne, ekstremalne zjawiska pogodowe, degradacja gleb, zanikanie bioróżnorodności oraz deficyt zasobów wodnych, bezpośrednio wpływają na spadek plonów i pogorszenie jakości produkowanej żywności. Rolnictwo jako sektor najbardziej uzależniony od stabilnych warunków naturalnych staje się coraz bardziej wrażliwe na te czynniki, co ogranicza możliwości zapewnienia wystarczającej podaży żywności zarówno lokalnie, jak i globalnie. Szczególnie alarmujące są prognozy, które wskazują, że już w najbliższych dekadach znaczna część populacji świata

może mierzyć się z trwałym brakiem dostępu do wody pitnej, co dodatkowo wzmocni presję na systemy produkcji rolnej. Nie mniejsze znaczenie mają czynniki polityczno-prawne – konflikty zbrojne, migracje ludności, korupcja oraz nierówności w dostępie do ziemi i środków produkcji. W warunkach niestabilności politycznej żywność staje się nie tylko przedmiotem walki, ale także narzędziem przymusu – czego przykładem może być wykorzystywanie głodu jako broni w działaniach wojennych. Nierówność wobec prawa, szczególnie kobiet i mniejszości, prowadzi do zmniejszenia efektywności rolnictwa, a systemowe braki w egzekwowaniu prawa dodatkowo pogłębiają problemy związane z bezpieczeństwem żywnościowym. W kontekście społeczno-demograficznym, kluczowym wyzwaniem jest rosnąca liczba ludności – zwłaszcza w krajach rozwijających się – przy jednoczesnym braku proporcjonalnego wzrostu produkcji rolnej. Starzenie się społeczeństw w krajach rozwiniętych oraz rosnące zapotrzebowanie na wysokiej jakości produkty żywnościowe wymagają dostosowania struktury podaży do zmieniających się wzorców konsumpcji. Dodatkowo choroby dietozależne, epidemie i pandemie – jak COVID-19 – znacząco zakłócają globalne łańcuchy dostaw żywności, wpływając na każdy z filarów bezpieczeństwa żywnościowego. Wreszcie zagrożenia ekonomiczne – w szczególności ubóstwo, niski poziom modernizacji sektora rolnego oraz zależność od importu – prowadzą do chronicznego braku dostępności ekonomicznej do żywności. Wysokie ceny energii, surowców i nawozów ograniczają możliwości produkcyjne, a spekulacje na rynkach towarowych destabilizują ceny żywności.

Podsumowując, pozytywnie zweryfikowano przyjętą we wstępie hipotezę. Przeprowadzona analiza, systematyzująca współczesne zagrożenia dla globalnego bezpieczeństwa żywnościowego, pozwala przy tym na sformułowanie kluczowego wniosku, że skuteczna odpowiedź na problem niedożywienia – w każdej z jego trzech postaci: ilościowej, jakościowej oraz wynikającej z nadkonsumpcji – wymaga kompleksowego, zintegrowanego podejścia. Bezpieczeństwo żywnościowe należy bowiem postrzegać jako dynamiczny, wieloaspektowy proces zależny od stabilności środowiskowej, równowagi politycznej, inkluzywności społecznej oraz sprawności systemów gospodarczych. Dopiero połączenie tych elementów może umożliwić skuteczne przeciwdziałanie zjawiskom głodu, niedożywienia i wykluczenia żywnościowego, a tym samym stworzenie bardziej sprawiedliwego i zrównoważonego systemu żywnościowego w ujęciu globalnym.

## Bibliografia

- Aswathanarayana, U. (2008). How to do with less water. W: U. Aswathanarayana (red.), *Food and Water Security* (s. 71–76). Londyn: Taylor & Francis.
- Biernat-Jarka, A., Trębska, P. (2017). Problem marnotrawstwa w perspektywie unijnej polityki bezpieczeństwa żywności. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 19 (3), 24–28.
- Borek, P. (2018). Woda jako przyczyna konfliktów zbrojnych w XXI wieku. *Rozprawy Społeczne*, 12 (2), 32–37.
- Brown, M.E. (2014). *Food Security, Food Prices and Climate Variability*. Londyn–Nowy Jork: Routledge.
- Dudziński, J. (2013). Kryzys surowcowy, paliwowy i żywnościowy lat 70. XX wieku a boom surowcowy XXI wieku – podobieństwa i różnice. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, 33 (1), 19–32.
- E100 Daily (2022). Czym jest biopaliwo i biodiesel? Do jakich silników można ich używać?, Pobrane z: <https://e100.eu/pl/blog/logistyka/czym-jest-biopaliwo> (26.04.2025).

- FAO et al. (2024). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2024 – Financing to end hunger, food insecurity and malnutrition in all its forms*. Rzym: The Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Fotyma, M. (2010). Chemia zażegnała widmo głodu na świecie. *Żywność – Nawozy. Chemik*, 64, (7–8), 499–510.
- Gębska, M. (2020). Bezpieczeństwo żywnościowe. W: M. Gębska, H. Świeboda, L. Drab (red.), *Podstawy bezpieczeństwa międzynarodowego. Wymiar pozamilitarny. Część 2* (s. 243–279). Warszawa: Difin.
- Gibson, M. (2012). *The Feeding of Nations. Redefining Food Security for the 21st Century*. Boca Raton: CRC Press.
- Goleński, W. (2020). Bezpieczeństwo wodne Polski: efektywne zarządzanie zasobami. *Kontrola państwowa*, 1, 124–136.
- Górecki, J. (2010). Aktualna sytuacja żywnościowa świata. *Wież i Rolnictwo*, 3, 107–117.
- Górecki, J., Halicka, E. (2013). Globalne bezpieczeństwo żywnościowe świata w świetle prognozowanych trendów rozwoju rolnictwa w latach 2020–2050. *Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 102, 5–13.
- Gulbicka, B. (2009). *Problemy wyżywienia w krajach rozwijających się*. Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy.
- Gwiazda, A. (2011). Konflikty o malejące zasoby wody. *Prawo i Polityka*, 3, 37–52.
- Hajdukiewicz, A. (2015). Bezpieczeństwo żywnościowe a polityka handlowa krajów rozwijających się. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 10 (946), 93–111.
- Hurtado, C., Gallen, S.F. (2025). Exploring the impact of deglaciation on fault slip in the Sangre de Cristo Mountains, Colorado, USA. *Geology*, 53 (2), 150–154.
- Jankowska, E. (2011). Pojęcie i narzędzia pomiaru jakości życia. *Toruńskie Studia Międzynarodowe*, 1 (4), 33–40.
- Jaremczuk, E.J. (2011). Suwerenność żywieniowa – problem nie tylko kontynentu afrykańskiego. *Forum Politologiczne*, 12, 87–108.
- Kasprowicz, D. (2015). Bezpieczeństwo żywnościowe i niedożywienie w Afryce Subsaharyjskiej – nowe kierunki i trendy. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 96 (1), 84–91.
- Kassenberg, A. (2008). Globalne ocieplenie czyli realne zagrożenie. W: W. Wilk (red.), *Globalne ocieplenie i kryzys żywnościowy* (s. 5–16). Warszawa: Fundacja Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej.
- King, T., Cole, M., Farber, J.M., Eisenbrand, G., Zabarar, D., Fox, E.M., Hill, J.P. (2017). Food safety for food security: Relationship between global megatrends and developments in food safety. *Trends in Food Science & Technology*, 68, 160–175.
- Kołożyn-Krajewska, D., Wrzosek, M., Bilka, B., Krajewski, K. (2014). Ryzyko powstawania strat i marnotrawstwa żywności a możliwość ich ograniczenia. W: T. Tarko (red.), *Technologia produkcji i bezpieczeństwo żywności* (s. 5–16). Kraków: Polskie Towarzystwo Technologów Żywności.
- Kotasińska, A. (2014). Woda – źródło życia i konfliktów, cz. I. W: M. Bodziany (red.), *Spółeczeństwo a wojna. Wojna – kryzys – bunty mas* (s. 29–48). Wrocław: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki.
- Kowalczyk, S. (2016). *Bezpieczeństwo i jakość żywności*. Warszawa: PWN.
- Krysztofiak, J., Pawlak, K., Kołodziejczak, M. (2020). *Regionalne zróżnicowanie problemu niedożywienia na świecie*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Krywult-Albańska, M. (2014). Wzrost demograficzny a perspektywy wyżywienia ludności świata. Zarys problemu. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica*, 2, 156–171.
- Kwasek, M. (2012). Threats to food security and common agricultural policy. *Economics of Agriculture*, 4 (59), 701–713.
- Kwasek, M., Kowalczyk, S. (2023). Straty i marnotrawstwo żywności w aspekcie bezpieczeństwa żywnościowego. *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*, 68 (2), 23–42.
- Leese, M., Meisch, S. (2015). Securitising sustainability? Questioning the ‘water, energy and food-security nexus’. *Water Alternatives*, 8 (1), 695–709.
- Lorek, A. (2011). Światowy kryzys żywnościowy, przyczyny i wpływ na kraje rozwijające się. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 231, 38–50.
- Markov, T. (2024). External and internal threats to food security. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 24 (2), 609–620.

- Marzęda-Młynarska, K. (2014). *Globalne zarządzanie bezpieczeństwem żywnościowym na przełomie XX i XXI wieku*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Marzęda-Młynarska, K. (2022). Pandemia COVID-19 jako zagrożenie bezpieczeństwa żywnościowego. W: H. Chałupczak, K. Marzęda-Młynarska, M. Pietraś, E. Pogorzała (red.), *Zagrożenia bezpieczeństwa w procesach globalizacji. Zagrożenia zdrowotne* (s. 325–341). Lublin–Zamość: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Wydawnictwo Akademii Zamojskiej.
- Michalczyk, J. (2012). Bezpieczeństwo żywnościowe w obliczu globalizacji. *Ekonomia*, 1 (18), 9–23.
- Michalczyk, J. (2019). Bezpieczeństwo żywnościowe z perspektywy państw Unii Europejskiej. *Ekonomia Międzynarodowa*, 25, 18–45.
- Mikuła, A. (2012). Bezpieczeństwo żywnościowe Polski. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 99 (4), 38–48.
- Modrzejewska-Leśniewska, J. (2020). Bezpieczeństwo w dostępie do wody. W: M. Gębska, H. Świeboda, L. Drab (red.), *Podstawy bezpieczeństwa międzynarodowego. Wymiar pozamilitarny. Część 2* (s. 280–306). Warszawa: Difin.
- Münkler, H. (2004). *Wojny naszych czasów*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Obiedzińska, A. (2016). Wybrane aspekty zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego w Unii Europejskiej. *Studia BAS*, 4 (48), 123–161.
- Obiedzińska, A. (2017). Wpływ strat i marnotrawstwa żywności na bezpieczeństwo żywnościowe. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie*, 17 (32), 1, 125–144.
- Oleszak, W.K., Czajkowski, A.A. (2019). Bezpieczeństwo jako naturalna potrzeba człowieka. *Problemy Nauk Stosowanych*, 10, 193–204.
- Pawlak, K. (2017). Problemy światowego i europejskiego bezpieczeństwa żywnościowego. W: K. Świetlik (red.), *Ewolucja światowego i krajowego popytu na żywność w kontekście zmian demograficznych i bezpieczeństwa żywnościowego* (s. 50–89). Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy.
- Pobudzin, W. (2022). Światowy kryzys żywnościowy i jego konsekwencje społeczne jako skutek wojny na Ukrainie. *Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie*, 16, 145–167.
- Pronińska, K. (2022). Bezpieczeństwo żywnościowe, wodne, zdrowotne. W: R. Kuźniar, A. Bieńczyk-Missala, P. Grzebyk, R. Kupiecki, M. Madej, K. Pronińska, A. Szeptycki, P. Śledź, M. Tabor, A. Wojciuk (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe* (s. 138–153). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Ringler, C., Biswas, A.K., Cline, S.A. (2010). Water and Food Security Under Global Change. W: C. Ringler, A.K. Biswas, S.A. Cline (red.), *Global Change: Impacts on Water and Food Security* (s. 3–15). Berlin: Springer-Verlag.
- Roman, L. (2015). Istota współczesnych wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa, *Journal of Modern Science*, 4 (27), 209–226.
- Santeramo, F.G., Kang, M. (2022). Food Security Threats and Policy Responses in EU and Africa. *Sustainable Horizons*, 4, 1–3.
- Sapa, A. (2010). Bezpieczeństwo żywnościowe w krajach rozwijających się. *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy*, 3, 231–244.
- Shaw, D.J., (2007). *World food security. A history since 1945*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Sphere Association (2018). *The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response, fourth edition*. Geneva: Sphere Association.
- Szydło, W. (2013). Kryzys żywnościowy (food crisis) pierwszej dekady xxi wieku – wstępna analiza teorii. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 317, 184–192.
- Szydło, W. (2016). Światowy kryzys żywnościowy a koncepcja rozwoju zrównoważonego. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 453, 116–130.
- Szymonik, A. (2023). Obesity as a threat to health security. *De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności*, 1 (9), 151–163.
- Śmiechowska, M. (2015). Zrównoważona konsumpcja a marnotrawstwo żywności. *Annales Academiae Medicae Gedanensis*, 45, 89–97.
- Świerczyńska, U. (2008). Przyczyny światowego kryzysu żywnościowego oraz jego wpływ na najbardziej niebezpieczne kraje świata. W: W. Wilk (red.), *Globalne ocieplenie i kryzys żywnościowy* (s. 33–46). Warszawa: Fundacja Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej.

- Troska, A. (2023). *Jaka jest realna emisja gazów cieplarnianych z produkcji zwierzęcej?* Pobrane z: <https://www.farmer.pl/produkcja-zwierzece/bydlo-i-mleko/jaka-jest-realna-emisja-gazow-cieplarnianych-z-produkcji-zwierzecej,126798.html> (26.04.2025).
- Upton, J.B., Cissé, J.D., Barrett, C.B. (2016). Food security as resilience: reconciling definition and measurement. *Agricultural Economics*, 47, 135–147.
- Weis, T. (2011). *Światowa gospodarka żywnościowa. Batalia o przyszłość rolnictwa*. Warszawa: Polska Akcja Humanitarna.
- Wilczyński, W.J. (2019). Problem zaopatrzenia w wodę w regionie Islamu. *Przegląd Geopolityczny*, 29, 87–101.
- Wilk, W. (2008). Skutki zmian klimatycznych dla najbiedniejszych krajów świata. W: W. Wilk (red.), *Globalne ocieplenie i kryzys żywnościowy* (s. 17–32). Warszawa: Fundacja Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej.
- Wiśniewska, M., Wyrwa, J. (2022). *Bezpieczeństwo żywności i żywnościowe w okresie pandemii. Ujęcie interdyscyplinarne*. Zielona Góra: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Wiśniewska, M.Z. (2022). Ewolucja trendów i zagrożeń w konsumpcji żywności w świetle celów zrównoważonego rozwoju. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 1, 63–79.
- Wrzosek, M., Bilka, B., Kołożyn-Krajewska, D., Krajewski, K. (2017). Zastosowanie analizy ryzyka do opracowania innowacyjnego systemu ograniczania strat i marnowania żywności w handlu detalicznym (system MOST). *Żywność. Nauka. Technologia. Jakość*, 24, 2 (111), 140–155.

## Cytowanie

- Adamczyk, M. (2026). Przegląd współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa żywnościowego w kontekście globalnego problemu niedożywienia. *Acta Politica Polonica*, 2 (60), 5–21. DOI: 10.18276/ap.2026.61-01.



# Community partnership as a mechanism for restoring political trust and achieving political stability in Algeria

**TABOUCHE SOUFYANE**

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6768-6072>

University of Tizi-Ouzou, Algeria

Associate Professor, Mouloud Mammeri

e-mail: [soufyane.tabouche@ummto.dz](mailto:soufyane.tabouche@ummto.dz)

**Keywords** community partnership, political trust, political stability, Algeria

**Abstract** This article examines voluntary work as a crucial means to build a culture of consensus and restore political trust in Algeria, linking active citizenship to both developmental and political processes. It argues that community participation, grounded in solidarity, cooperation, and shared responsibility, is essential for political stability and sustainable development, highlighting that fostering volunteerism and coordination between the state and civil society are key to achieving comprehensive and lasting progress.

## Introduction

Political stability is essential for sustainable development and social cohesion, relying not only on institutional or security measures but also on a political culture that encourages participation, responsibility, and mutual trust between the state and society. In Algeria, declining political trust and weak interaction between state institutions and civil society have hindered development despite abundant human and natural resources. This raises the central research question of this study: To what extent can the culture of volunteerism contribute to restoring political trust and achieving political stability in Algeria? Sub-questions include how political culture affects the effectiveness of volunteer initiatives, how voluntary work can strengthen democratic participation and rebuild trust in institutions, and what conditions are needed to integrate volunteerism into the national development strategy.

The study argues that voluntary work in Algeria plays a crucial role in fostering political trust, promoting community development, and enhancing national stability by cultivating a culture of consensus and cooperation. It emphasizes that social culture, through active civic engagement and volunteerism, serves as a key driver of political development, helping to bridge the gap between the state and society and reinforcing citizens' sense of participation and responsibility in the nation's development.

## **Section one: Community partnership and political stability: A conceptual approach**

### **1. The concept of community partnership**

Participation forms the basis of the state-society relationship, fostering trust and citizens' sense of belonging. It drives collective action to shift political and economic power toward the public through collaboration among the public sector, private sector, and civil society.

#### **a. Partnership between the public and private sectors**

Successive economic, financial, and social crises have highlighted the need to reconsider the concept of the private sector and its evolving roles alongside the public sector within a framework of partnership and social responsibility. Public-private partnership does not imply privatization or the sale of state assets, but rather a contractual arrangement through which the private sector provides services or acquires new assets on behalf of the state. The effectiveness of such partnerships depends on transparency and the fair distribution of roles and responsibilities to achieve social objectives and complementarity between the two sectors (Abu-Ghazaleh et al., 2013, p. 10).

The public sector maintains a supervisory role to ensure fair competition, ethical conduct, and efficiency in economic and productive activities, while emphasizing alignment between universities, scientific disciplines, and labor market needs. These efforts operate within a social welfare framework that defines the core functions of social policy as developmental, preventive, therapeutic, and integrative, aiming to support comprehensive development and ensure the inclusion of all social groups (Abu-Ghazaleh et al., 2013, p. 202).

#### **b. Community partnership within the framework of social responsibility**

Corporate social responsibility (CSR) is closely linked to governance and reflects a continuous ethical commitment by companies to contribute to economic development while improving social well-being, an approach also captured by the concept of corporate citizenship applicable to all enterprises. Strengthening corporate citizenship supports community partnership between the public and private sectors, enabling active societal participation and reducing passivity and dependency (Sharabi, 1984, p. 76). Participation, as the foundation of the state-society relationship, enhances trust, reshapes power relations in favor of citizens, and positions them as central actors in development, thereby providing the sociological basis for sustainable and inclusive development (Abdel-Moti, 1990, p. 85).

## **2. The concept of political trust and political stability**

### **a. The concept of political trust**

Political trust is a core concept for understanding the relationship between rulers and citizens, especially in developing countries where recurring crises, legitimacy deficits, and instability are often rooted in the erosion of trust. Trust develops when citizens are satisfied with the performance of the political system, accept its principles, and perceive its institutions as effective, creating a positive cycle in which performance responsiveness enhances trust, support, and ultimately systemic stability (Crête, Pelletier, Couture, 2007, pp. 3–4).

Public satisfaction constitutes the foundation of political trust and legitimacy, reflecting a collective evaluation of political and governmental performance that encourages civic behaviors such as political participation (Ben Djilali, 2014, p. 68). Political trust is also shaped by political culture, confidence in institutions, and political socialization, and is measured through indicators such as government performance, policy fulfillment, political stability, and citizen participation (Ali Dawood, 2014, p. 90). When governance aligns with societal values and norms, political trust and legitimacy are strengthened, leading to stability grounded in justice, citizenship, and the rule of law.

### **b. The concept of political stability**

Political stability is a fundamental objective of both society and the political system, arising from a balanced relationship between the state, its institutions, and citizens, and sustained by public acceptance and legitimacy. Instability emerges when harmony between rulers and the governed breaks down, particularly if governance fails to adapt to social demands or external pressures (Tilly, 2010, p. 348; Bastile et al., 1967, p. 26). Stability is achieved through an accepted regulatory system that governs relations among social forces, creating an implicit social contract that reinforces political trust and public support for political goals (Al-Saffar, 2005, p. 15; Quant, 1999, p. 110). Rather than relying solely on security power, political stability depends on democratic governance, inclusive political participation, and comprehensive political, social, economic, and cultural measures that guarantee rights, peaceful transition of power, and the system's capacity to manage change and crises effectively.

## **Section two: Voluntary work as an entry point for building a culture of consensus and restoring political trust to achieve development and stability in Algeria**

Culture shapes social behaviors and ways of life, influencing conflict, competition, and consensus. Voluntary work, reflecting a culture of consensus, supports economic development, political stability, and the restoration of political trust in Algeria, with participatory development serving as a key mechanism for societal engagement.

## **1. Participatory development as an entry point for activating society's role and achieving political stability**

### **a. Development policies as an expression of Algerian culture for activating participation**

Algeria's political mindset reflects two contradictory attitudes toward authority: a desire for reform and change on one hand, and reverence for authority as the sole means to achieve societal progress on the other. Reformist approaches often rely on top-down measures imposed by the state rather than organically rooted in society, misaligning with social realities and threatening political stability. This underscores the importance of voluntary civic engagement and societal participation in genuine reform processes (Nasr, 2002, p. 27).

Post-independence development policies in Algeria have largely failed because they were misaligned with the country's cultural fabric. Development programs were often used as ideological tools serving the ruling elite, creating social apathy and disconnecting citizens from the political system. The dominance of a small political minority, largely concentrated in the capital, prevented equitable mobilization of society and led to perceptions that state projects primarily benefit the elite. Root causes such as poverty, lack of economic opportunities, social marginalization, and neglect of public services have reinforced disengagement and undermined both political and developmental participation.

Additionally, the top-down approach to institution-building and reforms, combined with rentier dynamics and the volatility of oil revenues, has eroded trust between citizens and the ruling elite, while discouraging broad participation. Short-term, reactive policy measures, often implemented without oversight or accountability, have undermined good governance, economic security, and political stability. Algeria thus faces an urgent need for development policies grounded in cultural realities, with citizens actively engaged as partners to achieve sustainable development and reinforce political stability.

### **b. Socialization as an entry point for promoting participation and achieving development**

In Algeria, socialization institutions — such as the family and the school system — play a fundamental role in shaping the individual's attitudes and behaviors. However, the current educational and social framework tends to discourage individuals from trusting their own opinions, instead encouraging passive acceptance of others' views without question. This has resulted in the suppression of creativity and innovation, and the reinforcement of submission to authority (Sharabi, 1984, p. 41). As a result, individuals often abdicate personal responsibility, leading to a lack of self-criticism, initiative, and active engagement.

In Algeria, dependence on the state fosters conformity, passivity, and withdrawal, as many university graduates expect employment rather than creating opportunities themselves. This leads to disassociation from responsibility and a sense of helplessness in influencing economic

and political life. Consequently, citizens become passive subjects rather than active agents, with verbal participation replacing genuine engagement, and initiative giving way to submission and caution (Sharabi, 1984, pp. 68–69).

The country's heavy dependence on oil revenues has deepened the rentier nature of Algeria's economy while weakening its productive sectors. This dependence has led to economic vulnerability, increased unemployment, poverty, and social marginalization for large segments of society, while a small minority continues to benefit from rent distribution. These structural imbalances have made independent development a national necessity — an economic and social imperative aimed at freeing development decisions from both internal and external pressures, and ensuring fair distribution of economic growth (2011, p. 88) through the establishment of effective institutional systems centered on a broad understanding of human welfare as the ultimate developmental goal.

Achieving independent development requires empowering the Algerian economy with strong self-sustaining capacity, which involves transitioning from a rent-based economy to a productive economy. This shift entails reducing excessive dependence on imports — particularly of essential goods like grains — by expanding investment in agriculture and promoting self-reliance, both materially and humanly (Ake, 1996, p. 125). Strengthening human capital, developing education and training systems, and building a strong synergy between education, society, and the economy are essential steps. Education should be directly linked to development, including mechanisms to utilize the expertise of skilled Algerian professionals abroad.

Development cannot be achieved without combating corruption, adopting transparency and accountability measures, and ensuring a genuine political will to enforce them. Respect for citizens' fundamental rights and rejection of repressive practices are vital. Furthermore, development requires the construction and empowerment of key institutions — notably parliaments, the judiciary, and good governance structures — that play an active rather than symbolic role in democratic and developmental processes. Education and culture also form critical pillars of development.

Democracy requires learning and active practice, offering equal opportunities for all groups and perspectives. It thrives when civil society is strong and independent, supported by press freedom and access to information.

Development, therefore, is a comprehensive and ongoing process that unites the efforts of citizens and the government to improve economic, social, and cultural conditions within local communities. It facilitates their integration into national life and maximizes their contribution to the progress of the nation (Mutawe, 2002, p. 10). It encompasses economic, social, cultural, and political dimensions, aiming to achieve continuous improvement in the well-being of all individuals and the full realization of human rights and fundamental freedoms (Fayeq, 2000, p. 101).

True development requires a decentralized approach, transferring decision-making authority closer to local information sources. Decentralization fosters a sense of community belonging, social participation, and social responsibility (Borsodi, 1948, p. 719).

Development requires a democratic state capable of mobilizing material and human resources to lead economic and social transformation. Strategic political decisions must ensure regional balance and address social needs through targeted investments that enhance national productive

capacities. Emphasis on rural production systems is essential, as they underpin broader social and economic progress.

With a democratically elected political leadership capable of organizing economic activities and managing national resources in an efficient and socially balanced manner, it becomes possible to liberate human potential, particularly among marginalized groups (Karim, 2004, p. 58). Within an active and independent civil society, this fosters the spread of a culture of rights and responsibilities and the creation of spaces for political and economic freedoms.

## 2. Voluntary work as a social culture for restoring political trust and achieving political stability

### a. The culture of volunteerism and the restoration of political trust and stability

The relationship between culture and underdevelopment, culture and dependency, and culture and reform all stem from a cultural condition that has lost its creative vitality. It has fallen into a crisis, searching in its past for justification of its existence rather than focusing on its present and future — particularly on developing its moral and practical standards to face challenges and break the vicious circle of underdevelopment. A *cultural revolution* represents the historical moment needed to redirect the course of history and break the patterns of dependency and stagnation. However, this revolution remains hindered by a historical consciousness that resists breaking free from the glorified past, now mythologized as a “future of salvation.” This mindset obstructs the forward-looking determination necessary to overcome weakness and stagnation — which requires first acknowledging the need to turn the page of history and begin creating the present and future of the Algerian people through modern science, advanced technology, and innovative political, economic, and social ideas.

At its core, *development* is a deliberate process of change based on a program adopted by the ruling elite and its cultural, academic, and bureaucratic extensions. Its success depends on how well it aligns with the cultural fabric of society — on whether it speaks to the ordinary individual in symbols and terms that resonate with his worldview (Nasr, 2002, p. 128). This makes it imperative for any development program to emerge from within the society’s own culture, with the goal of mobilizing the Algerian people, motivating them to accept and participate in change, and bear its costs. When society is not a partner in transformation, it resists shouldering its burdens. Thus, development should be viewed as a *comprehensive cultural discourse* directed at society to persuade it, reshape its convictions into perceptions and behaviors, and translate them into concrete social and economic actions (Nasr, 2002, p. 129) — through knowledge that rebuilds and reshapes the community.

Culture encompasses the collective consciousness of society — from its religious foundations to its values, norms, behaviors, and way of life (Nasr, 2002, p. 127). The behavior and attitudes of individuals are determined by this cultural framework. Algerian culture, therefore, represents the Algerian way of life in all its diverse expressions. Algeria can be described as a *quasi-democratic*

state: it possesses democratic institutions and electoral mechanisms but lacks the *spirit of democracy* (Nasr, 2002b, p. 431). This is evidenced by the persistent challenge of developing a political culture conducive to true democracy.

Political culture shapes the relationship between the political system and the individual — it manifests in the individual's satisfaction or dissatisfaction with the regime, depending on how much participation the system allows. When the political system reflects the genuine will of the people — as expressed through transparent elections — a bond of *trust* forms between citizens and the state. Political culture refers to the set of attitudes, beliefs, and sentiments that provide meaning and order to political life, offering stable norms that guide individual behavior within the political system. Political stability in Algeria can only be achieved when both rulers and citizens internalize this political culture.

The level of change in Algeria's political culture depends largely on economic, social, and political transformations, as well as the elite's attention to cultural reform. The shift toward pluralism is relatively recent, and political practice is expected to cultivate a new political culture in which citizens understand their role and pressure the system toward genuine participation — moving beyond apathy. Political stability emerges when citizens can elect representatives who prioritize the public good over personal interest. Conversely, when the regime resists popular will — through corruption, lack of transparency, and rigged elections — and adopts policies of evasion and superficial reform, distrust deepens, and political stability is threatened.

In contrast, a *participatory political culture* empowers citizens with political awareness — understanding their rights and duties, believing in their capacity to influence politics, and acting as active participants rather than passive observers (Al-Mughairbi, 1998, p. 219).

To achieve this, there must be a *moral reorientation* in dealing with political culture — one that builds a *culture of consensus* as an alternative to a culture of conflict, which weakens national unity. Disagreement should be expressed through democratic competition and majority rule, with an emphasis on collective over individual interests, integrity, transparency, and accountability. Education plays a crucial role as the foundation of this transformation — it is the key to cultural change, political participation, and sustainable development, which together create a climate of cooperation and trust between the state and its citizens.

Numerous volunteer initiatives in Algeria reflect this spirit of solidarity and citizenship, acting as catalysts for national development. For instance, the “Green Algeria” project, launched by environmental activist Fouad Maâla, aims to reforest urban and rural areas across the country. The campaign promotes awareness about the ecological importance of trees and provides guidance on suitable planting methods. What began as a small idea quickly became a national youth movement, supported by nurseries providing saplings for volunteers.

Maâla, now head of the Green Algeria Association, created a Facebook page titled “A Tree in Front of Every House,” which attracted over a quarter of a million followers and became a digital hub for environmental action. Volunteers planted over 20,000 trees in one week, and the initiative has since spread nationwide. The government, recognizing its potential, declared October 25, 2025, as a national volunteer day for planting one million trees, mobilizing all necessary resources.

In addition, projects like the “Green Dam 2” — designed to combat desertification by planting 4.7 million hectares of trees across 13 provinces — provide jobs and promote ecological sustainability by involving local communities. The Sonatrach Corporation also launched a \$1 billion reforestation initiative to plant 420 million trees over 10 years, reducing its carbon footprint and fostering a circular green economy.

These examples, alongside numerous grassroots efforts — such as youth-led campaigns to clean cemeteries and public spaces — demonstrate the Algerian people’s growing willingness to engage in volunteerism. They embody a deep-seated desire to serve the nation, strengthen social bonds, and contribute to political trust and stability through active citizenship.

Such initiatives awaken the latent energies of society and transform individuals into active participants within their communities. By engaging in these kinds of activities, citizens combat passivity and social deviation, developing a sense of belonging and responsibility. The individual begins to see themselves as an integral part of society — not only as a beneficiary but also as a contributor to the developmental process. This, in turn, helps build a culture of *work* and *productivity* rather than one of *laziness* and *apathy* toward development efforts.

Development, at its essence, is a *cultural phenomenon*. The presence of a developmental culture is a necessary condition for genuine progress. A successful development model must reflect the active participation of the people — their aspiration to improve their own conditions — so that it simultaneously expresses their identity and advances their culture. The essence of culture lies in a society’s ability to understand its own needs and mobilize action in response to its circumstances and challenges. True development thus involves the management of economic surplus without depleting it, ensuring its redistribution in favor of poorer social groups (Fathallah, 1995, p. 38).

The spread of a *volunteer culture* and the emergence of such cultural phenomena require a strong, purposeful media capable of framing and amplifying these initiatives. The media should inspire the public, channel their energy into productive action, and encourage the creation of new, impactful community projects.

For example, the “Ithar Association” in El Oued Province launched a charitable endowment project to plant 7,000 palm trees, with the goal of sponsoring 1,000 orphans. This initiative not only provides sustainable income for orphan care but also creates local employment opportunities for young people. Similarly, the “Al-Anwar Association” in Khenchela Province distributed 10 sewing machines to underprivileged families, empowering them to produce and sell clothing, thereby improving their living standards. In Mila Province, the “Do Good” Association launched the “Chicken Hatchery Project” to support productive families by providing 35 hens and several roosters to each household — an initiative that significantly increases their monthly income and self-reliance.

Expanding such initiatives nationwide would strengthen the foundations of development and help transform Algeria from a *rent-based society* into a *productive society*. It would also shift the collective mindset from a culture of dependency and the pursuit of quick profit to one of *productive engagement* and *sustainable contribution* to the nation’s overall economic and social growth.

## b. Coordinating efforts and setting priorities to achieve development and stability

At its core, *development* is a societal process aimed at bringing about comprehensive transformation within Algerian society by advancing multiple sectors simultaneously. It seeks to mobilize and activate society through the empowerment of civil institutions, which serve as the essential shield for achieving a sustainable development model. Bridging the gap between the state and society — and fostering reconciliation between state institutions and social forces — is therefore of paramount importance for realizing *independent and inclusive development*.

This can only occur through the *expansion of freedoms*, which play a central role in the development process for two main reasons. First, freedom serves as a measure of developmental performance: any progress achieved must be evaluated based on whether people's freedoms have been strengthened and expanded. Second, freedom enhances the efficiency of developmental performance, as true progress can only be achieved through the active and voluntary participation of citizens, not by treating them as passive recipients of development outcomes.

Such participation helps ensure better coordination and understanding of local needs through *bottom-up communication*. Neighborhood committees, for example, could convey their priorities and ideas to local authorities, which would then aggregate these regional needs and report them to the national level. This participatory model prevents the imposition of uniform policies across all regions and allows for the identification of development priorities specific to each geographical area — north, south, east, or west.

Many of the inefficiencies observed in Algeria's development projects result from a lack of coordination. For instance, constructing housing complexes on agricultural land has contributed to urban sprawl at the expense of farmland. Similarly, road paving projects are sometimes followed by digging for water or sewage pipelines, leading to a waste of resources and duplication of effort. Greater involvement of local communities in decision-making could prevent such inconsistencies and ensure more coherent and cost-effective development.

Engaging the stakeholders of development also facilitates coordination and priority-setting, since freedom includes the capacity to make decisions and access real, equal opportunities. Expanding people's capabilities to lead lives they value — through access to education, knowledge, and political participation — enables them to choose their leaders, monitor authority, and hold officials accountable. Moreover, the just and equitable distribution of income and wealth fosters *satisfaction* and *active participation*, while inequality leads to alienation and political disengagement.

By encouraging participation and ensuring fairness, societies can strengthen trust, reduce corruption, and promote fiscal responsibility. Any viable development strategy must therefore draw its legitimacy and strength from *popular participation*. Development cannot thrive in an atmosphere of repression or in the absence of the *rule of law*, which provides the fundamental framework for exercising power — through legitimate authority, accountability, and transparency.

To complement this, a value-based transformation is essential. Building a *culture of consensus* as an alternative to a *culture of conflict* is crucial for reinforcing national unity. Disagreements should be resolved through democratic competition and majority rule, emphasizing collective over

individual interests. At the same time, the principles of integrity, transparency, and accountability must guide all forms of work.

Finally, education should be regarded as a *core cultural value* — the primary tool for achieving the cultural transformation necessary for development and political participation. These two pillars, when grounded in mutual trust and cooperation between the state and citizens, serve as the foundation for enduring *political stability* and *sustainable national progress*.

## Conclusion

In light of the above discussion, it becomes clear that achieving development and political stability in Algeria cannot be realized solely through economic programs or institutional reforms, but rather through the revival of cultural awareness and the promotion of voluntary work as a societal value that strengthens cohesion and reinforces national belonging. Volunteering represents a practical embodiment of citizenship and shared responsibility, serving as a key mechanism to restore trust between the state and society and to overcome the prevailing culture of dependency and passivity.

Furthermore, voluntary initiatives have proven capable of mobilizing the creative and productive potential of individuals, transforming them from mere recipients of development policies into active participants in shaping and implementing them. These initiatives, when coordinated effectively and guided by clear priorities, can lay the foundation for a productive rather than rentier society, where development stems from within the community itself.

Therefore, building a genuine culture of volunteerism requires an integrated framework involving education, media, civil society, and state institutions — a framework grounded in transparency, accountability, and democratic participation. Only through this synergy can Algeria achieve a sustainable model of development based on justice, participation, and trust.

## References

- Ake, C. (1996). *Democracy and development in Africa*. Washington, DC: The Brookings Institution.
- Abdel-Moti, A.B. (1990). *Fi al-tanmiyya al-badila: Dirasat wa qadayā* [On alternative development: Studies and issues]. Alexandria: Dar al-Ma'rifa al-Jami'iyya.
- Abu-Ghazaleh, T., et al. (2013). *Dawr al-qita' al-khass fi masar al-tanmiyya al-mustadama wa tarshid al-hukm fi al-aqtar al-'arabiyya* [The role of the private sector in sustainable development and governance reform in Arab countries]. Beirut: Arab Center for Research and Policy Studies.
- Ali Dawood, W. (2014). *Al-thiqa al-siyasiyya bayna al-muwatin wa al-hukuma wa tada'iyat qiyam al-thawrat* [Political trust between citizens and the government and the implications of revolutions]. Alexandria: Al-Wafaa Legal Library.
- Al-Mughairbi, M.Z.B. (1998). *Qira'at fi al-siyasa al-muqarana: Qadaya manhajiyya wa madakhil nazariyya* [Readings in comparative politics: Methodological issues and theoretical approaches] (2nd ed.). Benghazi: Garyounis University Press.
- Al-Saffar, H.M. (2005). *Al-istiqrar al-siyasi wa al-ijtima'i: Dururatuhu wa damanatuhu* [Political and social stability: Its necessity and guarantees]. Beirut: Arab Scientific Publishers.
- Ben Djilali, M.A. (2014). *Mushkilat bina' al-dawla: Dirasah ibistimulujyia wifqa adabiyat al-siyasa al-muqarana* [The problem of state-building: An epistemological study within the literature of comparative politics] (Master's thesis). Faculty of Law and Political Science, Abou Bekr Belkaid University, Tlemcen.
- Bastille, P., et al. (1967). *L'idée de la légitimité*. Paris: Presses Universitaires de France (PUF).

- Borsodi, R. (1948). *Education and living* (Vols. 1–2). Florida: Melbourne University Press.
- Boutros-Ghali, B., et al. (2003). *Al-tafa'ul bayn al-dimuqratiyya wa al-tanmiyya: Taqrirtawli fi jami'* [The interaction between democracy and development: A comprehensive synthesis report]. Paris: UNESCO.
- Cot, J.P., Monnier, J.P. (1985). *Pour une sociologie politique* [For a political sociology] (Translated by H. Muhammad). Algiers: Dīwān al-Matbu'āt al-Jāmi'iyya.
- Crête, J., Pelletier, R., Couture, J. (2007). Political trust, values, performance and media: A Canada profile. 6th MBSA National Conference, Department of Political Science, Laval University, Quebec, Canada.
- Fathallah, S.H. (1995). *Al-tanmiyya al-mustaqilla: Al-matalib, al-istratijiyyat, wa al-nata'ij* [Independent development: Requirements, strategies, and outcomes]. Beirut: Center for Arab Unity Studies.
- Fayeq, M. (2000). Huquq al-insan wa al-tanmiyya [Human rights and development]. *Al-Mustaqbal al-'Arabi*, (251), Lebanon.
- Fukuyama, F. (2007). *Bina' al-dawla: Al-nizam al-'alami wa mushkilat al-hukm wa al-idara fi al-qarn al-hadi wa al-'ishrin* [State-building: Governance and world order in the twenty-first century] (Translated by M. Al-Imam). Riyadh: Obeikan Library.
- Hijab, M.M. (2003). *Al-i'lam wa al-tanmiyya al-shamila* [Media and comprehensive development] (3rd ed.). Cairo: Al-Fajr Publishing and Distribution.
- Karim, H. (2004). Mafhum al-hukm al-salih [The concept of good governance]. *Al-Mustaqbal al-'Arabi*, (109), Lebanon.
- Karim, H. (2008). Al-tatawwurat al-haditha fi al-fikr al-iqtisadi al-tanmawi [Recent developments in developmental economic thought]. *Jisr al-Tanmiyya*, (76). Kuwait: Arab Planning Institute.
- Mutawe, I.I. (2002). *Al-tanmiyya al-bashariyya bi al-ta'lim wa al-ta'allum fi al-watan al-'arabi* [Human development through education and learning in the Arab world]. Cairo: Dar al-Fikr al-'Arabi.
- Nasr, M.A. (2002a). *Abistimulujiiyya al-siyasa al-muqarana: Al-namudhaj al-ma'rifi – al-nazariyya wa al-manhaj* [Epistemology of comparative politics: The cognitive model—Theory and methodology]. Beirut: Al-Mu'assasa al-Jami'iyya lil-Dirasat wa al-Nashr wa al-Tawzi'.
- Nasr, M.A. (2002b). *Al-tanmiyya min manzur mutajaddid: Al-tahayyuz, al-'awlama, ma ba'd al-hadatha* [Development from a renewed perspective: Bias, globalization, and postmodernism]. Cairo: Center for Political and Strategic Studies.
- Quant, W.B. (1999). *Société et pouvoir en Algérie: La décennie de la rupture*. Alger: Casbah Éditions.
- Sharabi, H. (1984). *Muqaddimat li dirasat al-mujtama' al-'arabi* [Introductions to the study of Arab society] (3rd ed.). Beirut: United Publishing House.
- Tilly, C. (2010). *Al-dimuqratiyya* [Democracy] (Translated by M.F. Tabbakh). Beirut: Center for Arab Unity Studies.
- Tilly, C. (2011). *Al-mashru' al-nahdawi al-'arabi: Nida' al-mustaqbal* [The Arab Renaissance Project: A call for the future] (2nd ed.). Beirut: Center for Arab Unity Studies.

## Citation

- Soufyane, T. (2026). Community partnership as a mechanism for restoring political trust and achieving political stability in Algeria. *Acta Politica Polonica*, 2 (60), 23–33. DOI: 10.18276/ap.2026.61-02.



# Comparative analysis of the functionality of federalism in the promotion of unity in diversity in Nigeria and Ethiopia

**SAMUEL CHUKWUDI AGUNYAI**

ORCID: 0000-0002-3338-8430

Department of Political Studies and International Relations, North West University, South Africa

Department of Political Science, Obafemi Awolowo University, Nigeria

e-mail: agunyais@oauife.edu.ng

**AYOMIPOSÌ ESTHER OLUWAYORI**

Department of Political Science, Obafemi Awolowo University, Nigeria

e-mail: estheroluwayori@gmail.com

**VICTOR OJAKOROTU**

ORCID: 0000-0002-8705-804X

Department of Political Studies and International Relations, North West University, South Africa

e-mail: victor.ojakorotu@nwu.ac.za

## Keywords

diversity, federalism, functionality, government, unity

## Abstract

This paper examines how federalism functions to promote unity in diversity in Nigeria and Ethiopia, moving beyond prior studies that focus only on its theoretical benefits. Using a systematic qualitative approach, it compares the effectiveness of federalism in both countries. The analysis finds that Ethiopia has achieved greater success in fostering unity through federalism, largely due to stronger adherence by political leaders to constitutional principles than in Nigeria. The study concludes that effective leadership, equitable resource distribution, and robust intergovernmental collaboration are crucial for realizing the promise of unity in diversity in both nations.

## Introduction

Nigeria and Ethiopia have both implemented federal systems to achieve unity in diversity, aiming to ensure equal ethnic representation through principles such as the federal character doctrine. While federalism has provided a framework for balancing central and regional authority, both countries continue to face persistent issues, including minority marginalization, resource disputes, and ethnic conflict. Existing research often focuses on the overall effectiveness of federalism, yet comparative

analyses of its impact on fostering unity in diversity remain limited. An effective federal system requires the clear constitutional allocation of powers, collaboration between government levels, fair resource distribution, citizen participation, and robust conflict resolution mechanisms. Despite these ideals, Nigeria's federal structure is undermined by central government interference, diminishing the autonomy of its 36 states and exacerbating local tensions. Ethnic and religious complexities further challenge governance and fuel conflict. Ethiopia's constitutional federalism, with nine regional states and two autonomous cities, is similarly compromised by centralization under the ruling party, leading to political marginalization and heightened interethnic strife. Both nations demonstrate that without genuine inclusivity, equitable governance, and respect for regional autonomy, federalism alone cannot resolve deep-rooted divisions. Addressing these shortcomings requires meaningful reforms to foster true inclusion and fair resource sharing.

Federalism in Nigeria and Ethiopia undermines national unity and development by intensifying ethnic and regional tensions (Awofeso, Obah-Akpowoghaha, 2017). Central government dominance in both nations triggers local resentment and unrest, as seen with Biafra in Nigeria and protests in Oromia and Tigray, threatening each country's stability (Nwangwu, 2022; Gemechu, 2023). Fiscal federalism has intensified regional disparities in Nigeria and Ethiopia, undermining confidence in the federal system and hindering economic growth (Yimenu, 2023; Fiseha, 2018). The Niger Delta's persistent hardship, despite oil wealth, exemplifies these inequities (Ezeocha, 2016). In response, both countries have introduced reforms to promote equity and stability, such as Nigeria's Niger Delta Development Commission (NDDC) and Amnesty Programme (Akinyoade, 2017), and Ethiopia's decentralization efforts under Prime Minister Abiy Ahmed (Refworld UNHCR, 2024; Cochrane, 2018). However, political opposition and vested interests continue to limit progress (Nkoro, Otto, 2023).

Efforts are presently underway to enhance institutions, improve governance, and facilitate dialogue between the central government and regional authorities to rectify grievances and reach agreement on the future of federalism. However, there are persistent challenges, including the requirement for sustained political commitment, transparent governance, and effective implementation of reforms for enduring transformation and stability. A comprehensive comparison of the federal systems in Nigeria and Ethiopia is of considerable significance, offering valuable insights into the merits and demerits of each. By scrutinizing the resemblances and disparities in their federal structures and governance mechanisms, policymakers can identify effective strategies and exemplary practices that can be customized to their individual circumstances. For instance, Nigeria could gain insights from Ethiopia's endeavors to distribute power, while Ethiopia could draw lessons from Nigeria's experience with fiscal federalism. This brings to the fore the objectives of this paper, which examines the role of leadership in shaping the functionality of federalism in Nigeria and Ethiopia, and how federalist principles have stimulated unity in Nigeria and Ethiopia. To achieve these objectives, a qualitative method was employed, using interviews and document analysis.

## Literature review

### Federalism

Primarily, federalism as a political arrangement has encountered significant crises of conceptualization due to various interpretations applied to it (Amah, 2017). Nevertheless, the notion refers to a governmental structure where authority is constitutionally divided between a central governing body and regional political entities, such as states or provinces. It implies the presence of two tiers of governance, each constitutionally empowered to make decisions independently within its designated legislative domain (Majekodunmi, 2015). This governance model establishes a constitutionally defined distribution of powers among different levels of government, enabling distinct communities, delineated by their territorial borders, to exercise assured autonomy over specific matters of significance to them while participating in a broader federal union responsible for shared powers and obligations concerning common interests (Bulmer, 2017).

Clearly, the idea suggests establishing a system where agreement is achieved between the current needs of the union and the diverse regions within a developing society by establishing a unified political system in which both central and regional governments have coordinated authority, defining the legal and political boundaries of equality or subordinate functions (Agbu, 2004). According to Wheare (as cited in Majekodunmi, 2015), this system contrasts with a unitary system where the constituent units are legally subordinate to the central government. Essentially, when discussing federalism, we are referring to a setup that divides governmental responsibilities, powers, and other agreed-upon state compositions among the constitutionally permissible layers of governance within that specific territory. Numerous principles have been integral to scholarly discussions surrounding the concept of federalism. These principles are intended to deepen our understanding of federalism across different academic perspectives and bodies of literature. These include the following: dual sovereignty, constitutional distribution of power, supremacy of the constitution, independent judiciary, bicameralism, equality of states, and fiscal federalism, among others.

### Constitutional distribution of power

The principle of constitutional distribution of powers refers to the clear delineation and allocation of powers and responsibilities between the national government and the state/regional governments, as defined by the constitution. This principle is essential to ensure that there is no overlap or conflict between the two levels of government and that each level operates within its designated sphere of authority. As Kincaid and Kenison (2012) explain, “The division of powers between the federal and state governments is a defining characteristic of federalism and is typically enshrined in the constitution.” The U.S. Constitution is a prime example of this principle in action. The Tenth Amendment to the Constitution specifically states, “The powers not delegated to the United States

by the Constitution, nor prohibited by it to the States, are reserved to the States respectively, or to the people” (U.S. Const. amend. X). This amendment explicitly recognizes the sovereignty of the states and their right to exercise powers not explicitly granted to the federal government.

Furthermore, Article I, Section 8 of the Constitution enumerates the specific powers granted to the federal government, such as the power to regulate interstate commerce, declare war, and coin money (Bowman, Kearney, 2019). Any powers not explicitly listed in this section are considered to be reserved to the states. Conversely, state constitutions outline the powers and responsibilities of the state governments, typically including areas such as education, law enforcement, and the regulation of intrastate commerce (Chemerinsky, 2019).

### Equality of states/regions

The principle of equality of states/regions means that all constituent units (states/regions) are equal in terms of their powers and responsibilities, regardless of their size or population. This principle is essential to ensure that no single state or region can dominate or exert undue influence over others, and that all units have an equal voice in the federal system. As Kincaid and Kenison (2012) explain, “The principle of equality of states/regions is a fundamental axiom of most federal systems, ensuring that each unit has an equal legal and political status within the federation.” In the United States, the principle of equality among states is enshrined in the Constitution. Article V of the Constitution, which outlines the amendment process, explicitly states that “no State, without its Consent, shall be deprived of its equal Suffrage in the Senate” (U.S. Const. art. V). This provision ensures that each state, regardless of its population size, has equal representation in the Senate, with two senators per state.

Furthermore, the Supreme Court has reinforced the principle of state equality through landmark decisions such as *Shelby County v. Holder* (2013), which struck down a provision of the Voting Rights Act that treated certain states differently based on their history of racial discrimination (Epstein, Walker, 2019). In the case of India, the principle of equality among states is reflected in the structure of the Rajya Sabha (Council of States), the upper house of the Indian Parliament. Each state, regardless of its population, is represented by an equal number of members in the Rajya Sabha (Basu, 2008). This ensures that the interests of smaller states are not overshadowed by those of larger, more populous states. However, the principle of state/regional equality is not without challenges. In some federal systems, there may be imbalances or disparities in resources, economic development, or political influence among the constituent units (Bowman, Kearney, 2019). These imbalances can potentially undermine the principle of equality and lead to tensions or conflicts within the federation.

### Fiscal federalism

The principle of fiscal federalism refers to the financial autonomy and revenue-raising powers of both national and state/regional governments. This principle ensures that each level of government has access to sufficient resources to fulfill its respective responsibilities and provides for a balanced

distribution of fiscal powers. In the case of Nigeria, the principle of fiscal federalism is enshrined in the country's constitution and reflected in the revenue allocation system. The Nigerian Constitution grants both the federal government and state governments the power to levy taxes and generate revenue from various sources (Nwabueze, 2003).

At the federal level, the primary sources of revenue include taxes on income, profits, and capital gains; taxes on international trade; and revenue from the exploration and exploitation of natural resources, such as oil and gas (Nwabueze, 2003). These funds are collected and managed by the federal government. On the other hand, state governments in Nigeria have the power to generate revenue from taxes on personal income, capital gains, and profits of individuals and companies operating within their respective states (Nwabueze, 2003). Additionally, they receive a share of the revenue collected by the federal government through the Federation Account, which is distributed based on a formula that takes into account factors such as population, landmass, and other criteria (Ekpo, Englama, 2008).

The Constitution also establishes the Revenue Mobilization Allocation and Fiscal Commission (RMAFC), an independent body responsible for monitoring revenue accruals and advising the federal and state governments on revenue allocation and fiscal matters (Nwabueze, 2003). However, the implementation of fiscal federalism in Nigeria has faced challenges, including disputes over revenue allocation formulas, overdependence on oil revenues, and issues related to transparency and accountability in the management of public finances (Ekpo, Englama, 2008). These challenges have led to calls for reforms in the fiscal federal system to ensure a more equitable distribution of resources and greater financial autonomy for state governments.

## Federal character principle

The existing body of work suggests that scholars view the concept of federal character and its utility through various perspectives. Some argue that its purpose is to foster a sense of belonging and allegiance by addressing disparities stemming from the uneven distribution of a nation's natural and economic resources. Consequently, it serves as a crucial tool for ensuring equal treatment of citizens, equitable distribution of resources, and fair allocation of political and economic influence within a country (Ojo, 2009; Talib, 2005; Okotoni, Adegami, 2021). Essentially, the underlying inspiration and rationale behind this concept revolve around achieving balanced development and mitigating discord within a nation. This rationale led to the introduction of the federal character principle as a mechanism for political equity in a multi-ethnic society.

Specifically in the case of Nigeria, Chapter 2 of the 1999 Constitution (as amended) mandates federal character, stating in Section 14, Subsection 3, that the composition and conduct of the government and its agencies must reflect the diversity of the country, aiming to foster national unity and loyalty. This provision aims to prevent the dominance of individuals from particular states or ethnic groups in government or its agencies (Okotoni, Adegami, 2021). Essentially, the constitution presents federal character as a non-discriminatory tool to prevent the monopolization of government activities by any particular section of the country, which could undermine national

unity and development. It was designed to provide a mechanism ensuring fair and equitable representation of Nigeria's diverse groups in public service, oversee public service recruitment processes, and prosecute violations of the federal character principle (Demarest et al., 2020). In essence, the framers of the constitution sought to incorporate every region of the country into governmental activities through the obligatory application of the federal character principle.

Scholars like Obiyan and Akindele (2002) argue that the federal character emphasizes the acknowledgment of the country's diversity in all national matters, aiming to foster a sense of inclusion among all citizens. This approach ensures that every disadvantaged group in the federation is considered for publicly funded opportunities, thereby eliminating any discrimination. Through the implementation of the federal character principle, objectives such as equity, fairness, unity, and equal representation are deliberately pursued. The benefits derived from this practice include reducing ethnic dominance and rivalry, leading to greater political stability. The Nigerian federal character principle mandates a balanced representation without favoring specific states or ethnic groups in the federal government and its agencies. Consequently, the Federal Character Commission was established in 1996 by the military regime of Sani Abacha to enforce this principle, later enshrined in the 1999 Constitution as one of the independent federal executive bodies. As per the Federal Character Commission (2016), the Commission comprises a Chairman, 37 Commissioners representing the states and the Federal Capital Territory, and the Secretary. Their appointments are made by the President upon state government nomination and National Assembly confirmation. The Commission is supported by civil servants handling data gathering, monitoring, and administration, and oversees recruitment in various federal government entities, while state branches monitor at the local levels (Demarest et al., 2020).

The Federal Character Commission, according to Demarest et al. (2020), gathers data on government entities' staff compositions annually and submits reports to the President. It also oversees recruitment processes. Since 1996, the Commission has been tasked with ensuring adherence to the constitutional principle of federal character in government employment and public expenditure. Mustapha (2009) praised this as a positive step towards addressing Nigeria's representation issues, and Ammani (2014) described it as a potential solution to the country's federal system challenges. Similarly, Osman (2004) views it as an attempt to rectify structural imbalances and ethnic dominance for national integration. Ammani, as mentioned in Chukwuma (2014), summarized the benefits and achievements of the federal character policy in Nigeria.

### **Sociological theory of federalism**

The sociological theory explains federalism from a social perspective, taking cognizance of distinct features of society. A society that is characterized by sociological factors that necessitate the adoption of federalism eventually can adopt the system. Diversity, being a major identity of such a society, needs a principle to manage the differences. Livingston is the driving force behind this theory (Verma, 1986). He retrieved federalism from being just a legal orthodoxy of K.C. Wheare and A.V. Dicey to a framework for resolving societal issues, especially those that have to do with

marginalization, oppression by one ethnic group over others, and unequal representation, among others. According to Livingston, the differences might be gaps in the economy, religion, ethnicity, race, nationality, colonial history, social distances, and chronological milieu (Livingston, 1952, reprinted in 1967).

A major criticism is the mere mention of the existence of diversity with no strategies that can be used in the management of the recognized differences across the federation. It goes further that the existence of such diversities does not necessarily end in the adoption of federalism, but rather in the adoption of systems that suit the realities of the nations, be it federalism, unitary, or confederation. The Welsh, the Scots, and the Ulster Irish are some of the examples of ethnic diversification connected by a specific geographically demarcated area, but still, they co-exist under the umbrella of the unitary form of government of the U.K. The same is also true of France, Ghana, South Africa, Ceylon, and Indonesia (Sharada, 1984).

This theory explains the functionality of federalism in the promotion of unity in diversity in Nigeria and Ethiopia. This is because both countries are socially diverse, with different ethnic groups and cultural differences that have tended to divide the people. For instance, Nigeria has more than two hundred languages, different religions, cultures, and traditions that tend to cause disunity, unequal representation, domination, or oppression, among others. Federalism, as suggested by the sociological theory, is a viable tool that can be used to promote unity amid such a socially diverse society.

## Methodology

This paper utilized a qualitative exploratory research design that was sourced through primary and secondary sources. The primary data source incorporated qualitative methods to address the outlined objectives through semi-structured interviews with citizens from Ethiopia and Nigeria, lecturers, local government chairmen, and staff at the Federal Character Commission. The respondents were selected using a purposive sampling technique with inclusion criteria such as persons with adequate knowledge of the subject matter, persons 18 years and above, and direct involvement in the practice of federalism. The exclusion criteria include persons below 18 years, persons with little knowledge about the functionality of federalism, and persons with no involvement in the practice of federalism. On the other hand, secondary data were sourced from official records, educational institutions, journals, newspapers, magazines, government publications, and internet sources. The paper utilized a purposive sampling technique, which is suitable for selecting key informant respondents based on their knowledge, involvement, and experience with issues related to the subject matter of federalism and its functionality. Specifically, they included (2) Local Government Chairmen in Nigeria, (4) staff from the Federal Character Commission, (9) lecturers from Ethiopia and Nigeria, and (1) Ethiopian citizen. In sum, a total of 16 respondents were subjected to interview sessions. A semi-structured interview guide, tailored to elicit relevant responses and allow flexibility in deriving information from the selected respondents, was adopted. Data were analyzed using content analysis to identify patterns and themes from the

perspectives of respondents. The essence of this method is to clarify and classify the sentiments of the respondents systematically, as respondents' responses were coded from R1 to R16.

## Discussion

### Leadership compliance with constitutional provision for federalism in Nigeria and Ethiopia

Theoretically, leadership compliance with constitutional provisions for federalism is both critical and necessary to ensure balanced power distribution between national and regional governments, as well as to preserve autonomy while maintaining unity at the same time (Ohazuruike, 2022). Furthermore, it promotes legal accountability, prevents centralization of authority, and safeguards democratic governance. In practice, the dynamics of leadership compliance in both Nigeria and Ethiopia have been inconsistent, often shaped by political interests rather than strict adherence to federal principles. In Nigeria, scholars argue that successive administrations have centralized power, despite constitutional guarantees of federalism, leading to an imbalance in resource allocation and representation (Yimenu, 2024; Olanrewaju, Nwozor, 2021). Similarly, Ethiopia's ethnic federalism, while legally granting self-rule, has seen selective enforcement, with the central government intervening in regional matters when politically expedient (Legide, 2022). The discussions from respondents are stated below.

In his opinion, R<sup>1</sup> noted:

It is important that the leaders, especially the person at the top of the table as it were, have a federalist or a pluralist orientation. That is, he must be someone who appreciates the place and the realities of diversity in the polity. It is when you have that consciousness, that you are leading a country as diverse as it comes, that you then begin to give respect to issues that separate the people, the specificities of the different peoples, ethnic nationalities, religious groups, or regional interests.

He further noted that the outcome of this character is an inclusive government where every individual feels involved and is equally relevant to the system. This opinion was corroborated by R<sup>14</sup>, who submitted that:

Leaders can instill the ideals of fairness, justice, neutrality, and the rule of law. They can also promote acceptance of the federal system. People can predict the consequences of their actions and their demands. Where leaders promote the above-stated values, irrationality and arbitrariness will have no place, and people will try to align their demands with the principles of the federation. Leaders can also play a critical role in managing diversity by helping build strong institutions that do not depend on their personalities but on principles.

The above opinions reflect the ideas of R<sup>2</sup>, R<sup>3</sup>, and R<sup>12</sup>, who emphasized the need for a leader to recognize certain federal elements before administering a federal system. These opinions revealed

the challenges in Nigeria's federalism due to insufficient compliance with constitutional provisions, particularly Section 14 of the 1999 Constitution, which prescribes the federal character principle.

Given this, R<sup>1</sup> stated thus:

At the period from 2019 to now, the truth is that the person who was elected president of Nigeria in 2015, who had re-election in 2019, General Muhammadu Buhari, did not pay adequate attention to the diverse and plural nature of Nigeria. As a matter of fact, one thing that distinguishes his administration from all others is his tendency to parochialism. He has this provincial predilection that saw him prioritizing issues of interest to his Fulani nationality, to the detriment of other ethnic nations in the country. This was a particularly difficult thing to manage; it brought about a lot of estrangement on the part of several groups in the country. You recall that, virtually all the most important appointments that he had to make, he gave to his Fulani constituents. Several of the policies that he put in place were decidedly directed in favor of the Fulanis.

R<sup>7</sup> similarly added that:

In that time in this country, Section 14 of the 1999 Constitution was not substantially complied with. The reason is that we noticed several lopsidedness (download the list of appointments during Buhari's 2nd term) in the appointment of people to positions of authority. Readily coming to mind now is the appointment of service chiefs and other important positions during the quoted period, which shows that there was no substantial compliance. A number of things happened during the period, and the then president who is a retired army general turned a deaf ear to the complaints of Nigerians. If it is about appointments, every appointment must reflect the geopolitical zones of the country, both the high and the low; it does not allow one ethnic group to dominate over the others.

R<sup>12</sup> also had similar views, stating that:

From the appointment during his tenure, it was one-sided. He did not follow the Federal Character Act because we are in Nigeria that comprises six geopolitical zones. If so, such a political appointment should be shared among the six geopolitical zones and not to one side. The majority of the appointments were from the North. That is why I said he did not follow the Federal Character Act.

The above opinions clarify the nature of leadership compliance in Nigeria, as one riddled with complexities and a lack of adherence to constitutional provisions, citing the administration of late Muhammadu Buhari. However, President Bola Ahmed Tinubu's appointment has been said to be more inclusive than those of President Muhammadu Buhari, in that his cabinet fairly consists of ethnic groups other than the Yoruba.

The Ethiopian federal system is ethnicity-based, as defined by the 1995 Constitution, which grants regional governments autonomy. However, certain progress and counter-progress were deduced from the opinions.

To R<sup>15</sup>, he noted about the leadership that:

I think he complied with the constitutional provision regarding arrangements related to diversity, and even rhetorically he talked about unity, about... pan-Ethiopianism etc. In practice, he is more federalist because he allowed some ethnic groups to have their own region, to have their own states. After he came to power, the number of Ethiopian regions increased from 9 to 12. So, 3 more regions have been created so I agree he complied with the constitution, specifically with diversity management.

R<sup>15</sup> further added:

When it comes to successes, it allowed several ethnic groups to exercise self-rule, to have autonomy, to nurture their culture, to use their language in schools, in public spaces, and they are not ashamed of their culture anymore in federalism. But when it comes to genuine autonomy, that is missing, and also not all ethnic groups have their own region because Ethiopia is home to more than 80 nations and nationalities, but only 7 of them have their ethnic region, others are put together to have one region, like 6 ethnic groups, 10 ethnic groups in one region, but other big ethnic groups have their own regions, so it is a mix of regions.

In a contrary opinion, R<sup>16</sup> submitted thus:

The Ethiopian constitution is unusual in that in the first preamble it says “we the nations, nationalities, and peoples of Ethiopia...” Sovereignty is vested, not in the Ethiopian people as a whole, to all the citizens, but in the nations, nationalities, and peoples of the country. This is very unusual, and it has proven to be a recipe for trouble in the Ethiopian federation. This is because if you ground your political identity based on ethnicity, you are in for constant arguments, constant trouble on who constitutes, who has the right to what territory, and the extent of the reach of the ethnic-based political entity. This is the trouble, and these are the two things that have been troubling the Ethiopian federation since 1993 when the new constitution was promulgated. This is the main reason I think, based on empirical research and other stuff, for the perpetual instability and conflict in the Ethiopian federation today.

Both Nigeria and Ethiopia face challenges in managing diversity due to favoritism, lack of institutional autonomy, and entrenched ethnic nationalism. In his submission about Nigeria, R<sup>9</sup> noted that:

The shortcomings are, once the government comes into power, they may be legal in terms of the fact that the people voted for them, but instead of following the rules that will help to assuage the feeling of marginalization that people have, they will instead see power as an opportunity to promote sectional interests, nepotism, and tribalism. When an administration comes into power, instead of having the goodwill to favor every section of the country, they will see it as an opportunity to favour their side of the divide. In terms of appointments, they have it at the back of their minds that the predecessors favoured their side of the divide, and it is their opportunity to do so too. That has always been the case; you hardly see fairness in appointments, only the ones mandated by law.

The main issue here is that when a government comes into power, instead of prioritizing fairness and addressing feelings of marginalization, they may use their position to advance their own sectional, tribal, or nepotistic interests. Rather than being impartial and promoting unity, administrations often see their tenure as a chance to reward their supporters and continue the cycle of favouritism. This standpoint was also taken by R<sup>3</sup>, R<sup>5</sup>, R<sup>8</sup>, and R<sup>11</sup> when it comes to acknowledging issues with recognizing and managing existing diversity by the government of Nigeria.

For Ethiopia, there is not much of a difference in the outcome of the process while trying to ensure the existence of unity. From R<sup>13</sup>, she noted that:

Partially. He initiated reforms to address ethnic tensions but faced significant challenges that exacerbated existing divisions... Abiy Ahmed promoted national reconciliation and political openness but struggled with entrenched ethnic nationalism and competing demands for autonomy.

This was why R<sup>14</sup> added that:

Some steps can be taken as contributions to managing diversity. Yet the problem in Ethiopia is that all regional states are not fully homogeneous. Ethnic and linguistic heterogeneity is a reality of all regional states, despite the fact that the magnitude may vary from region to region. For example, in Oromia and Amhara regional states Oromos and Amharas may be the dominant ethnic group, but these regions are also home to significant others. These people are not represented in any way in the regional politics. In Amhara regional state the situation is better since there is an Oromo special zone dedicated to Oromos in Amhara regional state, an Agew Zone for the Agew people and the like but in Oromia, Somali, Tigray, Afar, and Sidama regional states there are no special zones or woredas dedicated to any other ethnic group even though different ethnic and linguistic groups form the population of these regional states.

It's important to recognize that leadership decisions, both active and passive, shape unity-in-diversity outcomes in both Nigeria and Ethiopia. For instance, as regards Nigeria, R<sup>2</sup> opined that:

President Muhammadu Buhari introduced the N-Power policy to reduce poverty to a large extent. He took the bill to the National Assembly; I remember one of the senators representing Imo State rejected the offer and stood up at the hearing process and said 'that is not what Nigeria needs.' He said it is better for the government to ensure that the economy is better than introducing a relief policy to reduce poverty. It is a very good policy, but if the policy was well implemented, it would have helped in uniting the country. One of the reasons the senator raised the issue is that he knew the bulk of the benefits of the policy would go to the North. We saw what happened, whenever public goods like palliatives are shared; a state in the North with the same population as another state in the South will receive more palliatives, sometimes two to three times than the South.

Similarly, R<sup>11</sup> explained how fair representation in federal establishments was achieved, but the distribution of socio-economic amenities failed due to lack of policy approval under Buhari's regime. She noted:

If you look at the question of fair and equitable representation of ethnic groups, for over 250 ethnic groups or so, at all levels of government, there'll always be a contention issue especially when it comes to fair and equitable distribution of the nation's resources.

For Ethiopia, R<sup>15</sup> remarked thus:

When it comes to genuine autonomy, that is missing and also not all ethnic groups have their own region because Ethiopia is home to more than 80 nations and nationalities, but only 7 of them have their ethnic region. Others are put together to have one region, like 6 ethnic groups, 10 ethnic groups have one region, but other big ethnic groups have their own regions, so it is a mix of regions. To some extent it contributed to unity, to some extent it's even exacerbated the division within ethnic groups, so there is a mixture.

This was corroborated by R<sup>16</sup>, who argued that there are concerns over the Ethiopian federal government's unclear policy towards its regions, particularly in the wake of the violent Tigrayan conflict (2020–2022) and ongoing tensions in the Amhara region. He further pointed out that while the Ethiopian Constitution allows for conflict mediation between the federal and regional governments, it has not been effective in addressing regional autonomy issues. He also questioned the reasons behind the new conflict in Amhara after the Tigray war and suggested that the federal government's focus on disarming regional militias, especially in Amhara, appears discriminatory and biased. However, he believes that this approach undermines the constitutional balance between the federal government and the regions.

## The extent to which the federalist principles stimulated unity in diversity in Nigeria and Ethiopia

Federalist principles are significant in promoting unity in Nigeria and Ethiopia, as they are well known to provide frameworks for managing diversity and fostering coexistence. In Nigeria, federalism helps balance power among regions, mitigating ethnic and religious tensions and supporting national cohesion despite challenges in resource sharing (Adetoye, 2016). Ethiopia's ethnic-based federalism offers autonomy to different groups and seeks to safeguard their cultural and linguistic identities, which can strengthen unity while preventing centralization (Van der Beken, 2012). Both countries demonstrate how federalism can be a double-edged sword, potentially serving as a tool for unity while presenting risks of fragmentation at the same time (Arban, Dirri, 2021). Many of the respondents emphasized the existence of limited subnational autonomy in Nigeria, noting that while autonomy exists on paper, it is not reflected in practice, particularly at the state and local government levels.

This was why R<sup>6</sup> noted:

The states are not as autonomous as they should be, the states are not autonomous. The states in Nigeria are under the whims and caprices of the federal government, like an appendage of the federal government.

R<sup>6</sup> further pointed out that financial dependency as a control mechanism reinforces this lack of autonomy, stating:

Nigeria's fiscal federalism is at the heart of this experience of the lack of autonomy of the state government. The Nigerian government has the federation account, from which funds are given to the states. There is a saying that he who plays the piper dictates the tune. The federal government hands out funds to the subnational government, so they are able to control them. Just like your parents who pay your tuition and give you pocket money, they control and decide for you. Another analogy is that during the COVID period, the federal government was calling the shots, telling the state government what to do. Even if the state government wanted to do things differently, where was the money? They had to rely on the federal government, and the federal government relied on the oil rent. The economy of oil translates into this dependency on the federal government. The same thing goes with the local government; the local governments are not independent.

Also, R<sup>3</sup> buttressed this by suggesting that Nigeria has not adopted "true federalism," stating that "the federal system is centralized, and the federal government has too much control instead of devolving more powers to the states."

From what I have observed, in the application of the federal character principle, it has not been done as it should...the political scientists have said that Nigeria has not adopted the 'true federalism'. The federal government is centralized, and the federal government has too much control instead of devolving more powers to the states.

In his opinion, autonomy and power dynamics exist between government tiers. R<sup>2</sup> points to the development:

For example, the Supreme Court has approved the financial autonomy of the state governments. Before, they were like an office of the state government, like a ministry in the state government, an appendage of the state government. This is because all local governments in Nigeria, the functions and responsibilities of the local government, are well carried out by the state government, in terms of election, finance, etc.

Another factor pointed out within this context is the incapacitation of local governments, particularly arising from the relationship between state and local governments, which emerges as problematic:

R<sup>2</sup> reveals:

The local government election has not been held for more than two administrations now. If I can remember, the last time local government elections were held in Nigeria was 2011. This is because the state government has integrated the local government functions into theirs. They appoint the local government chairmen, so it is the state that is running the local government. In the real sense, they are supposed to run independently; the local government allocation is supposed to come directly from the Federal Account Allocation Commission to the local government. After the approval by the

Supreme Court of local government financial autonomy, the states of the federation are preparing for local government elections.

In the case of Ethiopia, as it relates to autonomy, R<sup>13</sup> opined thus:

Regional governments are autonomous to a significant degree. Ethiopian regions have autonomy, particularly through the ethnic federalism system, allowing self-rule and decision-making. It has helped in giving ethnic groups a sense of ownership and representation but also created tensions by institutionalizing ethnic divisions.

The implications of this are that while Ethiopia's ethnic federalism grants regions significant autonomy and enables self-rule and decision-making for ethnic groups, this system promotes representation and a sense of ownership. However, it has also entrenched ethnic divisions, sometimes leading to tensions and conflicts. The position was corroborated by R<sup>14</sup>, who revealed that:

It is better to see this as before Abiy and after Abiy. Before Abiy, all regional states were run by EPRDF, which is a conglomeration of ethnically organized parties that overthrew the Dergue regime in 1991. The practice was that all policy decisions were made at the party level (EPRDF), and all parties running regional states (who are members of EPRDF) were expected to implement those policies agreed at EPRDF's meetings. Hence, the country was highly centralized through party channels, and it is difficult to consider regional states as autonomous. The situation started to change as the opposition in Amhara and Oromia regional states against EPRDF began to gain momentum. ANDM and OPDO, which were part of the EPRDF consortium and were running Amhara and Oromia regional states respectively, began to challenge TPLF, the dominant party within EPRDF. Both parties began to exercise their constitutional powers in their regional states, even if it meant acting without the consent of TPLF. This situation continued for the first couple of years after Abiy's ascension to power. Then Abiy created the Prosperity Party, which is similar to EPRDF, and now there are indications that he is centralizing power, and regional states are losing their autonomy once again.

Opinions reflected implementation gaps in terms of representation and resource distribution when it comes to the federal character principle, which was widely acknowledged.

R<sup>3</sup> stated:

although there have been arguments that the Nigerian federalism has not been practiced the way it should. Maybe that is why it is so. For example, from what I have observed, in the application of the federal character principle, it has not been done as it should. Although I will advocate that those appointments should not be based on the state of origin, but on the state where one is domiciled. This will result in everyone developing their current resident state, not minding their state of origin. It has been the case that when developmental projects and activities are implemented, it will be for the states of those in the helm of affairs, as if other states are not part of Nigeria. Now, if there is a position that someone from a state is not eligible for, it could be given to someone from another state as long as it is for the growth and development of the whole country.

The opinion was also substantiated by R<sup>2</sup>, stating:

The Federal Character Principle allows that every government agency should have a representative from the various regions. This is done in some agencies, but not in all agencies. In OAU, for example, we have Hausa, Igbo, Tiv, Yoruba, and almost all tribes in the country as lecturers. In some agencies, the reverse is the case; you will mainly see Hausas and a few other tribes. The federal character is a good policy because it allows for all ethnic groups in government agencies, which can engender unity. This is not obtainable in all agencies, and the issue with Nigeria is that there are robust policies, but these are hindered by poor implementation.

The same argument was presented by R<sup>6</sup> who maintained that

The constitution has a role to play, and that takes us back to the federal character principle, if an ethnic group is included in the scheme of things at the federal level, no ethnic group will talk of marginalization. Look at the Tinubu government; he is favouring the South in his appointments, especially his Lagos boys. If the federal character principle is followed to the letter, there will be unity. No leader can satisfy all the ethnic groups, considering that we have over 300 ethnic groups, some scholars will say 400. No one knows the exact number; if the constitution states that at least one from each state, considering the ethnic groups, we will have over 350 members of the cabinet, which is not realistic. With this arrangement, there will always be issues of marginalization, which is one of the issues of the federal character principle. It has not taken into cognizance the high number of diversities. What the Federal Character Principle has done is to equate states to ethnic groups, but that's how far the architects of that principle can go, and they tried.

It is worth reiterating that leadership appointments do have significant implications for national unity. Their attendant implications have been examined by scholars.

R<sup>6</sup> notes:

Look at the Tinubu government, he is favouring the South in his appointments, especially his Lagos boys. If the federal character principle is followed to the letter, there will be unity.

R<sup>6</sup> further comments on previous administrations:

With what Buhari and Jonathan did, and Emilokan is doing, if the federal character is not there, I wonder what the federal executives would have looked like.

Similarly, R<sup>5</sup> noted:

That the Nigerian constitution says Nigeria is indivisible has not quite engendered unity. If it has, we will not have movements like IPOB, the Yoruba nation and so on. It does not necessarily foster unity, and if the administration at the federal level is unresponsive to the needs of the people or a particular group, for example, the Igbos who do not have a fair share of appointments.

In another remark, R<sup>7</sup> revealed that:

If it is about appointments, every appointment must reflect the geopolitical zones of the country, both the high and the low, it does not allow one ethnic group to dominate over the others. It talks about an egalitarian society where everything is being shared equally. It cannot be equal going by the population of each state and region, but it must reflect that a region or state is not taking about 5 positions when a state has not taken any. That is in line with Section 14, which states the federal character principle.

In regard to Ethiopia, the opinion revolved around positive feedback about the administration and the importance of balancing regional interests.

R<sup>15</sup> revealed thus:

I think he complied with the constitutional provision regarding the arrangement of diversity, and even rhetorically he talked about unity, about... pan-Ethiopianism etc. In practice, he is more federalist because he allowed several ethnic groups to have their own region, to have their own states.

The focal points of these opinions are that Presidential appointments significantly impact national unity by shaping perceptions of inclusivity and fairness. Issues such as favoritism, for example, Tinubu favouring the South, undermine unity, while adherence to the Federal Character Principle could foster balance. Past administrations, like Buhari's and Jonathan's, faced criticism for marginalizing groups like the Igbos, subsequently leading to movements like IPOB. Several respondents debated whether federalist principles – such as a rigid constitution, regional governments, and intergovernmental relations – have promoted unity. For instance, R<sup>1</sup> reflects on Nigeria's post-civil war efforts:

we had to create states, local governments were created, policy frameworks like the federal character principle were enshrined in the constitution... but the extent to which they have consolidated unity in the country is still yet to be determined.

R<sup>1</sup> adds that, in spite of these measures, the attitudinal unity among the people remains questionable. In contrast, R<sup>8</sup> offers an optimistic view:

the three levels of government collaborate, which will bring unity of purpose, progress, and economic emancipation.

These contrasting perspectives illustrate a central debate: while federal structures are intended to bind diverse groups together, their success in fostering a genuine sense of national unity remains contested. A recurring theme is the disjunction between constitutional provisions and their practical implementation. R<sup>3</sup> criticizes the practice of Nigerian federalism:

The federal constitution... emphasizes the need for autonomy of these tiers of government. The question is, it is available in principle and on paper, but is it in practice? It is not available in practice.

R<sup>2</sup> too notes that while the law envisions independent operations for federal, state, and local governments, in reality, the state governments often dominate local governance:

the local government election has not been held for more than two administrations now. This is because the state government has integrated the local government functions into theirs.

The issue of ethnic representation is central to discussions on unity. Respondents note that policies such as the federal character principle are designed to ensure that all ethnic groups are represented. R<sup>2</sup> explains:

The federal character is a good policy, because it allows for all ethnic groups in government agencies, which can engender unity.

However, R<sup>3</sup> points out the limitations of this approach, and argues that the principle sometimes leads to perceptions of favoritism:

if an ethnic group is included in the scheme of things at the federal level, no ethnic group will talk of marginalisation. Look at the Tinubu government, he is favouring the South in his appointments (...)

R<sup>7</sup> further stresses that when federalism is not well-practised, it can deepen divisions:

instead of fostering unity among the ethnic nationalities, it will divide them because one side of the country will feel cheated.

These reflections reveal that while federalism intends to accommodate ethnic diversity, uneven implementation may instead foster feelings of marginalization and division.

The data also reveal a comparative analysis between Nigeria and Ethiopia. R<sup>1</sup> asserts that Ethiopia has managed its diversity better:

I want to believe Ethiopia has managed her diversity in a better way than Nigeria... That was why they also had to have the withdrawal clause, Article 39 (...)

Ethiopian respondents provide further opinions. R<sup>13</sup> confirms that Ethiopian regions enjoy a significant degree of autonomy under ethnic federalism: "Yes, to a significant degree, Ethiopian regions have autonomy..."

However, R<sup>14</sup> and R<sup>15</sup> introduce a temporal dimension, and note that changes under different leadership (e.g., before and after Abiy Ahmed) have affected regional autonomy and, by extension, the management of diversity. A prominent theme is the contrast between Nigeria's "forced unity" and Ethiopia's allowance for withdrawal under Article 39.

R<sup>1</sup> argues that Nigeria's insistence on indivisibility has resulted in a union that exists more by force than by genuine attitudinal commitment:

I think for Nigeria, what we have is like a forced unity, as it were. I am not sure if a referendum were to be held today, that all parts of Nigeria would prefer to stay within the federation. That's my feeling. I mean, the country has continued to remain one, but I don't think that the level of attitudinal unity that you expect to have been achieved since 1960 is already there. It is an ongoing project, it is a journey, not a destination, as they say. I think a lot still has to be done to get Nigerians to be attitudinally united beyond what the former structure says. When they say Nigeria is an indivisible entity, I think number one, it doesn't make sense; number two, is it historical? Number three, it is not logical. There is nothing about Nigeria that makes it indivisible. I argued severally on different forums, and through different media that there is nothing specific about Nigeria that says that it cannot divide or break up.

The study's findings validate the assumption that leadership dynamics play a critical part in ascertaining the survivability of federalism in Nigeria and Ethiopia. Despite constitutional protections in both countries, the practice of federalism has a tendency to depend on the political will, values, and integrity of ruling elites. Respondents consistently expressed leadership deficits, such as Nigeria's failure to observe the principle of federal character and Ethiopia's politicization of ethnicity, as core challenges to federalism. These tendencies reflect that leadership choices either promote inclusiveness and decentralization or exclusion and centralization. The research therefore supports the view that without constitutionally compliant and responsible leadership, federalism cannot possible as intended.

Additionally, the evidence partially invalidates the claim that federalism has noticeably encouraged unity in diversity in Nigeria and Ethiopia. Nigerian federalism has not been practically employed, as central control prevails and subnational autonomy remains limited, leading to dissatisfaction and perceived marginalization. Ethiopian ethnic federalism has boosted representation but also augmented ethnic consciousness that sometimes breeds division rather than unity. While federalism can accommodate diversity to a certain extent, its politically skewed and uneven application in the two countries has produced contradictory outcomes in promoting national unity.

## Conclusions

In this study, a comparative analysis of how the federal systems of Nigeria and Ethiopia have contributed to unity in diversity was examined. While the quest for unity among the diverse ethnic groups in both countries was among the drivers for the adoption of federalism in Nigeria and Ethiopia, findings indicated that, despite the adoption of federalism by both nations, ethnic groups are still largely divided and not united. This is because the core principles of the practice of federalism, which could have helped to unite various ethnic groups, are not enforced properly by both countries. Principles such as constitutional division of powers among the tiers of government, equity and fairness, equitable distribution of the country's commonwealth, quota system, federal character principle, strong political will, exemplary leadership system, rule of law, healthy inter-governmental relations, among others, are not being practiced as required by federalism. This makes it very difficult for both countries to achieve unity in diversity. Although both countries

have embraced federalism as a means to manage their extensive cultural and ethnic diversity, the experience of each nation demonstrates that the mere adoption of such a system does not automatically guarantee harmonious unity; rather, it requires the persistent application of effective leadership, the careful and equitable allocation of resources, and the continuous strengthening of intergovernmental cooperation, all of which together are indispensable for transforming the theoretical promise of “unity in diversity” into a lived reality.

### Acknowledgments

We acknowledge the assistance of Winner, Ojo, and Michael in facilitating some of the interviews.

### Conflict of interest

There is no conflict of interest among the authors.

### References

- Aalen, L. (2006). Ethnic federalism and self-determination for nationalities in a semi-authoritarian state: The case of Ethiopia. *International Journal on Minority and Group Rights*, 13 (2–3), 243–261.
- Abbink, J. (2011). Ethnic-based federalism and ethnicity in Ethiopia: Reassessing the experiment after 20 years. *Journal of Eastern African Studies*, 5 (4), 596–618.
- Abe, T., Oladeji, O. (2016). Federalism and citizenship dilemmas in Africa: Ethiopia and Nigeria in comparison. *Global Journal of Advanced Research*, 3, 12.
- Abebe, Z.B. (2018). Developmental state and ethnic federalism in Ethiopia: Is leadership the missing link? *Leadership and Developing Societies*, 3 (1), 95–127.
- Abeeb, A.M., Rukema, J.R. (2021). Federalism and restructuring in Nigeria democratic system: Perspectives, challenges and prospects. *Journal of Anthropological and Archaeological Sciences*, 3 (5).
- Abegunde, O. (2013). Mediation in Niger Delta resource conflict: Assessing the determinant of a successful process. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 13, 8–13. <https://doi.org/10.9790/0837-1320813>
- Awofeso, O., Obah-Akpogowhaha, N.G. (2017). The challenge of federalism and its implications for the Nigerian State. *International Journal of Politics and Good Governance*, 8 (3), 1–16.
- Ayele, Z.A., Fessha, Y.T. (2022). Intergovernmental relations and ethnic federalism in Ethiopia. *Intergovernmental Relations In Divided Societies*, 113–132.
- Ayoade, J. (2003). The federal character principle and the search for national integration. In: K. Amuwo (Ed.), *Federalism and political restructuring in Nigeria*. Ibadan: Spectrum Books Limited.
- Basu, D.D. (2008). *Introduction to the Constitution of India* (20th ed.). LexisNexis Butterworths.
- Bently, A. (1908). *The process of government: A case study of societal pressure*. Harvard University Press.
- Bevir, M. (2012). *Governance: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Blakemore, E. (2023). What is colonialism? *National Geographic*. <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/colonialism>.
- Boadway, R., Shah, A. (Eds.). (2009). *Fiscal federalism: Principles and practice of multiorder governance*. Cambridge University Press.
- Bowman, A.O., Kearney, R.C. (2019). *State and local government* (11th ed.). Cengage Learning.
- Broschek, J. (2022). Federalism, political leadership and the COVID-19 pandemic: Explaining Canada’s tale of two federations. *Territory, Politics, Governance*, 10 (6), 779–798.
- Brown, N.J. (2017). *Constitutions in a nonconstitutional world: Arab basic laws and the prospects for accountable government*. SUNY Press.
- Campbell, G.B.F.J. (2018). Lord Lugard created Nigeria 104 years ago. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/blog/lord-lugard-created-nigeria-104-years-ago>.

- Chemerinsky, E. (2019). *Constitutional law: Principles and policies* (6th ed.). Wolters Kluwer.
- Chhetri, T.B. (2021). Federal democratic republic of Nepal: An assessment of the rule of law. *Journal of Political Science*, 21. <https://doi.org/10.3126/JPS.V21I0.35258>
- Cochrane, L. (2018). Book review: Abbink, Jon. 2017. *A decade of Ethiopia: Politics, economy and society 2004–2016*, 18 (2). <https://doi.org/10.1177/1464993417749150>
- Cucinotta, C. (2023). Nigeria on the brink: Imperatives of managing diversity in a multi-ethnic society. *Acta Politica Polonica* 1 (55), 23–43. <https://doi.org/10.18276/ap.2023.55-02>
- Demarest, A. (2020). Nigeria's Federal Character Commission (FCC): A critical appraisal. *Oxford Development Studies*, 48, 315–328.
- Diamond, L. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Johns Hopkins University Press.
- Dosenrode, S. (2010). Federalism theory and neofunctionalism: Elements for analytical framework. *Perspectives on Federalism*, 2 (3), 10.
- Ekpo, A.H., Englama, A. (2008). Fiscal federalism in Nigeria: Issues, challenges and agenda for reform. In: R. Boadway, A. Shah (Eds.), *Fiscal federalism: Principles and practice of multiorder governance* (pp. 269–296). Cambridge University Press.
- Elazar, D.J. (1987). *Exploring federalism*. University of Alabama Press.
- Epstein, L., Walker, T.G. (2019). *Constitutional law for a changing America: Rights, liberties, and justice* (10th ed.). SAGE Publications.
- Feeley, M., Rubin, E. (2009). *Federalism: Political identity and tragic compromise*. University of Michigan Press.
- Fessha, Y.T. (2016). *Ethnic diversity and federalism: Constitution making in South Africa and Ethiopia*. Routledge.
- Fiseha, A. (2023). *Ethiopia's contested federalism: How to deal with cleavages*.
- Garcia, M., Rajkumar, A.S. (2008). *Achieving Better Service Delivery Through Decentralization in Ethiopia*. World Bank.
- Gebeye, B.A. (2020). Federal theory and federalism in Africa. *Verfassung und Recht in Übersee/Law and Politics in Africa, Asia and Latin America*, 53 (2), 95–115.
- Gebremedhin, T.G., Whelan, J. (2005). Regional economic development in Ethiopia: The case of the two agrarian regions. *The Quarterly Journal of International Agriculture*, 44 (3), 265–289.
- Gemechu, M. (2023). Ethiopia: Federalism, party merger, and conflicts. *Collegium of Socio-Political Studies*, 42 (2). <https://doi.org/10.24193/csqa.42.2>
- Hueglin, T.O., Fenna, A. (2007). *Comparative federalism: A systematic inquiry*. University of Toronto Press.
- Huntington, S.P. (1991). *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. University of Oklahoma Press.
- Lijphart, A. (1971). Comparative politics and the comparative method. *The American Political Science Review*, 65 (3), 682–693.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries*. Yale University Press.
- Livingston, W.S. (1952). A Note on the Nature of Federalism. *Political Science Quarterly*, 67 (2), 81–95.
- Majekodunmi, A. (2015). Federalism in Nigeria: The Past, Current Peril, and Future Hopes. *Journal of Policy and Development Studies*, 9 (1), 107–120.
- Mustapha, A.B. (2009). Institutionalising Ethnic Representation: How Effective Is Affirmative Action in Nigeria? *Journal of International Development*, 21 (4), 561–576.
- Nkoro, E., Otto, G. (2023). Fiscal Federalism and Economic Development in Nigeria: An Econometric Analysis, *International Journal of Economic Sciences*, 12 (1), 127–145.
- Nwabueze, B.O. (1983). Federalism in Nigeria under the Presidential Constitution. *The Journal of Modern African Studies*, 22 (2), 330–333.
- Nwangwu, C. (2022). Neo-Biafra Separatist Agitations, State Repression and Insecurity in South-East, Nigeria. *Society*, 60 (1), 40–53.
- Ohazuruike, K. (2022). Leadership and power sharing in Nigerian federalism: issues and perspectives. *Journal of Global Social Sciences*, 3 (11), 75–87.

- Ojo, E.O. (2009). Federalism and the search for national integration in Nigeria. *African Journal of Political Science and International Relations*, 3 (9), 384–395.
- Okotoni, O., Adegami, A. (2021). Nigeria's Federalism and Challenges of Implementing Federal Character Principle. *Journal of Public Administration Finance and Law*, 10 (19), 48–60.
- Olanrewaju, J.S., Nwozor, A. (2021). Hegemonic rivalry in a peripheral region: An assessment of Nigeria–South Africa's role in African politics. *Insight on Africa*, 14 (1), 7–23.
- Sharada, R. (1984). *Federalism today approaches, issues, and trends*. Sterling, India.
- Talib, A.H. (2005). Multiethnic Federalism in Ethiopia: A Study of the Secession Clause in the Constitution. *Publius: The Journal of Federalism*, 35 (2), 313–335.
- Van der Beken, C. (2012). Federalism in a Context of Extreme Ethnic Pluralism: The Case of Ethiopia's Southern Nations, Nationalities and Peoples Region. *Verfassung Und Recht in Übersee / Law and Politics in Africa, Asia and Latin America*, 46 (1), 3–17.
- Verma, S.L. (1986). Installation of federal authority in the Indian political system: quest for a real federation. *The Indian Journal of Political Science*, 47 (2), 247–257.
- Yimenu, B. (2023). Federalism and State Restructuring in Africa: A Comparative Analysis of Origins, Rationales, and Challenges. *Publius: The Journal of Federalism*, 54 (1), 6–33.

## Citation

- Agunyai, S. (2026). Comparative analysis of the functionality of federalism in the promotion of unity in diversity in Nigeria and Ethiopia. *Acta Politica Polonica*, 2 (60), 35–55. DOI: 10.18276/ap.2026.61-03.



# A review of challenges in the process of European integration in Bosnia and Herzegovina

**MARKO AĆIĆ**

PH.D.

ORCID: 0000-0002-8020-9482

Independent University Banja Luka in Bosnia and Herzegovina

e-mail: acicdominus@gmail.com

**MILOŠ GRUJIĆ**

PH.D.

ORCID: 0000-0001-5566-5921

Independent University Banja Luka in Bosnia and Herzegovina

e-mail: gruja84@gmail.com

## Keywords

European Union, Western Balkans, Bosnia and Herzegovina, Republika Srpska, Federation of Bosnia and Herzegovina, European integration process

## Summary

This paper analyzes specific aspects of cooperation between Bosnia and Herzegovina (BiH) and the European Union (EU) following the signing of the Dayton Peace Agreement in 1995, with a particular focus on the length of this process and the obstacles encountered. The paper indicates that the constant generation of crises and the unconstitutional actions of the Office of the High Representative (OHR) in BiH have impeded the European integration process. Special attention is paid to the protracted nature of the process, which has negatively affected public opinion in both BiH entities—Republika Srpska and the Federation of BiH. A survey conducted for this paper confirms a high overall level of support for EU accession. Nevertheless, a significant difference was observed between the entities: respondents from the Federation of BiH showed greater enthusiasm compared to those from Republika Srpska. Respondents place their greatest hopes in the fight against corruption and the strengthening of the rule of law. Support for NATO membership is lower, and the perception of Russia as a positive security factor is markedly low. The paper also covers a broader context, positioning BiH within the framework of the artificially coined term, the “Western Balkans.” It shows that, despite positive progress reports, the path to full EU membership remains uncertain. The final goal is for all the collected data to assist the authors in drawing conclusions about the fate of BiH’s European path.

## Słowa kluczowe

Unia Europejska, Bałkany Zachodnie, Bośnia i Hercegowina, Republika Serbska, Federacja Bośni i Hercegowiny, proces integracji europejskiej

## Abstrakt

W niniejszej pracy przeanalizowano specyficzne aspekty współpracy Bośni i Hercegowiny (BiH) oraz Unii Europejskiej (UE). Analiza dotyczy okresu po podpisaniu Porozumienia Pokojowego w Dayton w 1995 roku. Szczególną uwagę

poświęcono długości tego procesu i napotkanym przeszkodom. W pracy wskazano, że ciągłe generowanie kryzysów utrudnia proces integracji europejskiej, a także antykonstytucyjne działania Urzędu Wysokiego Przedstawiciela (OHR) w BiH. Szczególna uwaga została poświęcona długości trwania procesu, która negatywnie wpłynęła na poparcie opinii publicznej w obu częściach BiH.

Badanie ankietowe przeprowadzone na potrzeby tej pracy potwierdza wysoką ogólną ocenę poparcia dla wstąpienia do UE. Niemniej jednak, zaobserwowano znaczne różnice w udzielonych odpowiedziach. Respondenci z Federacji BiH wykazali większy entuzjizm. W Republice Serbskiej entuzjizm jest niski. Respondenci największe nadzieje wiążą z walką z korupcją i wzmocnieniem praworządności. Poparcie dla członkostwa w NATO jest niższe. Postrzeganie Rosji jako pozytywnego czynnika bezpieczeństwa jest również wyraźnie niskie. Praca obejmuje również szerszy kontekst, tj. pozycjonuje BiH w ramach sztucznie ukutego terminu „Bałkany Zachodnie”. Wskazano, że droga do pełnego członkostwa w UE pozostaje niepewna, pomimo pozytywnych sprawozdań z postępów. Ostatecznym celem jest, aby wszystkie zebrane dane posłużyły autorom do wyciągnięcia wniosku o losie europejskiej drogi BiH.

## Introduction

This paper will present a historical overview of the European integration of Bosnia and Herzegovina and the progress achieved on its path toward full EU membership. The pace of its journey in this process has been greatly determined by its geographical position, as it, along with its neighboring countries to the east, is encompassed by the artificially created geographical term, Western Balkans, conceived specifically for the needs of the European integration process of Bosnia and Herzegovina (hereinafter BiH), Serbia, Montenegro, North Macedonia, and Albania.

Over the period of more than twenty years during which BiH has been engaged in this process, European institutions consider that it has made significant progress in several areas important for the European integration process itself. However, unfortunately, it has not yet become a full member of the European Union. This protracted nature of the process has also been reflected in a decline of public opinion support in BiH, which this paper will illustrate through a scientific survey conducted specifically to obtain the most accurate data and accompanying explanations. All the collected data and other sources cited will serve as the basis for the conclusion regarding the fate of BiH's European path.

The subject of this paper is the analysis of specific aspects of cooperation between Bosnia and Herzegovina and the European Union following the signing of the Dayton Peace Agreement (Aćić, Grujić, 2022, p. 16). The problem addressed by the paper lies in the duration of the European integration process of Bosnia and Herzegovina and the obstacles encountered. The paper also examines the change in public opinion support in Republika Srpska and the Federation of BiH in relation to the duration of this process.

The main research objectives are to provide a historical overview of the European integration of Bosnia and Herzegovina. Additionally, the paper intends to:

- demonstrate the progress BiH has achieved on the path to full EU membership;
- illustrate the decline in public opinion support in BiH related to the long-term nature of the process;

- draw a conclusion on the fate of BiH's European path based on collected data and other sources; and
- correlate the length of the process with the change in public opinion support in Republika Srpska and the Federation of BiH.

The main research question is: "How has the duration of the BiH European integration process been reflected in the level of public opinion support in Republika Srpska and the Federation of BiH?" Based on all the above, the research hypothesis is: "Due to the protracted nature of the process and the obstacles encountered, support for European integration has significantly declined, especially among the population in Republika Srpska."

## The Western Balkans and the EU

The very concept of the Western Balkans was "coined" in Brussels by the European Union (hereinafter EU) institutions to facilitate the management of the European integration process for the countries of the former Yugoslavia (excluding Slovenia and Croatia), to which Albania was added.<sup>1</sup> Historically, the Western Balkans region spent the greater part of its existence under the occupation of various conquering powers, whether the Frankish, Ottoman, or Austro-Hungarian Empire.

Excluding the period after the First and Second World Wars, when this area began to develop in accordance with the national policies of the peoples living there, it must be emphasized that none of the foreign occupiers managed to establish sustainable development in what is today called the Western Balkans or to lead to a reduction of hostilities between the peoples residing in this area.

In recent history, following the fall of the Berlin Wall, the area has been visibly influenced by two processes that significantly determine its economic, political, and geopolitical importance: the European integration process and the NATO integration process, the significance of which history will judge (Aćić, 2022, p. 68).

Although many authors believe that these processes are conditioned by "the integration of one into the other"<sup>2</sup> (Schimmelfennig, 2003, pp. 193–203), and that a "long-term relationship between NATO and European integration exists, and the dynamics of security and defense policy in Europe are firmly linked to the evolution of EU-NATO relations" (Ratti, 2023, pp. 308–344), today, in terms of full membership, deviations are evident. Thus, Albania, North Macedonia, and Montenegro are members of the NATO alliance, while Serbia and BiH are not.

---

<sup>1</sup> Regardless of geographical and other anomalies, the term "Western Balkans" will certainly circulate freely in the political vocabulary until all the countries to which this term applies enter the European Union. These countries are Serbia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Albania, and Macedonia, totaling an area of 207,784 square kilometers, or close to 40 percent of the Balkan Peninsula's surface, with a total of 17,936,991 "Western Balkan" inhabitants. See more: <https://www.politika.rs/sec/clanak/475604/balkan-na-zapadu>, accessed 11 November 2025.

<sup>2</sup> See more: Frank Schimmelfennig, *The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric* (Cambridge University Press, 2003) and Luca Ratti – "The Enduring Relationship between NATO and European Integration," in: *The Cambridge History of the European Union – Volume 1: European Integration Outside In*, edited by Mathieu Segers and Steven Van Hecke, (Cambridge University Press, 2023).

Concerning the European integration process, the actual situation is much clearer: none of the Western Balkan countries has yet become a member of the European Union, even though the intention to achieve this goal was clearly formulated by the EU members. From today's perspective, this happened a long time ago, in 2003, at the Thessaloniki Summit, with the adoption of the "Thessaloniki Agenda for the Western Balkans." Although this document triumphantly stated the importance of the process and highlighted the unbreakable link of the Western Balkans to the EU through the provisions of its text, which read: "the endorsement yesterday by the European Council of 'The Thessaloniki Agenda for the Western Balkans: Moving towards European Integration' represents a new important step in the privileged relationship between the EU and the Western Balkans. Its content shall be considered as our shared agenda, and we all commit to its implementation. The countries of the region will focus their efforts on meeting the recommendations this Agenda refers to" (EU-Western Balkans Summit, Declaration, Thessaloniki, 2003. Document 10229/03, pp. 2–3), nothing specific has happened regarding the membership of these countries in the EU to date.

Although official representatives of the EU have repeatedly confirmed what was written in Thessaloniki, and new conditions have been added again and again, the progress remains negligible. In support of this, the President of the European Commission stated in 2017: "To fulfill the criteria for EU membership, and also in their own interest, the Western Balkan countries need to implement comprehensive reforms in key areas. The rule of law, fundamental rights, and governance must be significantly strengthened. Justice reforms, the fight against corruption and organized crime, and public administration reform must yield tangible results, and the functioning of democratic institutions needs serious improvement. Economic reforms must be resolutely continued to tackle structural weaknesses, low competitiveness, and high unemployment rates. All countries must unequivocally commit, both in word and deed, to overcoming the legacy of the past by achieving reconciliation and resolving open issues, especially border disputes, well before accession to the European Union" (European Commission, 2018; Europe Direct Čakovec, 2025).

Summarizing the views of the EU bodies from the beginning of their engagement with the Western Balkans, specifically from 2003 until today, it can be said that the process is moving in a *circulus vitiosus* (Aćić, Grujić, 2023, p. 26), and progress towards full membership remains uncertain for many reasons (Dudley, Saez, 2022), which will be discussed later in the text.

The content of the 2025 Progress Report on the Western Balkan Countries serves as the best evidence for these claims. The report states that progress exists, that it is visible, and yet, instead of concluding that official accession should begin, all positive statements end with a "but":

EU enlargement remains an important priority for the European Commission. This year's reports show that the accession of new Member States, in line with the consistent merit-based approach, is becoming increasingly plausible. Visible progress has been made in implementing necessary reforms, particularly in the areas of democracy, the rule of law, and fundamental rights, but more needs to be done (European Commission, 2025).

Bearing all the above in mind, it seems most appropriate to agree with the statement made by professors Polović and Dujić Frlan, who point out that "after almost three decades of 'top-down'

governance or the application of various Western concepts and strategies, and promises of a European perspective, the Western Balkans remains an example of deep asymmetries and structural imbalances that firmly position it as an unstable periphery of the European Union. Given that the complex social reality of the region's countries is burdened by political instability and economic and social depression, there is a need to discuss the applied matrix of European and Western enlargement policy. Namely, the promised prosperity and stability of the region have failed to materialize, and the legacy of applied Western policies is extreme poverty, exceptional unemployment, and emigration, the collapse of public policies, and continuous economic disintegration, as well as the renewed 'activation'" (Polović, Dujčić Frlan, 2019, p. 166) of old crisis hotspots, primarily in Bosnia and Herzegovina, through the unconstitutional imposition of laws by the Office of the High Representative for BiH, contrary to the Dayton Peace Agreement. We can also conclude that a crisis hotspot has flared up due to the violation of Resolution 1244 of the United Nations Security Council by its signatories, through the unlawful arming of Kosovo and Metohija and the permission for the continued violation of fundamental human rights and freedoms against the Serbian community in Kosovo and Metohija, which has resulted in new killings, attacks, injuries, and ultimately, additional emigration of members of the Serbian community from their ancestral homes.

## The process of European integration in Bosnia and Herzegovina

As one of the countries located in the Western Balkans, BiH has been striving to become a full member of the EU for over twenty years. Unfortunately, although it was granted candidate status in 2022, this goal has not been achieved, largely due to the constant generation of crises and the unconstitutional actions of the Office of the High Representative in BiH (OHR), which operates as a colonial administrator in the country. The OHR has intervened in and imposed decisions upon the legal systems of Republika Srpska, the Federation of BiH, and the joint institutions of BiH over 850 times to date (Aćić, 2022, pp. 363–369).

The European integration process of Bosnia and Herzegovina (BiH) began immediately following the signing of the Dayton Agreement in 1995, which ended the war in BiH and established the country's new constitutional structure with two equal entities: Republika Srpska and the Federation of BiH. Immediately following the commencement of the Dayton Peace Agreement's implementation, the international community, particularly the European Union, began actively engaging in the stabilization and reconstruction of the country (European Union, EU Support to Bosnia and Herzegovina, 1996, p. 4). This aid and these projects were particularly intensified from 1996 onward, when BiH began receiving significant financial and technical assistance through the first pre-accession programs, including the CARDS and Phare programs. These aimed to build administrative capacities and to prepare the country for future EU integration, as specifically stated in European Commission documents (European Commission, CARDS Programme Overview, 1997, p. 2). During the 1998–2000 period, the European Commission specifically monitored BiH's reform progress and introduced mechanisms for the regular assessment of advances in the rule of law,

human rights, and the market economy, which represented a precondition for formal association negotiations (European Commission, Regular Report on Bosnia and Herzegovina, 2000, p. 5).

The next step was the EU–BiH Stabilisation and Association Agreement (SAA), preparations for which began in 2000 following positive Commission reports on the progress of reform processes. This period was also marked by the first serious discussions about BiH's potential EU membership, as part of the broader strategy for the integration of the Western Balkans (European Commission, Enlargement Strategy Paper, 2001, p. 7).

The foundation for the Stabilization and Association Process was laid by the Thessaloniki Agenda in 2003, when the European Council confirmed that “the future of the Western Balkan countries lies within the European Union” (European Council, Thessaloniki Summit Declaration, 21 June 2003, p. 2).

The first institutional step in the relationship between BiH and the European Union was the signing of the Stabilisation and Association Agreement (SAA) between the European Communities and their Member States, of the one part, and Bosnia and Herzegovina, of the other part, signed on June 16, 2008, in Luxembourg, and entering into force on June 1, 2015 (Council of the EU, Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and Bosnia and Herzegovina, of the other part, 2008, p. 133). This agreement establishes the fundamental political and economic relationship between BiH and the EU, and Article 70 states that “the essential aim of the association shall be to establish conditions for the future membership of Bosnia and Herzegovina in the European Union” (Council of the EU, p. 135).

Subsequently, on February 15, 2016, BiH submitted its official application for membership in the European Union in accordance with Article 49 of the Treaty on European Union (Council of the EU, Conclusions on the Application of Bosnia and Herzegovina for Membership of the EU, 20 September 2016, para. 1). In its conclusions, the Council invited the European Commission to prepare an Opinion on the application and emphasized that the “accession process will depend on the degree of implementation of the necessary political and economic reforms” (Council of the EU, para. 3).

In response to this request, the European Commission published the Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union in May 2019 (European Commission, 2019). In this document, the Commission highlights that “Bosnia and Herzegovina can become a member of the European Union when it fulfills the Copenhagen criteria and stabilizes the institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights, and the protection of minorities” (European Commission, Opinion on Bosnia and Herzegovina's Application for Membership of the European Union, 2019, p. 5). Furthermore, the same document lists fourteen key priorities that BiH must fulfill before accession negotiations can be opened (European Commission, 2019, pp. 7–9).

Following significant progress in several areas, the European Commission recommended the granting of candidate status to Bosnia and Herzegovina on October 12, 2022, conditional upon the continuation of the implementation of reform measures (European Commission, 2022 Enlargement Package – Bosnia and Herzegovina Report, 12 October 2022, p. 2). Based on this recommendation, the European Council unanimously decided on December 15, 2022, to grant BiH official candidate

country status (European Council, Conclusions on Enlargement and Stabilisation and Association Process, 15 December 2022, p. 4). Finally, on March 21, 2024, the European Council confirmed its readiness to open accession negotiations with BiH once the country fulfills the remaining technical and political conditions (European Council, Conclusions on Bosnia and Herzegovina, 21 March 2024, p. 3). This decision concluded a significant cycle in BiH's European integration process and confirmed the European Union's strategic commitment to integrating the Western Balkans.

Unfortunately, although this is a substantive process in which progress is visible, BiH's EU membership is still not on the agenda of the EU institutions' sessions. Support for European integration among the population of Republika Srpska, as one of the two equal entities in BiH, is significantly declining, which the authors will confirm with data from the scientific research specifically prepared for the purpose of this paper.

## Analysis of EU accession support

There is a range of public opinion surveys, particularly in recent times, providing data on current and recent attitudes, with entity-level divisions, regarding the views of the citizens of Bosnia and Herzegovina (BiH) toward joining NATO and the EU.

Generally, support for EU membership is traditionally high at the BiH-wide level but shows significant differences between the entities. Recent surveys (e.g., from the Directorate for European Integration – DEI) show support for EU membership in a referendum to be around 70% of citizens (e.g., 69.9% in June 2025, according to available results, showing a slight decrease compared to the previous year) (Direkcija za evropske integracije, 2025).

The Directorate for European Integration (DEI) of BiH regularly conducts public opinion surveys on citizens' attitudes toward EU accession. Contextual data indicate that support in the Federation of BiH (FBiH) is significantly higher, often exceeding 80% (e.g., 82.9% in June 2025). Support in Republika Srpska (RS) is traditionally lower, ranging from around 40–50% (e.g., 46.1% in June 2025) (Direkcija za evropske integracije, n. d.). Although the percentages in FBiH and RS have fallen by about 2% compared to the previous year, support for EU accession still represents the only dominant foreign policy consensus (Direkcija za evropske integracije, 2024).

Given the country's wartime past and foreign policy influences, attitudes toward NATO membership are more complex and polarized. Data vary depending on the methodology and timing of the research, but support is generally lower compared to support for the EU. Some surveys by the Center for Security Studies (CSS) from September 2025 (on a specific sample) show that the majority (51%) believe there is no better guarantee for peace and security than NATO (Centar za sigurnosne studije, 2025).

Support is considerably higher in FBiH. In RS, support for NATO membership is consistently low, often with a high percentage of respondents opposing it. Research conducted by the Eda Enterprise Development Agency from Banja Luka (in cooperation with other organizations) during the 2019–2022 period in RS consistently showed low support for NATO accession.

The Eda Enterprise Development Agency (Banja Luka) published several reports on the attitudes of the citizens of Republika Srpska towards BiH's accession to NATO and the EU (e.g., reports from 2020 and 2022) (Draganić, 2022, 14 June; Agencija za razvoj preduzeća Eda, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci, 2020).

The Center for Security Studies (CSS) occasionally conducts surveys on NATO perception. The views of citizens of Bosnia and Herzegovina (BiH) on full membership in the NATO Alliance are deeply divided, depending on the entity. Although there is support for NATO integration at the state level, it is significantly lower compared to support for the European Union. In the Federation of Bosnia and Herzegovina (FBiH), support for the NATO Alliance is traditionally high, often due to the perception of NATO as a key guarantor of stability. Conversely, in Republika Srpska (RS), support for membership is consistently low. Research by the Eda Enterprise Development Agency (May 2022) showed that only 5.2% of citizens in Republika Srpska support NATO membership, with strong opposition and a high level of support for military neutrality. At the same time, newer research, such as that by the Center for Security Studies (CSS) from September 2025, indicates that in the overall sample, 51% of respondents consider NATO to be the best guarantee of peace and security, which highlights the sharp polarization of views between the two entities (Savić, 2021).

Citizens' motivation for supporting European integration is primarily economic and security-related. The most important reasons for supporting EU membership, according to the same survey, are the freedom of movement of people, goods, and capital (35.1%) and the guarantee of lasting peace and political stability (32.3%) (Direkcija za evropske integracije, 2024). On the other hand, respondents who do not support BiH's entry into the EU primarily cite higher living costs and taxes (43.7%), as well as fear of excessive centralization (13.7%) and the emigration of the population (12.8%) (Direkcija za evropske integracije, 2024).

## EU membership – reality or delusion

To test the proposed hypothesis, a public opinion survey was conducted in Bosnia and Herzegovina during November 2025. The sample consists of a total of 1,111 respondents, of which 568 (51.1%) are women and 543 (48.9%) are men. The average age of the participants is 42.60 years, while the average length of service is 21.86 years.

The majority of respondents have a secondary school education, numbering 472 (42%), followed by 449 individuals (40%) with a university degree, while 176 persons (16%) hold a master's degree. Geographically, 606 respondents (54.5%) are from Republika Srpska, and 505 (45.5%) are from the Federation of BiH.

Regarding the size of the employer, small enterprises dominate, employing 785 individuals (70.66%), while medium-sized enterprises are represented by 247 employees (22.23%). Micro-enterprises and large companies constitute a smaller portion of the sample, with 22 (1.98%) and 57 (5.13%) respondents, respectively.

Salary analysis shows that the largest number of respondents, 374 (33.66%), receive between 1,500 and 2,000 KM. This is followed by the group with incomes between 2,500 and 3,000 KM,

comprising 369 individuals (33.21%), and the group earning between 2,000 and 2,500 KM, with 266 respondents (23.94%).

Questions were formulated to provide the variability necessary for regression analysis, using a Likert scale with available responses ranging from 1 to 5. A rating of 1 represents complete disagreement, and a rating of 5 represents complete agreement.

There is strong support for Bosnia and Herzegovina's accession to the European Union among all respondents. The overall mean score is high at 4.38. Respondents from the Federation of BiH show slightly higher enthusiasm (mean score of 4.47) compared to respondents from Republika Srpska (mean score of 4.31). The strongest proponents of this idea are individuals employed in large enterprises (mean score of 4.61), while respondents with higher education (VSS) also express high support with a mean score of 4.56. Men (4.41) support accession only slightly more than women (4.35). At this point, it should be emphasized that there were significantly more '1' ratings (complete disagreement) in Republika Srpska compared to the Federation of BiH. Thus, binary support ('yes' or 'no') is not measured, but rather a graded assessment. For example, the ratio of '1' ratings in Republika Srpska versus the Federation of BiH is 15:2. Although the trend of declining support from previous research aligns with the higher number of complete disagreements ('1' on the scale) in Republika Srpska in our survey, the overall mean support score (4.38 at the BiH level, and 4.31 in RS) still remains dominantly high. This suggests that the decline has not reached a critical point in terms of the complete rejection of the idea of EU integration.

Expectations regarding economic progress upon joining the EU are moderate, with an overall mean score of 3.14. There are no significant differences in attitudes between the entities, as the results in FBiH (3.14) and RS (3.15) are nearly identical. The highest optimism is shown by respondents with higher vocational education (VŠS), whose mean score is 4.00. The lowest rating is given by individuals with a Ph.D. (2.00). Respondents whose households have a monthly income between 2,000 and 2,500 KM are the most optimistic, with an average of 3.56.

Respondents believe that EU membership would significantly assist in the fight against corruption and the strengthening of the rule of law. The overall mean score for confidence in European mechanisms is 4.15. Employees in large companies particularly emphasize this aspect (mean score of 4.58). This conviction is more pronounced in the Federation of BiH (score of 4.25) than in Republika Srpska (score of 4.06). Individuals with secondary school education (IV degree) also give a high rating, above the average, with a score of 4.30.

The fear of losing national identity and cultural diversity upon joining the EU is negligible. The mean score is very low, at only 1.61, which indicates strong disagreement with this claim. The least concern is expressed by women (mean score of 1.51) and respondents from the Federation of BiH (1.44). A slightly higher degree of concern is observed among men (1.71) and respondents from Republika Srpska (1.75). Individuals with incomes between 2,500 and 3,000 KM express the highest level of concern (average of 2.11).

Support for joining the NATO Alliance is present but is lower compared to support for the European Union. The overall mean score is 3.71. Interestingly, women express greater support (3.87) for NATO accession than men (3.54). Data show slightly higher support for this process

in the Federation (score of 3.78) than in Republika Srpska (score of 3.62). The highest support is given by those employed in large enterprises, with an average of 4.40. Similar to support for EU accession, there are significantly more '1' ratings in Republika Srpska.

Respondents generally believe that NATO membership would ensure long-term peace, with a mean score of 3.70. There is a large difference in attitudes between genders, with women having significantly greater confidence in the stabilizing role of the alliance (4.18) than men (3.20). Respondents from the Federation of BiH are more optimistic on this matter (3.88) than those from Republika Srpska (3.55). Here, too, employees in large companies show the highest confidence (average of 4.39).

The prevailing view is that NATO membership is necessary for defense against external threats. The mean score is 3.68 and follows the trend of other NATO-related questions. Respondents from the Federation of BiH consider this argument more important (3.84) than respondents from Republika Srpska (3.54). Women are also more inclined to give an affirmative answer (3.75) than men (3.60). The highest support for this claim comes from those employed in small enterprises (average of 3.81).

The perception of Russia as a positive factor for BiH's security is extremely low. The mean score of 1.92 indicates general distrust. Men hold a slightly more positive view of Russian influence (2.22) compared to women (1.63). As expected, respondents from Republika Srpska give slightly higher ratings (2.10) compared to those from the Federation of BiH (1.69). Individuals with incomes between 1,000 and 1,500 KM give the highest average, which is 2.93.

Many respondents view the EU and NATO accession processes as inseparable, with a mean score of 3.60. Women significantly more often than men believe that these paths must proceed together (3.89 versus 3.31). The view on the interconnectedness of these integrations is more pronounced in the Federation of BiH (3.78) than in Republika Srpska (3.46). Individuals with higher vocational education (VŠS) are almost completely in agreement with this view (average of 4.00).

The self-assessment of being informed about Euro-Atlantic integration is high. Respondents generally consider themselves well-informed about these processes, with a mean score of 4.24. On average, women consider themselves better informed (4.41) than men (4.06). Individuals with a master's degree express the highest confidence in their knowledge (average of 4.55). Between the entities, individuals from the Federation of BiH consider themselves slightly better informed (4.28) than those from Republika Srpska (4.21).

The surveyed citizens of Bosnia and Herzegovina express strong and dominant support for the country's entry into the European Union (mean score of 4.38), with particularly high expectations for positive effects in the fight against corruption and the strengthening of the rule of law (4.15), while concern about the loss of cultural identity is minimal (1.61). Support for NATO membership is also present but moderate and lower (3.71), with women and employees in large enterprises being the strongest supporters of this option. The perception of Russia as a positive factor for BiH's security is extremely low (1.92). Citizens generally consider themselves well-informed about these processes (4.24), but they rate the potential direct impact of EU membership on their personal economic standard moderately (3.14).

## Conclusion

The historical overview demonstrates that the European integration process of BiH has lasted 30 years, commencing after the Dayton Agreement in 1995. Although BiH was granted candidate status at the end of 2022 and its readiness to open negotiations was confirmed in March 2024, full membership is still not on the agenda of the EU institutions. This protracted duration and constant conditionality, coupled with the external influence of the Office of the High Representative (OHR), contribute to the decline in public opinion support. Such a development leads to the conclusion that the process is moving in a *circulus vitiosus* and that progress remains uncertain.

The citizens of Bosnia and Herzegovina express strong and dominant support for the country's entry into the European Union, with a mean score of 4.38. However, the paper emphasizes a significant difference in support between the entities, which aligns with the findings of earlier research. The greatest expectations regarding membership concern the fight against corruption and the strengthening of the rule of law. Simultaneously, concern about the loss of cultural identity is minimal. There is a moderately low assessment of personal economic advancement due to EU membership. Support for NATO membership is present, but it is lower and more moderate, with a mean score of 3.71.

The public opinion analysis shows a strong polarization of views between the Federation of BiH and Republika Srpska. In the Federation of BiH, support for the EU is significantly higher (over 80%), as is support for NATO. Conversely, in Republika Srpska, support for the EU ranges around 40–50%, and support for NATO is consistently low, with strong opposition. Specifically, the ratings offered in the survey are not binary, i.e., not zero or one (“no” or “yes”). This does not deviate from the hypothesis. The survey conducted for the purpose of this paper used a Likert rating scale (1–5), while data citing 40–50% support refer to binary declarations (for/against) within the scope of other research. This explains the large difference in the presented figures and highlights that citizens of Republika Srpska, although less enthusiastic than those in the Federation of BiH, give a high rating to the very idea of EU integration (4.31).

The perception of Russia as a positive security factor is extremely low at the overall BiH level, but it is slightly higher in Republika Srpska. These data indicate deep internal differences that represent an obstacle on the path to integration.

The research provides a current picture of the citizens' attitudes in both entities toward integration, using a representative sample. The results show a decreasing trend in support, particularly in Republika Srpska, in correlation with the duration of the process. A limitation can be seen in the fact that the survey research focuses primarily on support and perception, and less on the deeper reasons for political and economic uncertainty and its causes. Future research should focus on analyzing the concrete socio-economic effects of the prolonged candidate status on citizens' living standards and should more thoroughly investigate the link between geopolitical factors, external influence, and the change in public opinion support.

## References

- Aćić, M., Grujić, M. (2022). The role of selected financial organizations in the reconstruction of Bosnia and Herzegovina after the Dayton Peace Agreement. *Acta Politica Polonica*, 1 (53), 15–28.
- Aćić, M. (2022). *Uloga međunarodnih organizacija u stvaranju i funkcionisanju Dejtonske BiH*. Nezavisni univerzitet Banja Luka; Grafid d.o.o Banja Luka.
- Aćić, M., Grujić, M. (2023). The role of pre-accession assistance in the process of joining the European Union. *Acta Politica Polonica*, 2 (56), 25–37.
- Agencija za razvoj preduzeća Eda, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci. (2020, December). *Stavovi građana Republike Srpske prema ulasku Bosne i Hercegovine u NATO i EU (3. krug istraživanja)*. Eda. <https://edabl.org/stavovi-gradjana-republike-srpske-prema-ulasku-bih-u-nato-i-eu-3-krug-istrazivanja/>
- Council of the EU. (2008). *Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and Bosnia and Herzegovina, of the other part*. Luxembourg.
- Council of the EU. (2016). *Conclusions on the Application of Bosnia and Herzegovina for Membership of the EU* (para. 1–3). Brussels.
- Council of the European Union. (2003). *EU-Western Balkans Summit, Declaration, Thessaloniki, 2003. Document 10229/03 (Press 163)*. Brussels/Thessaloniki.
- Direkcija za evropske integracije. (2024). Članstvo BiH u EU podržava 71,2 posto građana. Direkcija za evropske integracije. <https://www.dei.gov.ba/bs/clanstvo-bih-u-eu-podrzava-712-posto-gradana>
- Direkcija za evropske integracije. (2025). Članstvo BiH u EU podržava 69,9 % građana BiH. Direkcija za evropske integracije. <https://www.dei.gov.ba/bs/clanstvo-bih-u-eu-podrzava-699-gradana-bih>
- Direkcija za evropske integracije. (n. d.). Infografike. Direkcija za evropske integracije. <https://www.dei.gov.ba/bs/infografike>
- Draganić, A. (2022). *Stavovi građana Republike Srpske prema ulasku BiH u NATO i EU (maj 2022)*. Eda. <https://edabl.org/stavovi-gradjana-republike-srpske-prema-ulasku-bih-u-nato-i-eu-maj-2022-2/>
- Dudley, D., Saez, F. (2022). The European Union's Political Membership Criteria and Their Effects on Divided Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Balkan Studies*, 2 (2), 73–91.
- Europe Direct Čakovec. (2025). *Strategija za zapadni Balkan*. Europe Direct Čakovec. <https://europedirect-cakovec.eu/strategija-za-zapadni-balkan/>
- European Commission. (1997). *CARDS Programme Overview*. Brussels.
- European Commission. (2000). *Regular Report on Bosnia and Herzegovina*. Brussels.
- European Commission. (2001). *Enlargement Strategy Paper*. Brussels.
- European Commission. (2018). *Vjerodostojna perspektiva proširenja i pojačana suradnja EU-a sa zapadnim Balkanom* (IP/18/561). [Press release]. [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/ip\\_18\\_561](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/ip_18_561)
- European Commission. (2019). *Opinion on Bosnia and Herzegovina's Application for Membership of the European Union*. Brussels.
- European Commission. (2022). *2022 Enlargement Package – Bosnia and Herzegovina Report*. Brussels.
- European Commission. (2025). Komisija izvješćuje o napretku zemalja koje nastoje postati članice EU-a. European Commission. [https://commission.europa.eu/news-and-media/news/commission-reports-progress-aspiring-eu-members-2025-11-04\\_hr](https://commission.europa.eu/news-and-media/news/commission-reports-progress-aspiring-eu-members-2025-11-04_hr)
- European Council. (2003). *Thessaloniki Summit Declaration (EU–Western Balkans Summit)*. Thessaloniki.
- European Council. (2022). *Conclusions on Enlargement and Stabilisation and Association Process*. Brussels.
- European Council. (2024). *Conclusions on Bosnia and Herzegovina*. Brussels.
- European Union. (1996). *EU Support to Bosnia and Herzegovina*. Brussels.
- Politika. (2025). Balkan na Zapadu. <https://www.politika.rs/sec/clanak/475604/balkan-na-zapadu>
- Polović, J., Dujić Frlan, J. (2019). Zapadni Balkan: „Divide et impera” ili zašto suprostavljeni interesi generiraju trajnu nestabilnost regije. *Acta Economica et Turistica*, 5 (2), 163–183.

- Ratti, L. (2023). The enduring relationship between NATO and European integration. In: M. Segers and S. Van Hecke (Eds.), *The Cambridge History of the European Union – Volume 1: European Integration Outside In*. Cambridge University Press.
- Savić, D. (2021). *Stavovi građana Republike Srpske prema ulasku Bosne i Hercegovine u NATO i EU (septembar 2021)*. Eda, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci. <https://edabl.org/stavovi-gradjana-republike-srpske-prema-ulasku-bosne-i-hercegovine-u-nato-i-eu-septembar-2021/>
- Schimmelfennig, F. (2003). *The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric*. Cambridge University Press.

## Citation

- Ačić, M., Grujić, M. (2026). A review of challenges in the process of European integration in Bosnia and Herzegovina. *Acta Politica Polonica*, 2 (60), 57–69. DOI: 10.18276/ap.2026.61-04.



# Mavi Vatan jako instrument geopolitycznej ekspansji Turcji: morze jako przestrzeń roszczeń i militarnej projekcji siły

KACPER JAGIELSKI

ORCID: 0009-0007-7775-5910

Uniwersytet Opolski

Wydział Nauk o Polityce i Komunikacji Społecznej

e-mail: haka.57a@gmail.com

**Słowa kluczowe** Turcja, Mavi Vatan, geopolityka, bezpieczeństwo morskie, neorealizm

## Abstrakt

W artykule poddano analizie doktrynę Mavi Vatan („Błękitna Ojczyzna”), która jest centralnym filarem współczesnej strategii geopolitycznej Turcji, realizowanej w warunkach rosnącej asertywności państwa pod przywództwem Recepta Tayyipa Erdoğan. Głównym celem autora tekstu jest kompleksowe zbadanie genezy tej koncepcji, jej podstaw ideowych oraz sposobów wdrażania jej założeń w polityce morskiej, militarnej i dyplomatycznej Ankary. W toku rozważań podjęto próbę odpowiedzi na pytania o czynniki historyczne i prawnomiędzynarodowe kształtujące doktrynę, a także o stopień, w jakim redefiniuje ona relacje Turcji z sojusznikami z NATO oraz państwami sąsiednimi, zwłaszcza Grecją i Cyprzem. Postawiono tezę, że Mavi Vatan stanowi kluczowy, wielowymiarowy instrument geopolitycznej ekspansji, umożliwiający stopniowe przekształcanie akwenów Morza Śródziemnego, Egejskiego i Czarnego w przestrzeń trwałej projekcji siły militarnej, co prowadzi do znaczącej zmiany paradygmatu w regionalnej architekturze bezpieczeństwa. Weryfikację założeń oparto na analizie instytucjonalizacji roszczeń (m.in. memorandum z Libią z 2019 roku), korelacji modernizacji floty (program MİLGEM, TCG Anadolu) z asertywnością działań oraz na eskalacji dyplomacji przymusu. Wykorzystując paradygmat neorealistyczny oraz jakościową analizę źródeł, wskazano na proces transformacji Turcji w stronę asertywnego mocarstwa średniego, dążącego do uzyskania pełnej autonomii strategicznej w XXI wieku.

## Mavi Vatan as an instrument of Turkey's geopolitical expansion: the sea as a space of claims and military power projection

**Keywords** Turkey, Mavi Vatan, geopolitics, maritime security, neorealism

## Abstract

The article analyzes the Mavi Vatan (“Blue Homeland”) doctrine as a central pillar of Turkey's contemporary geopolitical strategy, implemented amidst the state's growing assertiveness under the leadership of Recep Tayyip Erdoğan. The primary objective of the paper is a comprehensive examination of the concept's genesis, its ideological foundations, and the methods of implementing its principles within Ankara's maritime, military, and diplomatic policies. In the course of the discussion, the study attempts to address questions regarding the historical and international legal factors shaping the doctrine, as well as the extent to which it redefines Turkey's relations with its NATO allies and neighboring states, particularly Greece and Cyprus.

The thesis posits that Mavi Vatan serves as a key, multidimensional instrument of geopolitical expansion, enabling the gradual transformation of the Mediterranean, Aegean, and Black Sea basins into a space for the sustained projection of military

power, leading to a significant paradigm shift in the regional security architecture. The verification of these assumptions is based on an analysis of the institutionalization of claims (including the 2019 memorandum with Libya), the correlation between naval modernization (the MİLGEM program, TCG Anadolu) and assertive actions, and the escalation of coercive diplomacy. Utilizing the neorealist paradigm and qualitative source analysis, the study highlights Turkey's transformation into an assertive middle power striving for full strategic autonomy in the 21st century.

## Wprowadzenie

Turcja – położona strategicznie na styku Europy i Azji oraz dysponująca dostępem do kluczowych akwenów: Morza Czarnego, Egejskiego i Śródziemnego – zajmuje centralne miejsce w regionalnej architekturze bezpieczeństwa. Polityka Ankary, realizowana pod przywództwem prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan, odznacza się rosnącą asertywnością oraz dążeniem do redefinicji dotychczasowego układu sił, szczególnie w wymiarze morskim. Wyrazem tej strategii jest doktryna Mavi Vatan („Błękitna Ojczyzna”), stanowiąca jeden z filarów współczesnej geopolityki Turcji. Pozwala ona zrozumieć, w jaki sposób państwo to instrumentalizuje obszary morskie do artykulacji roszczeń terytorialnych oraz projekcji siły militarnej. Głównym celem pracy jest wielowymiarowe zbadanie genezy doktryny, jej podstaw ideowych i prawnych oraz sposobów implementacji w polityce zagranicznej, obronnej i dyplomatycznej Ankary. W tym kontekście podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Jakie czynniki historyczne i prawnomiędzynarodowe przyczyniły się do powstania koncepcji Mavi Vatan? W jaki sposób jest ona operacjonalizowana poprzez rozwój przemysłu zbrojeniowego i dyplomację morską? W jakim stopniu jej realizacja wpływa na relacje Turcji z sojusznikami w NATO i państwami sąsiednimi – zwłaszcza Grecją i Cyprzem – wskazując potencjalnie na trwałą zmianę paradygmatu w tureckiej strategii bezpieczeństwa? Autor artykułu stawia tezę, że doktryna Mavi Vatan stanowi kluczowy instrument geopolitycznej ekspansji Turcji, umożliwiający stopniowe przekształcanie okolicznych akwenów w przestrzeń trwałej projekcji siły. Prowadzi to do znacznego przeobrażenia regionalnego ładu oraz generuje napięcia zarówno w relacjach z państwami sąsiednimi, jak i w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego. Weryfikacja postawionej tezy opiera się na trzech głównych przesłankach, służących tutaj jako dowody empiryczne. Pierwszą z nich jest instytucjonalizacja roszczeń, którą udowadnia badanie oficjalnych map oraz porozumień międzypaństwowych, czego flagowym przykładem jest memorandum (MoU) z Libią z 2019 roku. Druga to korelacja rozwoju technologii z rosnącą podmiotowością państwa, co widać wyraźnie na przykładzie programu modernizacji floty MİLGEM oraz wprowadzenia do służby jednostki TCG Anadolu. Całość uzupełnia trzecia przesłanka o eksploracji eskalujących działań dyplomacji przymusu, udokumentowana w rejestrze incydentów morskich, oraz manewrach wojskowych, takich jak ćwiczenia Mavi Vatan-2025. Materiał źródłowy wykorzystany w niniejszym opracowaniu obejmuje dokumenty strategiczne oraz teksty umów międzynarodowych. Kluczowe znaczenie mają również publikacje programowe samych twórców doktryny – admirałów Cema Gürdeniza oraz Cihata Yayciego. W warstwie metodologicznej artykuł osadzony jest w paradygmacie neorealistycznym. Nurt

ten, którego klasycznym przedstawicielem jest Kenneth Waltz, wskazuje na znaczenie struktury systemu międzynarodowego w kształtowaniu zachowań państw (Waltz, 1979). Uzupełniają go koncepcje neorealizmu defensywnego (Stephen Walt, Barry Posen), akcentującego dążenie do bezpieczeństwa, oraz ofensywnego (John J. Mearsheimer, Robert Gilpin), koncentrującego się na maksymalizacji siły i dominacji regionalnej. Pozwala to zrozumieć, jak państwa wykorzystują środki militarne i polityczne do osiągnięcia przewagi w odpowiedzi na zmieniające się uwarunkowania globalne (Kaczmarek, 2015; Wasilewski, 2023). Zastosowanie triangulacji metodologicznej – łączenia analizy systemowej z metodą *case study* – zwiększa rzetelność wnioskowania i pozwala na wielowymiarową ocenę znaczenia Mavi Vatan. Należy przy tym zaznaczyć, że implementacja doktryny wpisuje się w szerszy proces transformacji tureckiej polityki zagranicznej: od regionalnego mediatora ku asertywnemu mocarstwu średniemu, dążącemu do uzyskania pełnej autonomii strategicznej. W tym ujęciu rozwój własnego przemysłu obronnego i uniezależnienie się od zewnętrznych dostawców technologii staje się fundamentalnym warunkiem sprawstwa politycznego w regionie. Tym samym Mavi Vatan przestaje być jedynie koncepcją teoretyczną admirałów, a staje się realnym fundamentem tureckiej racji stanu w XXI wieku, wymuszającym na sojusznikach z NATO rewizję dotychczasowych strategii wobec wschodniej flanki Sojuszu.

## Doktryna Mavi Vatan

Przez większą część XX wieku turecka myśl strategiczna koncentrowała się na obronie lądowej (skupionej wokół zagrożeń ze strony ZSRR, Syrii i Grecji), co skutkowało marginalizacją domeny morskiej (Wasilewski, 2023). Rewizja tego defensywnego paradygmatu nastąpiła w odpowiedzi na odkrycia złóż surowców oraz dynamiczny rozwój technologii morskich (Chudziak, 2020). Odwołując się do tożsamości neoosmańskiej oraz teorii *Sea Power* Alfreda Mahana (Eberhardt, 2013), Ankara wypracowała autonomiczną strategię, stanowiącą fundament dążeń Turcji do uzyskania statusu mocarstwa regionalnego (Wasilewski, 2023; Wódka, 2022). Mavi Vatan („Błękitna Ojczyzna”) to geopolityczny projekt, którego celem jest wzmocnienie marynarki wojennej oraz rozszerzenie morskich stref jurysdykcyjnych – w tym wyłącznych stref ekonomicznych (EEZ) i szelfu kontynentalnego – na obszarach Morza Czarnego, Egejskiego i Śródziemnego. Termin ten symbolizuje przestrzeń o fundamentalnym znaczeniu strategicznym i ekonomicznym dla racji stanu. Pomysłodawcą koncepcji jest kontradmirał Cem Gürdeniz, który sformułował jej główne założenia w 2006 roku, postulując zwiększenie aktywności na morzach w celu ochrony bezpieczeństwa narodowego oraz sektora energetycznego. Początkowo koncepcja ta nie zyskała aprobaty rządzącej Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP), która opierała politykę zagraniczną na teorii „strategicznej głębi” Ahmeta Davutoğlu (Niemiec, 2021b). Jednak po nieudanym puczu wojskowym w 2016 roku i ochłodzeniu relacji z Zachodem, Mavi Vatan stała się priorytetem. Kluczową rolę w jej implementacji odegrał kontradmirał Cihat Yaycı (2017), który przekształcił pierwotną ideę w szczegółową wizję polityczną, ostatecznie zaaprobowaną przez prezydenta. Yaycı wzbogacił doktrynę o argumentację z zakresu prawa morza, kwestionując prawo wysp greckich do posiadania pełnych stref ekonomicznych w bliskim sąsiedztwie tureckiego wybrzeża i kładąc

nacisk na zasadę naturalnego przedłużenia szelfu kontynentalnego Anatolii. Obecnie doktryna Mavi Vatan legitymizuje dążenia do suwerenności na obszarze około 460 000 km<sup>2</sup>, wyznaczając ramy dla swobody operacyjnej państwa. Główne cele wyznaczone przez Cihata Yayciego obejmują:

- ochronę granic morskich i zabezpieczenie stref jurysdykcyjnych Turcji,
- zapewnienie dostępu do złóż gazu ziemnego we wschodniej części Morza Śródziemnego, co ma na celu uniezależnienie państwa od importu surowców,
- ograniczenie wpływów Grecji w bezpośrednim sąsiedztwie wybrzeża tureckiego (m.in. przez podważanie jurysdykcji wysp Samotraka, Rodos czy Samos), co argumentowane jest autorską interpretacją Traktatu w Lozannie z 1923 roku (Valliantos, 2024).

## Polityczna Instrumentalizacja Doktryny Mavi Vatan

Po 2015 roku doktryna Mavi Vatan stała się fundamentem tureckiego dyskursu państwowego, służąc legitymizacji asertywnej polityki zagranicznej oraz ekspansji morskiej (Chudziak, 2020a; Yaycı, 2012). Prezydent Erdoğan wraz z dowództwem Sił Zbrojnych wykorzystują ją do uzasadniania kompleksowej modernizacji marynarki wojennej oraz przemysłu obronnego. Koncepcja ta stanowi również bazę dla prowadzenia działań badawczych – w tym misji statków sejsmicznych na spornych akwenach mórz Śródziemnego i Egejskiego – oraz wspiera aktywną dyplomację, dążącą do redefinicji granic morskich (Chudziak, 2020b; Gürdeniz, 2011). Ponadto doktryna pełni ważną funkcję symboliczną, wzmacniając dumę narodową w ramach narracji neoosmańskiej (Szałańska, 2024), przy jednoczesnej realizacji strategicznych celów gospodarczo-energetycznych. Celowe rozmieszczenie jednostek oraz ekspedycje poszukiwawcze umożliwiają Ankarze kontrolę nad szlakami transportowymi i efektywną eksploatację złóż węglowodorów we wschodniej części Morza Śródziemnego (Energetyka24, 2021). To wielowymiarowe sprzężenie aspektów politycznych, militarnych i ekonomicznych sprawia, że Mavi Vatan stanowi obecnie kluczowe narzędzie tureckiej polityki regionalnej (Chudziak, 2020a; Jagielski, 2024).

## Podstawy prawne i geopolityczne Mavi Vatan

Doktryna Mavi Vatan opiera się na specyficznej interpretacji prawa międzynarodowego oraz subiektywnej ocenie układu sił w regionie. Jej ranga w polityce zagranicznej Turcji wynika z synergii argumentów prawnych, historycznych i strategicznych, które legitymizują asertywne działania państwa. W związku z tym, że Turcja nie ratyfikowała Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza (UNCLOS), swoje stanowisko w kwestii delimitacji morskich stref jurysdykcyjnych opiera na własnej wykładni prawa zwyczajowego (Chudziak, 2020). Podejście to zapewnia Ankarze elastyczność niezbędną do kwestionowania roszczeń terytorialnych Grecji i Cypru. Kluczowe filary tureckiej interpretacji obejmują:

1. Prymat szelfu kontynentalnego: Turcja uznaje dno morskie za naturalne przedłużenie anatolijskiej płyty tektonicznej. W procesie wyznaczania granic Ankara stosuje zasadę proporcjonalności linii brzegowej, co stoi w bezpośredniej sprzeczności z preferowaną przez Grecję zasadą linii środkowej (*equidistance*).

2. Redefinicję statusu wysp: Ankara odmawia przyznawania pełnej Wyłącznej Strefy Ekonomicznej (EEZ) oraz szelfu kontynentalnego wyspom położonym w bliskim sąsiedztwie jej wybrzeża kontynentalnego (np. Kastellorizo). Z perspektywy krytycznej jest to próba degradacji statusu wysp z podmiotów generujących jurysdykcję morską do roli incydentalnych formacji lądowych. Choć jest to strategicznie korzystne dla Turcji, nie znajduje potwierdzenia w dominującym orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.
3. Spór o suwerenność Cypru: Turcja stoi na stanowisku, że Republika Cypryjska nie ma wyłącznej prerogatywy do samodzielnej delimitacji granic morskich bez uwzględnienia interesów Tureckiej Republiki Cypru Północnego (TRNC). Zgodnie z zasadą, że nigdy nie zostawia się swoich braci, Ankara wykorzystuje status państwa nieuznanego do blokowania procesów wydobywczych, argumentując, że chroni prawa społeczności tureckich Cypryjczyków.

W praktyce tureckie jednostki badawcze i okręty wojenne operują na obszarach spornych, co rząd w Ankarze prezentuje jako działania w pełni usankcjonowane (Chudziak, 2020). Podejście to jest jednak postrzegane przez społeczność międzynarodową – a zwłaszcza przez Ateny i Nikozję – jako realne zagrożenie dla stabilności oraz naruszenie międzynarodowego ładu morskiego.

## Geopolityczne wymiary strategii

W Mavi Vatan morze jest definiowane jako przestrzeń suwerenności oraz pole rywalizacji o zasoby (Chudziak, 2020a; Yaycı, 2012). Założenia te można sprowadzić do czterech fundamentalnych filarów:

1. Integralność terytorialna: Akweny morskie traktowane są jako nierozdzielna część państwa, co wpisuje się w neoosmańską narrację o odrodzeniu potęgi regionalnej (Wasilewski, 2023).
2. Bezpieczeństwo energetyczne: Eksploatacja złóż gazu i ropy ma stanowić fundament suwerenności surowcowej oraz ograniczyć kosztowny import (Energetyka24, 2021).
3. Projekcja siły: Aktywna obecność marynarki wojennej służy legitymizacji roszczeń i przeciwdziałaniu ingerencjom zewnętrznym (Jagielski, 2025).
4. Funkcja tożsamościowa: Doktryna konsoliduje społeczeństwo wokół idei silnego państwa i dumy narodowej.

Współdziałanie prawa, wojskowości i geopolityki czyni z Mavi Vatan kompleksowy system (Chudziak, 2020a). Jednocześnie eskalacja roszczeń względem Grecji prowadzi do osłabienia spójności południowej flanki NATO. Turcja wykorzystuje doktrynę jako narzędzie balansowania wewnętrznego – budując własny potencjał militarny, dąży do uniezależnienia się od struktur sojuszniczych. Zmusza to pozostałych członków paktu (m.in. Francję) do zawierania dwustronnych sojuszków obronnych poza głównym nurtem Sojuszu, co bezpośrednio uderza w wiarygodność kolektywnej obrony. Równocześnie Unia Europejska staje przed dylematem: nałożenie dotkliwych sankcji grozi zerwaniem porozumienia migracyjnego, podczas gdy brak stanowczej reakcji podważa

wizerunek UE jako sprawczego aktora geopolitycznego. Sytuacja ta uwypukla podatność Brukseli na zewnętrzne naciski oraz brak spójnej wizji wobec asertywnych mocarstw regionalnych.

## Morze jako przestrzeń ekspansji: studia przypadków

Doktryna Mavi Vatan znajduje praktyczne zastosowanie w działaniach Turcji na trzech kluczowych akwenach: Morzu Egejskim, wschodnim Morzu Śródziemnym oraz Morzu Czarnym. Każdy z nich pełni odmienną funkcję w strategii Ankary, tworząc spójny system projekcji siły.

## Morze Egejskie – spór o suwerenność

Morze Egejskie to obecnie jeden z najbardziej zmilitaryzowanych obszarów wodnych świata, stanowiący centralny punkt sporów grecko-tureckich. W ramach realizacji założeń Mavi Vatan Turcja odeszła od dyplomatycznych protestów na rzecz aktywnego podważania *status quo*, wykorzystując następujące mechanizmy:

1. Kwestionowanie UNCLOS (Zasada Słuszności): Turcja konsekwentnie odrzuca prawo wysp (m.in. Kastellorizo, Rodos, Lesbos) do generowania pełnych wyłącznych stref ekonomicznych (EEZ). W paradygmacie neorealistycznym Ankara stosuje strategię przerywania greckiej ciągłości morskiej, forsując tezę, że wyspy te stanowią jedynie drugorzędne formacje leżące na tureckim szelfie kontynentalnym (Ulger, 2020).
2. Strategia *Brinkmanship* (balansowanie na krawędzi): Regularne naruszenia przestrzeni powietrznej oraz manewry marynarki wojennej (np. ćwiczenia „Denizkurdu”) nie są incydentami przypadkowymi. To celowa polityka projekcji siły, mająca na celu habituację (oswojenie) społeczności międzynarodowej z turecką obecnością w miejscach spornych oraz zniechęcenie Grecji do rozszerzenia wód terytorialnych do 12 mil morskich (Adamczyk, 2021; Gertik, 2022).

Nowość poznawcza w analizie tego przypadku polega na wskazaniu, że Turcja *de facto* redefiniuje pojęcie suwerenności. Podczas gdy argumentacja Aten opiera się na stabilności traktatowej (Lozanna 1923, Paryż 1947) i uniwersalizmie UNCLOS, wizja Ankary bazuje na dynamice sił i „nowej rzeczywistości geopolitycznej”. Turcja twierdzi, że traktaty z XX wieku nie przystają do obecnego układu sił, co stanowi radykalną reinterpretację historyczno-prawną. Systematyczne testowanie cierpliwości Grecji prowadzi do postępującej degradacji spójności NATO. Zamiast koncentrować się na zagrożeniach zewnętrznych, dwaj kluczowi członkowie paktu angażują zasoby we wzajemne odstraszenie. Generuje to „wyścig zbrojeń wewnątrz sojuszu” – podczas gdy Grecja modernizuje flotę, wykorzystując jednostki francuskie, Turcja rozwija własne niszczyciele w ramach programu TF-2000. W paradygmacie neorealistycznym sytuacja ta stanowi klasyczną egzemplifikację dylematu bezpieczeństwa.

## Wschodnie Morze Śródziemne: energetyczny silnik doktryny

Wschodnia część Morza Śródziemnego przekształciła się w obszar intensywnej rywalizacji geopolitycznej po odkryciu bogatych złóż węglowodorów w basenach Lewantyńskim i Nilu (m.in. pola Zohr, Leviathan czy Aphrodite). Turcja, dążąc do przełamania energetycznej zależności od dostaw zewnętrznych, prowadzi asertywną aktywność poszukiwawczą przy użyciu własnej floty statków badawczych i wiertniczych (m.in.: Oruç Reis, Yavuz, Fatih oraz Abdulhamid Han). Jednostki te, eskortowane zazwyczaj przez okręty marynarki wojennej, poruszają się na obszarach spornych, do których prawo roszczą sobie Cypr i Grecja, co generuje stałe napięcia w relacjach z państwami Unii Europejskiej oraz Izraelem (Chudziak, 2020; Energetyka24, 2021). Ankara uzasadnia te działania koniecznością ochrony praw Turków cypryjskich oraz prawem do wyłącznej strefy ekonomicznej (EEZ), wyznaczonej zgodnie z zasadą naturalnego przedłużenia szelfu kontynentalnego Anatolii (Spancerska, 2021). Zakup i modernizacja własnej floty głębokomorskich statków wiertniczych pozwoliły Turcji na prowadzenie operacji całkowicie niezależnie od zachodnich koncernów naftowych. W tym ujęciu aktywność poszukiwawcza pełni funkcję wielowymiarową: służy nie tylko interesom gospodarczym, ale stanowi fundamentalny element legitymizacji doktryny Mavi Vatan. Operacje wiertnicze mają charakter manifestacyjny – stanowią sygnał gotowości do militarnej ochrony roszczeń oraz demonstrację statusu Turcji jako mocarstwa, które nie dopuszcza do marginalizacji swoich wpływów i ograniczenia ich do roli peryferyjnej w obrębie wąskich wód przybrzeżnych (Adamczyk, 2021; Chudziak, 2020). W efekcie wschodnie Morze Śródziemne stało się poligonem dla tureckiej polityki kreowania nowej rzeczywistości regionalnej, gdzie gaz ziemny traktuje się nie tylko jako surowiec, ale przede wszystkim jako narzędzie redefinicji mapy wpływów w regionie.

## Morze Czarne – zasoby i bezpieczeństwo

Morze Czarne zajmuje ważne miejsce w tureckiej strategii bezpieczeństwa i jest akwenem, na którym doktryna Mavi Vatan przybiera postać defensywnej hegemonii. W przeciwieństwie do Morza Egejskiego, tutaj granice morskie Turcji są w większości uregulowane, co pozwala Ankarze skoncentrować się na kontroli szlaków transportowych oraz eksploatacji potwierdzonych zasobów (Całus i in., 2025). Znaczenie tego obszaru gwałtownie wzrosło po odkryciu ogromnego pola gazowego Sakarya w 2020 roku. Eksploatacja tych złóż jest dla Ankary projektem prestiżowym, stanowiącym praktyczną implementację postulatów Błękitnej Ojczyzny dotyczących niezależności energetycznej. Turcja systematycznie wzmacnia tu swoją obecność militarną, modernizując infrastrukturę portową i intensyfikując obecność nowoczesnych jednostek na akwenu, co wpisuje się w strategię balansowania wobec wpływów Rosji (Wódka, 2021). Do najważniejszych instrumentów tureckiej dominacji należą:

1. Konwencja z Montreux: Ankara rygorystycznie wypełnia rolę „strażnika cieśnin” (Bosfor i Dardanele). Po 2022 roku pozwoliło to na skuteczne ograniczenie obecności okrętów wojennych państw spoza regionu, co *de facto* wzmocniło pozycję Turcji jako głównego rozgrywającego w basenie Morza Czarnego.

2. Dyplomacja regionalna: Współpraca z Rumunią i Bułgarią (np. w ramach inicjatyw rozminowywania) oraz wielowymiarowe wsparcie dla Ukrainy umacniają status Turcji jako gwaranta stabilności na styku Europy Wschodniej i Bałkanów (Całus i in., 2025; IES, 2023).

W efekcie Morze Czarne stanowi dla Turcji obszar, gdzie doktryna Mavi Vatan realizowana jest w sposób najbardziej kompleksowy – skutecznie łącząc narodowy potencjał militarny z pragmatyczną dyplomacją i sukcesami.

## MoU Turcja–Libia (2019)

Memorandum o porozumieniu (MoU) w sprawie delimitacji obszarów morskich, podpisane w listopadzie 2019 roku między Turcją a libijskim Rządem Zgody Narodowej (GNA), ustanawia szeroki korytarz morski łączący wybrzeża obu państw. Wytoczona strefa przecina dotychczasowe roszczenia Grecji i Cypru do wyłącznych stref ekonomicznych (EEZ), co wywołało głęboki kryzys dyplomatyczny (Euronews, 2019; PISM, 2020). Choć dokument ten jest wysoce kontrowersyjny w świetle prawa międzynarodowego, Ankara skutecznie wykorzystuje go jako narzędzie legitymizacji swoich dążeń oraz wzmocnienia pozycji negocjacyjnej wobec państw regionu i Unii Europejskiej (IENE, 2020). Kluczowe skutki podpisania memorandum obejmują:

1. Blokadę projektu EastMed: Dzięki wyznaczeniu granicy morskiej prostopadłej do planowanej trasy gazociągu, Turcja zyskała instrument do paraliżowania tej strategicznej inwestycji, uzależniając jej realizację od zgody Ankary (IENE, 2020).
2. Mobilność i głębię strategiczną: MoU znacząco zwiększa swobodę operacyjną tureckiej marynarki wojennej, tworząc bezpieczny korytarz dla działań w Afryce Północnej oraz ułatwiając logistyczne wsparcie dla sił tureckich w Libii.
3. Fundament Mavi Vatan: Porozumienie stanowi najbardziej spektakularną realizację doktryny Błękitnej Ojczyzny. Łączy dyplomację, autorską interpretację prawa oraz militaryzację polityki zagranicznej w celu trwałej redefinicji mapy wpływów (PISM, 2020; Peace & Security, 2020).

W efekcie memorandum z 2019 roku przekształciło Turcję z gracza izolowanego w głównego hegemon regionalnego, kontrolującego przestrzeń strategiczną wschodniego basenu Morza Śródziemnego. Zmieniło to trwale układ sił, wymuszając na Unii Europejskiej oraz państwach basenu lewantyńskiego do napisania na nowo swoich planów energetycznych i obronnych.

## Militarna realizacja Doktryny Mavi Vatan

Realizacja Mavi Vatan polega na militaryzacji polityki zagranicznej i wykorzystaniu marynarki jako narzędzia presji dyplomatycznej. Kluczowym elementem tej strategii są wielkoskalowe manewry, jak ćwiczenia Mavi Vatan-2025, które integrują lotnictwo i systemy bezzałogowe do symulacji konfliktów na trzech morzach jednocześnie (MSB, 2025). Działania te podnoszą zdolności Turcji do ochrony własnych stref oraz wymuszania ustępstw w negocjacjach (Özdemir, 2025). Fundamentem tej sprawności jest dynamiczny rozwój rodzimego sektora obronnego:

1. Autonomia technologiczna (Program MİLGEM): Budowa korwet typu Ada oraz okrętów podwodnych klasy Reis (typ 214 TN) z napędem AIP stanowi fundament tureckiej niezależności. Ważnym krokiem ma być w pełni autorski projekt MILDEN, który zapewni Ankarze całkowitą suwerenność technologiczną w domenie podwodnej (SSB, 2023).
2. Systemy bezzałogowe i uderzeniowe: Wprowadzenie rodzimych torped AKYA, pocisków Atmaca oraz dronów morskich ULAQ zmienia układ sił w regionie. Flagową jednostką stał się TCG Anadolu – pierwszy na świecie lotniskowiec przeznaczony dla dronów uderzeniowych (Turkish Navy, 2023).

Inwestycje te umożliwiają Turcji prowadzenie samodzielnych misji ekspedycyjnych. Wyzwaniem pozostają jednak wysokie koszty zbrojeń oraz utrzymująca się zależność od wybranych technologii zagranicznych (Naval Institute Proceedings, 2024).

## Morze jako narzędzie nacisku dyplomatycznego

Turcja wykorzystuje domenę morską oraz potencjał swojej marynarki wojennej jako kluczowe narzędzia polityki zagranicznej. W literaturze przedmiotu działania te określa się mianem dyplomacji przymusu (*coercive diplomacy*) lub dyplomacji kanonierek (*gunboat diplomacy*) (CIMSEC, 2025). Do głównych mechanizmów wywierania presji należą:

1. Eskorta jednostek badawczych: Okręty wojenne towarzyszą statkom poszukiwawczym i wiertniczym na spornych akwenach (flagowym przykładem była misja Oruç Reis w 2020 r.). Taka demonstracja siły sygnalizuje determinację Ankary w egzekwowaniu roszczeń morskich, wymuszając bezpośrednią reakcję Grecji oraz Cypru (PISM, 2020).
2. Regularne manewry o wysokiej skali: Rozległe ćwiczenia floty (np. manewry Mavi Vatan, angażujące w 2019 r. ponad 100 jednostek) pełnią funkcję odstraszającą i propagandową. Dowodzą one wysokiej gotowości operacyjnej oraz zdolności do prowadzenia działań w wielu obszarach strategicznych jednocześnie (Turkish Minute, 2022).

Obecność tureckiej floty na newralgicznych obszarach pozwala Ankarze zyskać przewagę w rozmowach dotyczących delimitacji stref ekonomicznych oraz dostępu do zasobów energetycznych, często bez konieczności podejmowania otwartych działań militarnych (PISM, 2020). Należy jednak zaznaczyć, że dyplomacja przymusu oparta na założeniach Mavi Vatan niesie ze sobą znaczące ryzyko strukturalne. Stała obecność licznej siły wojskowej na niewielkim akwencie (takim jak Morze Egejskie) zwiększa prawdopodobieństwo przypadkowego starcia, które może wymknąć się spod kontroli decydentów w Ankarze i Atenach. To sprawia, że w tureckiej strategii morze jest instrumentem skutecznym, ale obciążonym ekstremalnym ryzykiem politycznym (CIMSEC, 2025).

## Rywalizacja z Grecją i Cyprem

Rywalizacja z Atenami i Nikozją stanowi sedno doktryny Mavi Vatan, gdzie teoretyczne założenia o morskiej potędze zderzają się z twardą rzeczywistością:

Fundament sporu prawnego: Ankara, nie będąc stroną UNCLOS, kwestionuje prawo greckich wysp (m.in. Kastellorizo) do posiadania pełnych stref ekonomicznych. Forsuje własną wykładnię prawa zwyczajowego, opartą na „zasadzie słuszności”, według której wyspy leżące na tureckim szelfie nie powinny generować EEZ (Adamczyk, 2018; Security Forum, 2023).

1. Mechanizm dylematu bezpieczeństwa: Roszczenia Ankary napędzają zbrojenia Grecji (zakup myśliwców Rafale i fregat Belharra) oraz zacieśnianie jej sojuszy z USA i Francją. W optyce Ankary rozbudowa bazy w Aleksandropolis jest interpretowana jako próba militarnego okrążenia Turcji (Michalski, 2023).
2. Wymiar surowcowy: Turcja wykorzystuje marynarke do fizycznego blokowania statków badawczych wynajętych przez Cypr. Wysyłanie własnych jednostek wiertniczych (np. Abdülhamid Han) pod osłoną fregat ma uniemożliwić budowę regionalnej infrastruktury (gazociąg EastMed) bez zgody Ankary (PAP, 2024).
3. Taktyka „szarej strefy”: Regularne naruszanie przestrzeni powietrznej oraz agresywne manewry morskie służą utrzymaniu permanentnego napięcia. Turcja dąży do „zmęczenia” przeciwnika i wymuszenia na społeczności międzynarodowej roli mediatora, co ma w perspektywie doprowadzić do renegocjacji *status quo*.

## Konflikt interesów w NATO i UE

Implementacja Mavi Vatan generuje napięcia podważające spójność południowej flanki NATO. W optyce neorealistycznej to klasyczny dylemat bezpieczeństwa: Turcja i Grecja, mimo formalnego sojuszu, postrzegają swój potencjał morski jako zagrożenie egzystencjalne. Rywalizacja o akweny zmusza Kwaterę Główną NATO do odgrywania roli stałego mediatora, co paraliżuje wspólne planowanie obronne w basenie Morza Śródziemnego (PISM, 2020; OSW, 2023). Równolegle Unia Europejska mierzy się z konfliktem między solidarnością członkowską a pragmatyzmem. Choć Bruksela potępia tureckie operacje jako naruszenie prawa międzynarodowego, doktryna Mavi Vatan okazuje się skutecznym narzędziem nacisku. Kreując stan permanentnego kryzysu, Ankara wymusza na UE kompromisy – Bruksela często wybiera współpracę w kwestiach migracyjnych i antyterrorystycznych kosztem twardej obrony norm UNCLOS (Michalski, 2023). Ostatecznie Mavi Vatan służy redefinicji relacji Turcji z Zachodem. Ankara świadomie wykorzystuje pęknięcia w strukturach euroatlantyckich, by pozycjonować się jako autonomiczny biegun siły. Tradycyjną solidarność sojuszniczą zastępuje twarda licytacja interesów narodowych, wsparta bezpośrednią projekcją siły militarnej.

## Energetyczny wymiar strategii

Doktryna Mavi Vatan stanowi fundament dążeń Turcji do niezależności energetycznej i redukcji uzależnienia od surowców z Rosji czy Iranu. Kontrola nad akwenami Morza Czarnego i Śródziemnego stała się warunkiem autonomii strategicznej państwa. Sukces na polu Sakarya (Morze Czarne) potwierdził słuszność tego zwrotu, umożliwiając realną dywersyfikację miksu zasobowego (PISM, 2020; OSW, 2023). Wschodnie Morze Śródziemne pozostaje jednak obszarem

konfrontacji. Wobec inicjatyw wykluczających Ankarę (jak *EastMed Gas Forum*), Mavi Vatan służy jako narzędzie wymuszania zmiany układu sił. W związku z obecnością floty wiertniczej pod osłoną marynarki, Turcja skutecznie blokuje konkurencyjne projekty (np. gazociąg *EastMed*), demonstrując, że żadna inwestycja w regionie nie powstanie bez jej akceptacji. Z perspektywy neorealizmu asertywność ta pozwala Turcji pełnić funkcję głównego korytarza energetycznego dla Europy, co zwiększa jej wagę w relacjach z UE. Spory o szelf przekształciły się w rywalizację o strategiczną dominację nad bezpieczeństwem energetycznym całego basenu Morza Śródziemnego (Michalski, 2023).

## Podsumowanie

Doktryna Mavi Vatan stanowi wieloaspektowy instrument geopolityczny, który w pełni potwierdza tezę artykułu: przekształca ona akweny morskie w przestrzeń asertywnych roszczeń i militarnej projekcji siły. Integrując cele strategiczne, prawne oraz energetyczne, „Błękitna Ojczyzna” służy ugruntowaniu pozycji Turcji jako autonomicznego bieguna siły w basenach mórz Śródziemnego, Egejskiego i Czarnego (Aksan, 2021; Aras, 2020). Przeprowadzona analiza pozwala na sformułowanie wniosków końcowych. Ankarę odeszła od klasycznej „suwerenności traktatowej” na rzecz „suwerenności dynamicznej”. Odrzucając stabilność wynikającą z XX-wiecznych porozumień oraz uniwersalizm konwencji UNCLOS, Turcja oparła swoje roszczenia na aktualnym potencjale militarnym, traktując morze jako integralne przedłużenie terytorium państwowego. Skuteczność doktryny jest bezpośrednio skorelowana z autonomicznym rozwojem rodzimego przemysłu obronnego. Wdrożenie autorskich systemów (programy TF-2000, MİLDEN, TCG Anadolu) umożliwiło prowadzenie niezależnej „dyplomacji kanonierek”, co drastycznie podniosło koszt ewentualnej konfrontacji dla rywali regionalnych (Hale, 2013; Kourtellis, 2021). Realizacja Mavi Vatan stanowi trwały dylemat bezpieczeństwa wewnątrz NATO. Asertywność Turcji wymusza na państwach takich jak Grecja i Francja tworzenie doraźnych koalicji, co kruszy fundamenty kolektywnej obrony i uwypukla strategiczną bezsilność Unii Europejskiej wobec mocarstw stosujących grę o sumie zerowej (Öniş, Kutlay, 2020). Doktryna pełni istotną funkcję wewnętrzną – wzmacnia poczucie jedności narodowej i integruje społeczeństwo wokół narracji o odrodzeniu mocarstwa, co legitymizuje ekspansywny kurs polityczny niezależnie od podziałów partyjnych (Borkowski, 2021). W ostatecznym rozrachunku sukces Mavi Vatan będzie zależał od zdolności państwa do udźwignięcia wysokich kosztów zbrojeń oraz przełamania technologicznej zależności od podmiotów zagranicznych (Naval Institute Proceedings, 2024). Niezależnie od tych barier, doktryna stała się trwałym elementem tureckiej strategii bezpieczeństwa. Jej konsekwencje będą odczuwalne w nadchodzących dekadach, wymuszając na społeczności międzynarodowej uznanie rzeczywistości, w której Turcja nie jest już jedynie członkiem sojuszy, lecz autonomicznym hegemonem regionalnym (Rudzińska, 2021; Wódka, 2022).

## Bibliografia

- Adamczyk, A. (2017). Quo Vadis Turcja – koniec europejskiego kierunku w polityce zagranicznej Turcji? *Rocznik Integracji Europejskiej*, 11, 145–167.
- Ananicz, S. (2015). *Samotność w cnotie. Ideologia nowoturecka w polityce zagranicznej Turcji*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich.
- Bógdał-Brzezińska, A. (2009). *Mocarstwowość w teorii stosunków międzynarodowych*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Brzeziński, Z. (2024). *Wielka szachownica. Geostrategia amerykańskiego przywództwa*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Całus, K., Michalski, A., Nowinowski, J., Tarociński, J. (2025). *Rumunia, Bułgaria i Turcja w regionie Morza Czarnego: więcej współpracy?* (Komentarze OSW nr 676). Ośrodek Studiów Wschodnich. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2025-06-26/rumunia-bulgaria-i-turcja-w-regionie-morza-czarnego-wiecej> (26.06.2025).
- Chudziak, M. (2020). *Gra o Morze Śródziemne: Turecka ofensywa dyplomatyczna*. Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW). <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-09-15/gra-o-morze-sroziemne> (15.09.2025).
- Chudziak, M. (2020a). *Turcja: konfrontacyjna polityka na Morzu Śródziemnym*. Ośrodek Studiów Wschodnich. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-08-12/turcja-konfrontacyjna-polityka-na-morzu-sroziemnym> (12.08.2025).
- Chudziak, M. (2020b). *Eskalacja sporu turecko-greckiego z unijnymi sankcjami na horyzoncie*. Ośrodek Studiów Wschodnich. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-09-10/eskalacja-sporu-turecko-greckiego-z-unijnymi-sankcjami-na-horyzoncie> (10.09.2025).
- Czaputowicz, J., Haliżak, E. (red.) (2014). *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych założenia i zastosowania badawcze*. Warszawa: Scholar.
- Dahl, M. (2019). Polityka zagraniczna Turcji – uwarunkowania wewnętrzne subiektywne. *Studia Orientalne*, 2 (15), 55–78.
- Dahl, M. (2020). Wybrane czynniki kształtujące turecką politykę zagraniczną. *Nowa Polityka Wschodnia*, 1 (24), 211–230.
- Defence24 (2025). *Turcja potwierdza zaangażowanie w Górskim Karabachu*. <https://defence24.pl/geopolityka/turcja-potwierdza-zaangazowanie-w-gorskim-karabachu> (23.09.2025).
- Domańska, K. (2025). *Turcja szantazuje Grecję. W tle spór o słynne wyspy*. Wprost. <https://www.wprost.pl/swiat/10732735/turcja-szantazuje-grecje-w-tle-spor-o-slynnne-wyspy.html> (29.10.2025).
- Government of Turkey (2019). *Memorandum of Understanding between the Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord-State of Libya on Delimitation of the Maritime Jurisdiction Areas in the Mediterranean*. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Turcji.
- Górecki, W., Chudziak, M. (2021). *(Pan)turecki Kaukaz. Sojusz Baku–Ankara i jego znaczenie regionalne*. Ośrodek Studiów Wschodnich. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-02-01/pan-turecki-kaukaz-sojusz-baku-ankara-i-jego-znaczenie> (1.02.2025).
- Kuś, Ł. (2022). *Korytarz Transkaspijski strategicznym projektem Turcji i państw Azji Środkowej*. IntermodalNews. <https://intermodalnews.pl/2022/05/12/korytarz-transkaspijski-strategicznym-projektem-turcji-i-panstw-azji-srodkowej/> (12.05.2025).
- Łoś, R. (2017). *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Mearsheimer, J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. Nowy Jork: W.W. Norton & Company.
- Milszewski, J. (2025). *Turcja rośnie w siłę na morzu*. GospodarkaMorska.pl. <https://www.gospodarkamorska.pl/turcja-rośnie-w-sile-na-morzu-ceny-za-bosfor-w-gore-budowa-kanalu-stambulskiego-postepuje-66519> (4.10.2025).
- Niemiec, J. (2017). Kierunki oddziaływania Turcji wobec wyzwań regionalnej integracji politycznej w XXI wieku. *Annales – Sectio M*, 2, 151–167.
- Niemiec, J. (2024). „*Błękitna ojczyzna*” – nowa doktryna tureckiej polityki zagranicznej. (Komentarz nr 75). Instytut Nauk o Polityce i Stosunkach Międzynarodowych UJ. <https://zbn.inp.uj.edu.pl/documents/92718966/141790378/Niemiec+J.+Komentarz75/> (28.05.2025).
- Nowak, W. (2025). *Pivot na Południe? Turecka strategia morska w XXI wieku*. <http://www.phwin.pl/Archiwum/2021/XXII-04-Nowak-Pivot.pdf> (5.10.2025).

- Rösler, J. (2020). Turcja – w procesie ewolucji od mocarstwa regionalnego do wielkiego mocarstwa. *Alcumena*, 1 (22), 161–180.
- Smoleń, K. (2020). *Geostrategiczne położenie Turcji w XXI wieku*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Spancerska, A. (2025). *Turecki sektor zbrojeniowy jako narzędzie polityki zagranicznej*. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (PISM). <https://www.pism.pl/publikacje/turecki-sektor-zbrojeniowy-jako-narzedzie-polityki-zagranicznej> (1.10.2025).
- Szkudlarek, M. (2015). Turcja w Unii Europejskiej – realna perspektywa czy polityczna fikcja? *Przegląd Zachodni*, 4 (357), 304–326.
- Tomczyk, G. (2025). *Bulgaria, Rumunia i Turcja razem rozminują Morze Czarne*. Farmer.pl. <https://www.farmer.pl/fakty/bulgaria-rumunia-i-turcja-razem-rozminuja-morze-czarne-zapraszaja-do-wspolpracy-inne-kraje,140186.html> (23.10.2025).
- Vallianatos, E. (2024). *The Blue Homeland of Turkey Threatens War Against Greece*. CounterPunch. <https://www.counterpunch.org/2024/05/14/the-blue-homeland-of-turkey-threatens-war-against-greece/> (14.05.2025).
- Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. Nowy Jork: McGraw-Hill.
- Wasilewski, K. (2023). *Sen o potęgze. Neoosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Wasilewski, K. (2023). *Turecka polityka morska w XXI wieku: Od defensywy do hegemonii*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Wojciuk, A. (2010). *Dylemat potęgi – praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wódka, J. (2013). *Polityka Zagraniczna „nowej” Turcji Implikacje Dla Partnerstwa transatlantyckiego*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Wódka, J. (2016). *Turecka polityka zagraniczna w ujęciu realizmu neoklasycznego*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN – Wydawnictwo Trio.
- Wódka, J. (2019). *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Yaycı, C. (2022). *Blue Homeland: A Strategic Vision* (Oficjalna strona Türk Denizcilik ve Global Stratejiler Merkezi). <https://www.turkdegis.com/en/publications/blue-homeland> (15.09.2025).
- Yaycı, C. (2024). *Mavi Vatan „Bir Harita i Jedna Doktryna” / BLUE HOMELAND: A Book of a Map and a Doctrine*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Zarychta, S. (2016). Strategiczne znaczenie Morza Czarnego w kontekście znaczenia regionalnego i euroatlantyckiego. *Przegląd Geopolityczny*, 15, 9–24. <https://przeglad.org/wp-content/uploads/2016/05/Zarychta-S-Strategiczne-znaczenie-Morza-Czarnego.pdf>.
- Zięba, R., Bieleń, S., Zajac, J. (2015). *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zürcher, E.J. (2013). *Turcja: Od sultanatu do współczesności*. Tłum. M. Abramowicz. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

## Cytowanie

Jagielski, K. (2026). Mavi Vatan jako instrument geopolitycznej ekspansji Turcji: morze jako przestrzeń roszczeń i militarnej projekcji siły. *Acta Politica Polonica*, 2 (60), 71–83. DOI: 10.18276/ap.2026.61-05.



# Sora 2 jako fabryka fałszu: nowa era wojny informacyjnej

**ZUZANNA MAGDALENA JAKSENDER**

ORCID: 0009-0001-3513-9657

Uniwersytet im. Jana Długosza w Częstochowie

Wydział Nauk Społecznych, Katedra Nauk o Bezpieczeństwie

e-mail: zuzannazuzanna@onet.eu

**Słowa kluczowe** Sora 2, dezinformacja, wojna informacyjna, deepfake, bezpieczeństwo informacyjne

**Streszczenie** Celem artykułu jest analiza wpływu zaawansowanych modeli generatywnych wideo (na przykładzie Sora 2) na ewolucję współczesnych operacji informacyjnych. Artykuł omawia proces demokratyzacji fałszu, rozumiany jako obniżenie barier wejścia do produkcji syntetycznych materiałów audiowizualnych, oraz konsekwencje skalowalności treści dla strategii „zalania informacyjnego” (*firehose of falsehood*). W badaniu wykorzystano krytyczną analizę literatury i raportów, analizę treści publicznie dostępnych opisów funkcjonalnych i technicznych narzędzi generatywnych oraz syntetyczne studia przypadków wybranych operacji dezinformacyjnych z ostatnich lat. Analiza wskazuje, że narzędzia klasy Sora 2 mogą zwiększać tempo i wolumen produkcji wiarygodnych nagrań syntetycznych, co utrudnia szybkie przeciwdziałanie dezinformacji i sprzyja erozji zaufania do przekazów audiowizualnych. Wnioski podkreślają ryzyka dla procesów wyborczych, stabilności międzynarodowej i legitymizacji instytucji publicznych oraz znaczenie rozwoju narzędzi kontr-AI, standardów autentykacji treści i kompetencji krytycznego odbioru przekazów wizualnych.

## Sora 2 as a factory of falsehood: A new era of information warfare

**Keywords** Sora 2, disinformation, information warfare, deepfake, information security

**Abstract** The article analyses the impact of advanced generative video models – using Sora 2 as a representative example – on the evolution of contemporary information operations. It discusses the democratization of falsehood, understood as the lowering of barriers to producing synthetic audiovisual content, and the implications of content scalability for the „firehose of falsehood” strategy. The study combines critical literature and report review, content analysis of publicly available functional/technical descriptions of generative tools, and synthetic case studies of selected recent disinformation operations. The analysis suggests that Sora-class systems can increase the speed and volume of credible synthetic video production, complicating timely counter-disinformation responses and contributing to the erosion of trust in audiovisual evidence. The conclusions highlight rising risks for electoral processes, international stability, and the legitimacy of public institutions, and emphasize the need for counter-AI tools, content-authentication standards, and advanced media-literacy competencies.

## Wprowadzenie

Jeszcze do niedawna materiał wideo pełnił funkcję jednego z najsilniejszych „dowodów” w przestrzeni publicznej. Sporne wydarzenia, kontrowersyjne wypowiedzi czy incydenty kryminalne mogły zostać rozstrzygnięte przez nagranie, ponieważ powszechnie zakładano, że „kamera nie kłamie”. Współczesna technologia generatywna radykalnie osłabia tę zasadę.

Wyobraźmy sobie sytuację, w której na kilkanaście godzin przed wyborami prezydenckimi w dużym państwie pojawia się nagranie przedstawiające kandydata w kompromitującej sytuacji. Wideo jest wysokiej jakości, głos brzmi naturalnie, a światło i ruch są spójne percepcyjnie. Materiał błyskawicznie rozchodzi się po sieci, a weryfikacja nie nadąza za jego rozpowszechnieniem. W efekcie wybory mogą zostać wypaczone przez przekaz, który technicznie nigdy nie miał miejsca. Taki scenariusz nie jest dziś jedynie futurystyczną fikcją, lecz realnym typem ryzyka w środowisku informacyjnym, w którym rośnie dostępność narzędzi generatywnego wideo (TechnoDigital, 2025; Bakalarz, 2025).

Uwaga definicyjna (rola Sora 2 w artykule): w niniejszym tekście Sora 2 traktowana jest jako reprezentatywny przykład generatywnych modeli wideo nowej generacji (*text-to-video*), a nie jedyny i wyłączny przedmiot analizy. Odniesienie do Sora 2 ma charakter *case anchor* pozwala uchwycić jakościową zmianę polegającą na przejściu od deepfake’ów wymagających kompetencji technicznych i danych wejściowych do narzędzi umożliwiających generowanie scen na podstawie opisu tekstowego, z rosnącym realizmem, skalowalnością i niskim progiem wejścia.

Sora 2 oraz podobne rozwiązania są opisywane jako modele uwzględniające zależność przestrzenną i elementy spójności fizycznej scen (np. światło, ruch, logikę przyczynowo-skutkową), co zwiększa wiarygodność materiału dla odbiorcy niespecjalistycznego. Równocześnie narasta zjawisko demokratyzacji fałszu. W przeciwieństwie do wcześniejszych deepfake’ów (Wasiuta, Wasiuta, 2019, s. 20–23), wymagających specjalistycznej wiedzy i zasobów, współczesne narzędzia redukują proces tworzenia syntetycznego materiału do operowania opisem w języku naturalnym. Próg wejścia w manipulację staje się minimalny, a osoba bez doświadczenia może w krótkim czasie wygenerować realistyczny film.

W związku z tym pojawia się pytanie o bezpieczeństwo informacyjne, osobiste i społeczne. Technologia, która ma demokratyzować kreatywność, wzmacnia również zdolności manipulacyjne. Szczególnie dotkliwe konsekwencje dotyczą zaufania publicznego: w świecie, w którym każdy materiał może być syntetyczny, społeczeństwa tracą jedno z podstawowych narzędzi weryfikacji prawdy. Pojawia się zjawisko *Liar’s Dividend* – „dywidenda kłamcy” – pozwalające podważać autentyczne nagrania prostym stwierdzeniem: „to deepfake” (Chesney, Citron, 2019; Chodyka, Ciekankowski, 2024). Celem autorki artykułu jest zatem analiza, jak generatywne wideo przełamuje dotychczasowe ograniczenia, jakie mechanizmy dezinformacyjne wspiera oraz jakie niesie konsekwencje dla stabilności instytucji demokratycznych, bezpieczeństwa narodowego i struktury społecznego zaufania.

## Metodologia badań

Badanie ma charakter jakościowy i eksploracyjny. Jego celem nie jest ilościowy pomiar skali zjawiska, lecz identyfikacja i analiza mechanizmów, dzięki którym Sora 2 oraz podobne modele generatywne wpływają na współczesne operacje informacyjne. Przyjęta perspektywa badawcza lokowana jest w obszarze badań nad bezpieczeństwem informacyjnym oraz komunikacją polityczną, z uwzględnieniem podejścia systemowego i krytycznego.

Zastosowaną strategię badawczą można określić jako jakościowe studium przypadku uzupełnione elementami analizy porównawczej i analizy systemowej. W badaniu wykorzystano cztery komplementarne komponenty: (1) krytyczną analizę literatury i raportów, (2) analizę treści opisów funkcjonalno-technicznych narzędzi generatywnych, (3) syntetyczne studia przypadków operacji dezinformacyjnych, (4) analizę porównawczą klas narzędzi (deepfake „klasyczny” vs. generatywne wideo *text-to-video*).

## Materiał badawczy i procedura analizy

Materiał badawczy obejmował:

1. Publikacje naukowe dotyczące dezinformacji, deepfake’ów, wiarygodności dowodów audiowizualnych i wojny informacyjnej (m.in. Paris, Donovan, 2019; West, 2021; Chesney, Citron, 2019; Agarwal et al., 2023).
2. Raporty i opracowania instytucjonalne na temat taktyk dezinformacyjnych oraz rozpoznawania manipulacji (Parlament Europejski, 2025; gov.pl, 2025; Paul, Matthews, 2016).
3. Publicznie dostępne opisy funkcjonalne i popularnonaukowe ujęcia narzędzi generatywnych wideo (jako źródła pomocnicze dla identyfikacji deklarowanych możliwości i typowych zastosowań; TechnoDigital, 2025; Bakalarz, 2025; Pacuk, 2024).
4. Materiały opisujące praktyki i ryzyka dezinformacyjne związane z obrazem i wideo (Butor-Keler, Szpiganowicz, 2025).

Procedura analizy treści została oparta na kategoriach analitycznych, które pozwalają porównywać narzędzia i identyfikować mechanizmy operacyjne, tj.:

- próg wejścia (wymagane kompetencje i zasoby),
- skalowalność (czas wytworzenia, możliwość mnożenia wariantów), realizm/percepcyjna wiarygodność (spójność ruchu, światła, detali),
- podatność na mikrotargetowanie (wariantowanie przekazu),
- implikacje operacyjne dla fact-checkingu (czas reakcji, koszt weryfikacji),
- potencjał szkody (wybory, kryzysy, reputacja, bezpieczeństwo).

Wnioskowanie miało charakter jakościowej syntezy: kategorie zestawiano z opisami przypadków oraz z modelem „firehose of falsehood” (Paul, Matthews, 2016), identyfikując powtarzalne mechanizmy i punkty podatności środowiska informacyjnego. Metodologia ma ograniczenia typowe dla badań eksploracyjnych: nie aspiruje do pełnego odwzorowania skali

empirycznej zjawiska, lecz do analizy strukturalnych i jakościowych zmian związanych z rozwojem generatywnego wideo.

## Demokratyzacja fałszu: obniżenie progu wejścia do produkcji dezinformacji

Jednym z najważniejszych skutków rozwoju generatywnych modeli wideo jest zjawisko demokratyzacji fałszu, rozumiane jako obniżenie barier wejścia do tworzenia syntetycznych treści (Paris, Donovan, 2019, s. 2). Wcześniejsze formy manipulacji wymagały wiedzy technicznej, infrastruktury oraz danych wejściowych. Narzędzia nowej generacji redukują te wymagania, umożliwiając tworzenie fotorealistycznych materiałów na podstawie opisu tekstowego (Pacuk, 2024; West, 2021). Wystarczy język naturalny – kompetencje wcześniej uznawane za specjalistyczne stają się mniej ważne, a generowanie treści syntetycznych przechodzi z poziomu ekspertów na poziom masowy.

Konsekwencją tego przesunięcia jest wzrost potencjału dezinformacji. Bariery techniczne działały jak filtr ograniczający liczbę twórców manipulacji; ich osłabienie powoduje, że potężne narzędzia trafiają również do amatorów, trolli czy użytkowników działających spontanicznie. Demokratyzacja fałszu ma więc charakter ambiwalentny: rozwija kreatywność, ale równocześnie upowszechnia zdolność tworzenia treści o wysokim potencjale szkody.

Kolejnym elementem jest spadek kosztów i skrócenie czasu produkcji. Wcześniej stworzenie deepfake'u wiązało się z nakładami czasowymi i infrastrukturalnymi; dziś czas wytworzenia materiału może ulec skróceniu, a proces wytwarzania i wariantowania treści staje się łatwiejszy do powtórzenia. To pozwala nawet niewielkim podmiotom prowadzić operacje informacyjne na skalę, która wcześniej była zarezerwowana dla organizacji dysponujących znaczącymi zasobami.

Nowoczesne modele mogą również wzmacniać zdolność dopasowywania treści do określonych grup społecznych. Mikrotargetowanie, znane z reklamy cyfrowej, zyskuje nowy wymiar: syntetyczne wideo może być tworzone w wielu równoległych wersjach, dostosowanych do języka, wartości i emocji odbiorców. Mechanizm ten może wzmacniać efekt „komory pogłosowej” (Cinelli, De Francisci Morales, Starnini, 2021), w której użytkownicy otrzymują komunikaty wzmacniające ich wcześniejsze przekonania.

Demokratyzacja fałszu prowadzi również do zaniku tradycyjnej asymetrii między nadawcą a odbiorcą. W modelu komunikacji masowej twórcy mieli przewagę infrastrukturalną; dziś każdy odbiorca może stać się nadawcą, generując własne „dowody” i narracje. Wzrost dostępności narzędzi prowadzi do proliferacji konkurujących treści syntetycznych, co utrudnia instytucjom reagowanie w odpowiednim czasie.

## Skalowalność dezinformacji: nowy wymiar wojny informacyjnej

Skalowalność treści generowanych za pomocą nowoczesnych modeli sztucznej inteligencji otwiera nowy rozdział w historii wojny informacyjnej (Grzebiela, 2018, s. 93–95). O ile wcześniejsze narzędzia manipulacji cyfrowej pozwalały tworzyć pojedyncze, relatywnie kosztowne fałszywe materiały, o tyle współczesna technologia umożliwia produkcję narracji syntetycznych w tempie

i skali znacząco większej. Zmienia to dynamikę dezinformacji nie tylko ze względu na jakość (Butor-Keler, Szpiganowicz, 2025), lecz także ze względu na ilość, powtarzalność i wariantowanie przekazu.

Masowa produkcja audiowizualnych narracji wzmacnia strategię „zalania informacyjnego” (*firehosing*), opisaną jako generowanie wielu przekazów w krótkim czasie, często bez dążenia do spójności, przy jednoczesnym osłabianiu zdolności odbiorców do weryfikacji (Paul, Matthews, 2016, s. 7, 16). W warunkach generatywnego wideo strategia ta może zyskać nowe narzędzia: zamiast jednej fałszywej narracji możliwe jest tworzenie całej mozaiki materiałów o pozornej autonomii, które wzmacniają się wzajemnie przez sam nadmiar.

W tym kontekście systemy weryfikacji treści mogą napotykać znaczące ograniczenia czasowe i kosztowe. Mechanizmy fact-checkingu wykorzystują procedury instytucjonalne i pracę ekspertów (Maroń, 2022), podczas gdy produkcja treści syntetycznych może być szybka i wielowątkowa. W rezultacie przewaga może uzyskać charakter asymetryczny: tempo i wolumen materiałów utrudniają reakcję w czasie zbliżonym do rzeczywistego, zwłaszcza w okresach kryzysowych (kampanie wyborcze, konflikty zbrojne, zdarzenia o wysokiej presji decyzyjnej).

## Porównanie klas narzędzi (syntetyczna macierz)

Poniższa tabela syntetyzuje różnice między klasycznymi deepfake’ami a generatywnym wideo *text-to-video* (Sora-class) w kategoriach kluczowych dla operacji informacyjnych.

| Kategoria                  | Deepfake „klasyczny”<br>(starsza generacja)             | Generatywne wideo <i>text-to-video</i> (Sora-class)                                   |
|----------------------------|---------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|
| Próg wejścia               | relatywnie wyższy (narzędzia, umiejętności, dane)       | niższy (opis tekstowy, uproszczony <i>pipeline</i> )                                  |
| Dane wejściowe             | często wymagane materiały źródłowe (wideo/zdjęcia/głos) | możliwa generacja scen bez materiałów źródłowych (zależnie od narzędzia)              |
| Czas produkcji             | dłuższy, bardziej pracochłonny                          | krótszy; ułatwiona iteracyjna optymalizacja oraz generowanie wariantów                |
| Skalowalność               | ograniczona zasobami i pracą                            | wysoka; możliwość mnożenia wariantów sceny                                            |
| Realizm percepcyjny        | zmienny; możliwe artefakty                              | rosnący; spójność ruchu/światła zwiększa wiarygodność odbiorczą                       |
| Mikrotargetowanie          | trudniejsze i kosztowniejsze                            | łatwiejsze, tworzenie wariantów przekazu ukierunkowanych na określone grupy odbiorców |
| Wsparcie <i>firehosing</i> | umiarkowane                                             | wysokie (nadprodukcja materiałów)                                                     |
| Koszt weryfikacji          | wysoki, ale punktowy                                    | wysoki i „masowy” (weryfikacja wielu wariantów)                                       |

## Studia przypadków (syntetyczne) – demonstracja mechanizmów

Poniższe studia przypadków pełnią funkcję demonstracyjną: pokazują, w jaki sposób znane mechanizmy dezinformacji audiowizualnej mogą zostać wzmocnione przez narzędzia generatywnego wideo.

### Przypadek 1: kontekst wyborczy (atak reputacyjny tuż przed decyzją)

W wielu kampaniach politycznych obserwowano rozpowszechnianie zmanipulowanych materiałów audiowizualnych, publikowanych krótko przed głosowaniem, gdy okno na weryfikację i skuteczną kontrnarrację jest ograniczone. Mechanizm: zdarzenie kompromitujące + presja czasowa + efekt pierwszeństwa (fałsz zostaje w pamięci silniej niż sprostowanie). Efekt: nawet po dementi szkoda reputacyjna może się utrzymywać, a sama obecność deepfake'ów wzmacnia możliwość zastosowania „dywidendy kłamcy” (Chesney, Citron, 2019). Wniosek dla Sora-class: obniżenie progu wejścia i łatwe wariantowanie materiału zwiększają ryzyko szybkiej dystrybucji wielu wersji przekazu w krytycznym oknie czasowym.

### Przypadek 2: kryzys międzynarodowy/wojenny (eskalacja przez fałszywy dowód).

W warunkach konfliktu zbrojnego lub napięcia międzypaństwowego materiały wideo mogą pełnić funkcję „dowodu” incydentu (atak, prowokacja, zbrodnia), a presja decyzyjna sprzyja błędnym interpretacjom. Mechanizm: szybkie „udokumentowanie” wydarzenia + dystrybucja wielokanałowa + polaryzacja emocjonalna. Efekt: ryzyko eskalacji i podejmowania decyzji w na podstawie niezweryfikowanych treści (Pozorski, 2018, s. 96–97). Wniosek dla Sora-class: możliwość generowania spójnych percepcyjnie scen zwiększa prawdopodobieństwo, że odbiorca uzna materiał za autentyczny bez profesjonalnej weryfikacji.

### Przypadek 3: delegitymizacja instytucji (kryzys zaufania i informacyjna mgła)

Operacje dezinformacyjne mogą uderzać w instytucje publiczne (rząd, służby, wymiar sprawiedliwości), generując treści sugerujące nadużycie lub chaos decyzyjny. Mechanizm: mnożenie narracji + zalew wersji zdarzeń + rozmywanie odpowiedzialności. Efekt: spadek zaufania do instytucji i wzrost podatności na bańki informacyjne (Nowak, 2021). Wniosek dla Sora-class: wysoka skalowalność i łatwe wersjonowanie wideo sprzyjają utrzymaniu „mgły informacyjnej” nawet wtedy, gdy pojedyncze materiały zostaną podważone.

## Konsekwencje społeczne i geopolityczne: ryzyka dla demokracji i bezpieczeństwa narodowego

Rozwój technologii generatywnego wideo wykracza poza kwestie techniczne. Syntetyczne, realistyczne i łatwe do skalowania materiały audiowizualne zaczynają funkcjonować w przestrzeni dotąd zarezerwowanej dla nagrań dokumentalnych, co może prowadzić do erozji zdolności społeczeństw do rozróżniania prawdy od fałszu.

Jednym z najbardziej wrażliwych obszarów są procesy wyborcze. Realistyczny materiał syntetyczny opublikowany krótko przed głosowaniem może wpływać na decyzje wyborców, nawet jeśli zostanie szybko zakwestionowany, ponieważ fałszywa treść bywa zapamiętywana silniej niż sprostowanie. Jednocześnie słabnie siła autentycznych nagrań, bo aktorzy polityczni mogą odrzucać je jako rzekome fałszyfikaty, co osłabia mechanizmy odpowiedzialności publicznej.

Konsekwencje pojawiają się również w kontekście kryzysów międzynarodowych. W sytuacjach presji decyzyjnej syntetyczne nagrania przedstawiające incydenty graniczne czy ataki na infrastrukturę mogą prowadzić do błędnych interpretacji i eskalacji konfliktów (Pozorski, 2018, s. 96–97). Ważne jest także to, że tego typu materiały mogą tworzyć nie tylko państwa, lecz również grupy niepaństwowe, co zwiększa liczbę aktorów zdolnych destabilizować porządek międzynarodowy.

Wewnętrzne funkcjonowanie państw również ulega zaburzeniu. Syntetyczne nagrania rzekomych działań rządu, służb czy świadków mogą wywoływać kryzysy polityczne, a nawet po sprostowaniu osłabiają zaufanie do instytucji (Jędrzyk, 2023). Wzmacnia to znaczenie baniek informacyjnych (Nowak, 2021), w których różne grupy społeczne opierają się na alternatywnych „wersjach rzeczywistości”.

Szczególnie ważny staje się efekt „dywidendy kłamcy” (*Liar’s Dividend*), w ramach którego osoby publiczne mogą kwestionować autentyczne nagrania, twierdząc, że są one wytworzone sztucznie (Chesney, Citron, 2019; Chodyka, Ciekankowski, 2024). Wystarczy zasianie wątpliwości, by część społeczeństwa odrzuciła dowód, co osłabia procesy śledcze, sądowe i kontrolę władzy.

## Wnioski

Epoka generatywnego wideo, reprezentowana przez modele klasy Sora 2, zmienia zasady funkcjonowania świata informacyjnego. Dotychczas nagrania wideo – mimo podatności na manipulację – uznawano za relatywnie wiarygodne źródło w debacie publicznej. Dziś granica między tym, co realne, a tym, co syntetyczne, ulega istotnemu zatarciu dla odbiorcy niespecjalistycznego. W konsekwencji wideo przestaje pełnić funkcję jednoznacznego potwierdzenia rzeczywistości, a jego wiarygodność wymaga procedur i standardów weryfikacyjnych.

Można mówić o technologicznej dynamice przypominającej wyścig: narzędzia generatywne rozwijają się szybciej niż metody detekcji, a ich upowszechnienie jest napędzane popytem rynkowym. W tej sytuacji kluczowym kierunkiem jest rozwój technik sygnowania źródeł. Standardy takie jak C2PA dążą do budowania „łańcucha autentyczności” poprzez metadane o pochodzeniu treści; ich

skuteczność zależy jednak od powszechnego wdrożenia i odporności na manipulacje, a także od tego, że dotyczą głównie materiałów rejestrowanych w sposób „rzeczywisty”.

Równolegle potrzebne są działania legislacyjne i regulacyjne. W związku z tym, że technologia rozwija się szybciej niż prawo, konieczne jest wzmacnianie przepisów dotyczących oznaczania treści syntetycznych, obowiązków platform, standardów dowodowych oraz sankcji za celowe wytwarzanie destabilizujących materiałów.

Nie mniej znaczące jest wzmacnianie odporności społecznej. Edukacja medialna powinna przygotowywać obywateli na świat, w którym obraz nie jest oczywistym świadectwem prawdy. Obejmuje to rozumienie mechanizmów generacji, świadomość możliwości tworzenia materiałów całkowicie syntetycznych oraz kulturę ostrożności i krytycznego odbioru.

Perspektywa nie jest wyłącznie pesymistyczna: wideo generatywne może wspierać sztukę, edukację, symulacje szkoleniowe czy dostępność cyfrową. Warunkiem jest jednak połączenie innowacji z odpowiedzialnością. Odpowiedź na wyzwania generatywnego wideo musi być wielowarstwowa: techniczna, prawna, instytucjonalna i edukacyjna.

## Bibliografia

- Agarwal, S., Farid, H., El-Ghaoui, L., et al. (2023). The threat of deepfakes and generative AI in information warfare. *Journal of Online Trust & Safety*, 2 (1), 12–25.
- Bakalarz, A. (2025). *Sora 2 – kompleksowy przewodnik po najnowszym modelu AI do generowania wideo*, <https://adambakalarz.pl/sora-2/> (12.11.2025).
- Burzyński, M. (2012). Współczesne formy komunikacji – obraz przemian na przykładzie rynku prasowego. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 12, 37–49.
- Butor-Keler, A., Szpiganowicz, M. (2025). *Zagrożenia dezinformacyjne w erze sztucznej inteligencji – inwazja deepfake'ów*. Gazeta SGH, <https://gazeta.sgh.waw.pl/meritum/zagrozenia-dezinformacyjne-w-erze-sztucznej-inteligencji-inwazja-deepfakeow?> (12.11.2025).
- Chesney, R., Citron, D. (2019). Deep fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and national security. *California Law Review*, 107 (6), 1753–1819.
- Chodyka, M., Ciekankowski, Z. (2024). *Analiza treści audiowizualnych jako element systemów bezpieczeństwa państwa*. Biała Podlaska: Wydawnictwo AB JPIL.
- Cinelli, M., De Francisci Morales, G., Starnini, M. (2021). The echo chamber effect on social media. *PNAS*, 118 (9), 1–12.
- Grzebiela, K. (2018). Pojęcie i istota bezpieczeństwa informacyjnego. *Kultura Bezpieczeństwa*, 30, 45–58.
- gov.pl. (2025). *Techniki manipulacji w świecie deepfake'ów – jak sztuczna inteligencja zmienia oblicze dezinformacji*, <https://www.gov.pl/web/ai/techniki-manipulacji-w-swiecie-deepfakeow---jak-sztuczna-inteligencja-zmienia-oblicze-dezinformacji> (12.11.2025).
- Jędrsyk, J. (2023). *Gdy autorytet wychodzi ze swej roli*. W: M. Rewera (red.), *Wzory i autorytety młodzieży* (s. 145–152). Warszawa: IBE.
- Mania, K. (2024). Deepfake: nowe narzędzie dezinformacji we współczesnej fotografii. *com.press*, 7 (2), 10–18.
- Maroń, G. (2022). Fact-checking i wolność słowa. *Radca Prawny. Zeszyty Naukowe*, 1, 90–92.
- Nowak, W. (2021). Bańka filtrująca, bańka wyboru a bańka informacyjna. Próba podziału, definicji i analizy zjawisk. *Dyskurs & Dialog*, 2, 5–20.
- Pacuk, K. (2024). *SORA – generator filmów AI. Jak działa i kiedy będzie dostępny?* Prompti, <https://prompti.pl/sora-generator-filmow-ai-jak-dziala-i-kiedy-bedzie-dostepny/> (12.11.2025).
- Paris, B., Donovan, J. (2019). Deepfakes and cheap fakes: The manipulation of audio and visual evidence. *Data & Society*, 10–25.

- Parlament Europejski. (2025). *Rozpoznawanie dezinformacji: sześć taktyk stosowanych do wprowadzania nas w błąd*, Bruksela.
- Paul, C., Matthews, M. (2016). *The Russian „Firehose of Falsehood” Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html> (12.11.2025).
- Pozorski, M. (2018). Japoński wywiad i jego błędy podczas wojny Pacyfiku. *Przegląd Zachodniopomorski*, 3, 55–70.
- TechnoDigital. (2025). *Sora 2: Czym jest, jak działa, nowe funkcje, aplikacja i dostęp*, <https://informatcdigital.com/pl/Sora-2-%E2%80%93-jak-dzia%C5%82a--nowe-funkcje--aplikacja-i-dost%C4%99p/> (12.11.2025).
- Wasiuta, O., Wasiuta, S. (2019). Deepfake jako skomplikowana i głęboko fałszywa rzeczywistość. *Studia de Securitate*, 9 (3), 45–61.
- West, D.M. (2021). *How deepfakes impact democracy. Brookings Institution Report*, <https://www.brookings.edu/articles/is-seeing-still-believing-the-deepfake-challenge-to-truth-in-politics/> (12.11.2025).

## Cytowanie

- Jaksender, Z. (2026). Sora 2 jako Fabryka Fałszu: Nowa Era Wojny Informacyjnej. *Acta Politica Polonica*, 2 (60), 85–93. DOI: 10.18276/ap.2026.61-06.

